

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

Metternich a německý nacionalismus

Barbora Pásztorová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Metternich a německý nacionalismus

Barbora Pásztorová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji doc. PhDr. Miroslavu Šedivému, Ph.D. za cenné rady, odborné připomínky a vedení práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	GENEZE NĚMECKÉHO NACIONALISMU	5
3	NAPOLEONSKÉ VÁLKY	14
4	VÍDEŇSKÝ KONGRES	21
4.1	Plány na uspořádání německého prostoru.....	22
4.2	Německý spolek.....	27
5	ORGANIZOVANÝ NACIONALISMUS	30
5.1	Wartburská slavnost.....	32
5.2	Cášský kongres	35
5.3	Radikální frakce studentského hnutí a vražda Augusta von Kotzebue	37
6	METTERNICH A UMLČENÍ „DEMAGOGŮ“	42
6.1	Schůzka v Teplicích	44
6.2	Konference v Karlových Varech.....	46
6.3	Konference ve Vídni.....	50
7	METTERNICH A NĚMECKÝ NACIONALISMUS VE 30. LETECH	52
7.1	Vliv červencové revoluce na německý nacionalismus	52
7.2	Hambašská slavnost.....	58
7.3	Metternichova protirevoluční politika	60
8	RÝNSKÁ KRIZE	66
9	METTERNICH A NĚMECKÝ NACIONALISMUS VE 40. LETECH	78
9.1	Neklid v Lipsku.....	81

9.2	Šlesvicko a Holštýnsko	81
9.3	Pruský ústavní slib	84
10	ZÁVĚR.....	87
11	POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	92
11.1	Nevydané prameny.....	92
11.2	Vydané prameny.....	92
11.3	Literatura.....	92
12	RESUMÉ.....	101

1 ÚVOD

Německý nacionalismus se zrodil v souvislosti s nadvládou Napoleona nad střední Evropou, v jejímž důsledku došlo ke zpolitizování německého národního hnutí. Klemens Wenzel Nepomuk Lothar kníže Metternich-Winneburg-Ochsenhausen považoval všechna nacionální hnutí, zvláště to německé, pouze za jednu z fází demokratického hnutí vedoucího přímo k anarchii. Nacionalismus byl dle jeho názoru slepý k revoluci a mohl vést k zániku státních útvarů složených z vícero národů, mezi které patřila i habsburská monarchie. To Metternich jako její ministr zahraničí a po roce 1821 kancléř nemohl připustit. Uvědomoval si, že pro zachování integrity mnohonárodnostní habsburské říše bylo zapotřebí zabránit politickým inovacím v sousedních zemích a potlačit národní aspirace, především mezi Němci a Italy.

Cílem předkládané diplomové práce je analýza postoje knížete Metternicha k německému nacionalismu a současně pokus o přehodnocení tradičního černobílého vnímání Metternichovy politiky vůči německému národnímu hnutí, který je dle nejnovějších poznatků zahraničních badatelů neudržitelný. Práce je zaměřena především na Metternichův postoj k jednotlivým projevům německého nacionalismu v době předbřeznové, to znamená v letech 1815 až 1848.

Práce je rozdělena do osmi kapitol, které jsou řazeny v chronologickém sledu. Ta první analyzuje vývoj německého národního hnutí od druhé poloviny 18. století až po jeho politizaci, a tím i vznik nacionalismu za napoleonských válek na počátku 19. století. Rovněž jsou v ní uvedeny charakteristické rysy německého nacionalismu a sociální složení jeho stoupců. Druhá kapitola je věnována napoleonským válkám, v jejichž průběhu se Metternich stal rakouským ministrem zahraničí a začal realizovat svoji vizi vzniku federativního svazu suverénních německých knížat, jež měl pomoci Rakousku čelit expanzivním snahám ostatních kontinentálních velmocí. Následující kapitola je soustředěna na Metternichův postoj k uspořádání německého prostoru na Vídeňském kongresu a jeho podíl na ustanovení Německého spolku. Čtvrtá kapitola se zabývá otázkou organizovaného nacionalismu, především činností buršenshaftů – Wartburskou slavností a atentátem na dramatika Augusta von Kotzebue, a Metternichovou negativní reakcí. Pátá kapitola je zaměřena na Metternichovo úsilí o umlčení vůdčích německých osobností, takzvaných „demagogů“. Zvláštní pozornost je věnována schůzce v Teplicích a konferencím v Karlových Varech a ve Vídni, na kterých byla přijata nařízení, která vedla k utlumení aktivit buržoazní opozice na deset, ne-li dvacet let. Následující kapitola analyzuje postoj Metternicha k německému

nacionalismu ve 30. letech 19. století. Je zde nastíněno ovlivnění německého nacionalismu červencovou revolucí ve Francii z roku 1830 a následně reflektováno dění ve státech Německého spolku, především uspořádání Hambašské slavnosti a pokus o puč ve Frankfurtu nad Mohanem. Hlavní pozornost je směřována na Metternichovu protirevoluční politiku v tomto období, zejména na přijetí šesti článků a konání konference ve Vídni. Sedmá kapitola se zabývá Metternichovou činností během takzvané Rýnské krize, v jejímž průběhu došlo k rozmachu německého nacionalismu. Poslední kapitola je věnována vztahu Metternicha k německému nacionalismu ve 40. letech 19. století, tedy v období, kdy rakouský kancléř již nebyl s to německému národnímu hnutí úspěšně čelit. Přesto však byl ochoten bránit realizaci myšlenky vytvoření konstitučního a jednotného národního státu.

Diplomová práce byla zpracovaná na základě nevydaných i vydaných pramenů a dostupné odborné literatury v českém, anglickém a německém jazyce. V Rakouském státním archivu ve Vídni jsem prostudovala nevydanou korespondenci Metternicha s rakouským vyslancem v Německém spolku Joachimem Eduardem hrabětem von Münch-Bellinghausen z let 1836 až 1841. Pro můj výzkum byly značným přínosem zejména dopisy, v nichž Metternich informuje Münch-Bellinghausena o svých plánech v souvislosti s orientální krizí a objasňuje mu svůj názor na osobnost pruského krále Fridricha Viléma IV. v době Rýnské krize. Z vydaných pramenů pro mne byly nejpřínosnější spisy z Metternichovy pozůstalosti, které sebral a vydal kancléřův syn Richard, a část Metternichovy autobiografie týkající se let 1773–1815. Metternichovu pozůstalost uveřejnil i Otto H. Brandt, který sestavil publikaci s názvem *Denkwürdigkeiten*. Dále pro mne měla značný přínos kniha *Quellen zur Ära Metternich*, v níž Elisabeth Droß shromáždila prameny vztahující se k Metternichově době. Z ní jsem čerpala jak dokumenty úřední provenience, tak Metternichovu korespondenci. V tomto směru byly významné i ediční počiny Friedricha von Weech *Correspondenzen und Actenstücke zur Geschichte der Ministerconferenzen von Carlsbad und Wien in den Jahren 1819, 1820 und 1834* a Jean-Jacques Langendorfa *Ordnung und Gleichgewicht. Ausgewählte Schriften*.

Z odborné literatury byly pro zpracování této práce nejpřínosnější především dvě publikace: *Metternich's German Policy, Volume II. The Congress of Vienna. 1814–1815* amerického historika Enna E. Kraeheho a *Metternich and the German Question. States' Rights and Federal Duties. 1820–1834* amerického historika Roberta D. Billingera Jr. Kraeche se ve své knize zabývá otázkou Metternichovy

německé politiky na Vídeňském kongresu. Uvádí, že ji rakouský státník v oné době zakládal na zachování existujících německých vlád, včetně těch třetího Německa, v nichž viděl jedinou alternativu bránící anarchii a soupeření mezi mocnostmi. Dle jeho názoru musí být Metternich počítán za vůdčího zastávce německé jednoty na kongresu ve Vídni. Přestože neměl na mysli národní Německo založené na sebeurčení lidu, usiloval o zachování Německa jako celku. Kraeho teze silně kontrastuje s tradičními historickými interpretacemi, když tvrdí, že Metternichova německá politika byla soustředěna na zachování Rýnského spolku jako neutralizovaného nárazníku v Evropě, což bylo dle jeho mínění Metternichovým cílem spíše než poražení Napoleona nebo obnovení někdejší říše, ve které by Habsburkové byli císaři a Metternichové říšskými rytíři. Billinger se ve své knize zabývá Metternichovou odpovědí na německou otázku v období mezi lety 1815 a 1834, která dle jeho názoru zněla takto: německé státy, které přežily napoleonské války, měly být integrovány do konfederace a stát se základním kamenem vídeňského uspořádání. Metternichova německá politika byla podle něj jedinou přijatelnou ponapoleonskou alternativou pro Napoleonovi německé spojence. Rovněž se domnívá, že Metternichovým hlavním zájmem v letech 1820–1834, tedy v Billingerem zkoumaném období, bylo nedovolit, aby členové Německého spolku přijali francouzskou doktrínu suverenity lidu. Ta podle jeho názoru mohla vést k podlomení monarchistické struktury a stability Německého spolku, který měl dle Metternicha sloužit jako svorník evropského míru a stability.

Významným zdrojem informací pro mne byla i doposud nejrozsáhlejší Metternichova biografie od Heinricha Ritter von Srbik z roku 1925 s názvem *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*. Srbik, jehož teze je dodnes obecně přijímanou, dospěl k závěru, že kancléř byl mužem mnoha chyb a nedostatků, ale zároveň politickou osobností daleko vzdálenou slepému reakcionářství, byl navzdory všem svým chybám konstruktivním evropským státníkem, jehož program pro Rakousko a Evropu byl postaven na systému koherentních principů, nejednalo se o mozaiku každodenního diplomatického manévrování, jeho politika byla vysoce konzervativní, ale rozhodně ne reakční. Srbik rovněž zastával názor, že hrozba revoluce v Německu v roce 1819 byla reálná a Metternich jí skutečně věřil. Značný přínos pro zpracování dané práce měl rovněž sborník *The Metternich Controversy* sestavený Enno E. Kraehem, ve kterém se autor zabývá otázkami, zda byl Metternich především ideologicky zarytým bojovníkem proti revoluční změně, rakouským diplomatem nebo státníkem evropského rozměru, otázkou rozsahu důležitosti Metternichových principů a zda Metternich využil revolučního strachu v Německu k tomu, aby konsolidoval

rakouskou moc, nebo použil rakouskou moc, aby odvrátil revoluci. V knize amerického historika Waltera Consuela Langsama *The Napoleonic Wars and German Nationalism in Austria* jsem našla mnohé informace o Metternichově politické filozofii a jeho teorii sociálního pořádku, neboť právě v tom se nachází odpověď na otázku, proč Metternich oprostil Vídeňský kongres od nacionalismu všeho druhu, zejména toho německého a proč nevyužil příležitosti sjednotit Německo pod habsburskou záštitou. Užitečným zdrojem informací pro mne byla i práce amerického politologa Henryho Kissingera *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822*, v níž autor analyzuje evropský pořádek vzniklý po napoleonských válkách pod vlivem druhé světové války a věnuje se diplomacii obou významných státníků daného období Metternicha a britského ministra zahraničí Roberta Stewarta vikomta Castlereagha. Důležitá pro mne byla zejména ta část, ve které podrobuje rozboru Metternichovu politiku v době tvorby a přijetí Karlovarských dekretů.

Pro zpracování kapitoly týkající se Rýnské krize pro mne byla důležitá studie Roberta D. Billingera Jr. *They Sing the Best Songs Badly. Metternich, Frederick William IV, and the German Confederation during the War Scare of 1840–1841*, ve které autor uvádí, že pro Metternicha byl německý nacionalismus v době Rýnské krize přijatelný, dokonce žádoucí, pokud podpíral evropský mír a status quo a že rakouský kancléř oceňoval fakt, že se Němci byli schopni spojit za účelem obrany proti společnému nepříteli. Téhož názoru je i český historik Miroslav Šedivý, autor knihy *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question* a studie *Metternich and the Rhine Crisis (1840)*, který se domnívá, že Metternich v době Rýnské krize neměl nic proti německému patriotismu a jeho poezii. Šedivý napsal rovněž knihu *Zrod německého nacionalismu*, ve které se zabývá vznikem německého nacionalismu a jeho vývojem v době předbřeznové, a v níž jsem našla mnohé cenné informace.

Na tomto místě pokládám za nezbytné objasnit používané termíny Německo a nacionalismus. V případě Německa půjde o geografický pojem označující území, obývané německy hovořícím obyvatelstvem Svaté říše římské národa německé, což je po roce 1815 ekvivalent pro území Německého spolku. Jedná se tedy o území přesahující hranice současné Spolkové republiky Německo. Termín nacionalismus bude v této práci používán v neutrální významové rovině jako synonymum pro národní hnutí s politickým programem, kdy jedním z jeho požadavků je vytvoření národního státu na území, které tento národ obývá.

2 GENEZE NĚMECKÉHO NACIONALISMU

Německý nacionalismus vzešel z německého národního hnutí druhé poloviny 18. století, kdy docházelo k procesu, který je možné označit za národní obrození. To se projevovalo především v kulturní rovině například zvýšeným zájmem o německý jazyk, divadlo a literaturu. Již hluboko v 18. století začalo v prostředí německých kulturních elit sílit hnutí za emancipaci jazykové německé kultury a za její vymanění z vlivu Francie.¹ V 18. století se totiž na většině evropských královských dvorů hovořilo francouzsky a francouzská kultura platila za nejdokonalejší projev vytříbenosti a vzdělanosti – za vzor, který bylo možné napodobit, avšak nikoli předstihnout.² Například německý advokát z Osnabrücku Justus Möser v roce 1785 nabádal německou vzdělaneckou elitu, aby nenapodobovala cizí „módu“, zbavila německé myšlení zahraničních vlivů a vytvořila národního ducha.³ Möser spílal německým vládnoucím vrstvám, že přijaly způsob života Římanů, a tvrdil, že staré germánské hodnoty se uchovávají mezi dolnosaskými venkovany. V článcích, které otiskoval v letech 1774 až 1786 v osnabrückých novinách pod záhlavím *Vlastenecké fantazie (Patriotische Phantasien)*, zdůrazňoval nutnost sbírat a uchovávat projevy tradiční kultury.⁴

Proti nadvládě francouzské kultury protestoval rovněž preromantický spisovatel, filozof a teolog Johann Gottfried Herder, který tvrdil, že boj proti hegemonii zkorumpované kultury spočívá ve sběru lidových písní všech národů. Z tohoto důvodu vytvořil v letech 1778–1779 sbírku s názvem *Lidové zpěvy (Stimmen der Völker in Liedern)*, v níž shromáždil texty nejrůznějšího původu. Herder si mimo jiné kladl otázku, jak přivést politicky roztržštěný německý národ k sebeuvědomění a jak mu dát vzdělání vysoké úrovně. Podle Herdera spočívala hodnota určité kultury v její svébytnosti a původnosti. Na základě tohoto tvrzení proto žádal založení společnosti pro německou sounáležitost, jejímž cílem by bylo oživit slávu národa psaním děl na vysoké intelektuální úrovni a v německém jazyce. Herder neustále zdůrazňoval, že jazyk je nutný k ustavení národa. K Herderovi se opakovaně obracela většina evropských vzdělanců, kterým šlo o povznesení a slávu vlastního národa. Jeho dílo se brzy stalo příručkou pro všechny, kteří se v Evropě zabývali národní otázkou.⁵ Herder vyhrotil ideu národa, když spojil dohromady pojmy „národ“ a „lid“. Nehovořil o politice, nýbrž o jazyce a poezii – to podle něj byly základy lidu i národa. Způsob, jímž Herder nazíral na otázku národní

¹ ŘEZNÍK, Miloš, *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století*, Praha 2003, s. 76–77.

² THIESSOVÁ, Anne-Marie, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*, Brno 2007, s. 26.

³ SCHULZE, Hagen, *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003, s. 133.

⁴ THIESSOVÁ, s. 28.

⁵ Tamtéž, s. 31–37.

existence, kdy stát a jeho vnitřní zřízení kladl až za kulturu a jazyk, vystihoval poměry ve střední a východní Evropě, kde neexistoval žádný státní, institucionální ani ideologický rámec, v němž by se mohl národ v dané době definovat.⁶

Nositelem německého národního hnutí bylo vzdělané měšťanstvo – básníci, myslitelé, učenci, umělci či skladatelé, které spojoval určitý druh kulturního patriotismu. V tomto kulturním vymezení vůči francouzské kultuře, kterou německá aristokracie přijala za vlastní, získala vzdělaná elita 18. století svoji národní identitu, pro jejíž šíření měla největší význam literatura. Vznikaly četné čtenářské společnosti a budovaly se městské knihovny. Specifické postavení získala kultura lidová, která se v národních hnutích stala symbolem „odvěkosti“ národa.⁷

Vedle privilegovaného říšského tak v Německu vznikl také německý kulturní národ, který byl definován společným jazykem a společnou kulturou. Toto apolitické vnímání národa bylo typické pro celé německé národní hnutí druhé poloviny 18. století, jehož cílem byla kulturní výchova a nikoliv politické požadavky.⁸ Obyvatelům německých států nabízel představu o nadstátní, „národní“, pospolitosti útvar Svaté říše římské. Významnou roli přitom hrála skutečnost, že většině států této říše vládly domácí, „národní“, dynastie se staletou historií. Říšské instituce navíc byly živou připomínkou minulosti, kterou bylo možné snadno „přeložit“ do národního jazyka.⁹ Tradice Svaté říše římské dala německému národnímu hnutí od počátku určitý politický rámec, který bylo možné chápat jako politickou organizaci, na kterou bylo třeba navázat.¹⁰ Tento politický útvar však za celou dobu své existence nikdy nebyl národním státem, neboť zde žilo i neněmecky hovořící obyvatelstvo a současně mnoho Němců žilo za jejími hranicemi.¹¹

Ke zpolitizování německého národního hnutí a tím pádem ke vzniku německého nacionalismu došlo v souvislosti s nadvládou Napoleona nad střední Evropou. Francouzský císař začal značně zasahovat do německého prostoru po roce 1806, kdy z důvodu vzniku Rýnského spolku zanikla Svatá říše římská a pruská armáda byla poražena v bitvách u Jeny a Auerstedtu. Primárním cílem činnosti a smyslu existence

⁶ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 157–158.

⁷ HROCH, Miroslav, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009, s. 204–207.

⁸ POHLSANDER, Hans A., *National Monuments and Nationalism in 19th Century Germany*, Bern, Wien 2009, s. 28–29.

⁹ HROCH, s. 71.

¹⁰ ŘEZNÍK, s. 102–104.

¹¹ POHLSANDER, s. 24.

německých vzdělavců se v této době stal ještě více než kdy předtím boj za zachování německého jazyka, kultury a tradic, které považovali za ohrožené francouzskou nadvládou. Po roce 1806 našli někteří intelektuálové spásu v národě, který měl sloužit jako prostředek k překonání německého partikularismu a náboženské nejednotnosti. Jejich cílem se stala snaha získat co nejvíce stoupenců k boji za osvobození Německa. Boj proti Napoleonovi měl být veden ve jménu národa. Nikoliv však bavorského či saského, nýbrž německého. Právě díky tomuto jasně definovanému nepříteli získalo národní hnutí politický program, který mu v 18. století chyběl.¹²

Odpor proti napoleonské nadvládě však nebyl všude stejně silný. Na jihu Německa byl po dlouhou dobu jen velmi slabý. Značný však byl především v těch německých oblastech, kde francouzská dominance způsobovala velké ekonomické ztráty. Nepříznivý vliv pak měly zejména Napoleonovy přípravy na ruské tažení ve východních a středních regionech, neboť ty sloužily jako odrazové body pro invazi. Napoleon zvyšoval požadavky na své spojence z Rýnského spolku, které se nejtěživěji dotkly nejhudších vrstev. Tyto německé státy byly zatíženy více než některé části samotné Francie, jako například Brittany či Vendée. Negativní dopad francouzské nadvlády byl ještě umocněn selháním ruského tažení v roce 1812, ustoupením Napoleona a jeho úsilím postavit novou armádu.¹³

V tomto rozhodujícím období boje za německou svobodu a nezávislost se němečtí nacionalisté snažili probudit a posílit vlasteneckého ducha a pocit národní sounáležitosti mezi všemi sociálními vrstvami a tím podnítit ve společnosti bojové nálady pro válku s Francií.¹⁴ Se začátkem osvobozovací války byla v březnu 1813 zrušena cenzura a Německo bylo následně takřka „zavaleno“ množstvím nacionalistických účelových básní, které byly otiskovány v brožurách, na letácích, ve zpěvnících, veřejných výzvách nebo v novinách.¹⁵ Jedním z ústředních motivů, který dokázal lidi přimět, aby se angažovali ve jménu národa v boji proti napoleonské nadvládě, byla „svoboda“. Nejednalo se však o požadavky liberální ústavy, nýbrž o dosažení národní svobody a vymanění se z francouzského útisku. V souvislosti

¹² ŠEDIVÝ, Miroslav, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013, s. 34.

¹³ BREUILLY, John, *The Response to Napoleon and German Nationalism*. In: FORREST Alan, WILSON, H. Peter (ed.), *The Bee and the Eagle. Napoleonic France and the End of the Holy Roman Empire. War, Culture and Society. 1750–1850*, Basingstoke 2008, s. 269–270.

¹⁴ BÖNING, Holger, *Das Volk im Patriotismus der deutschen Aufklärung*. In: DANN, Otto, HROCH, Miroslav, KOLL, Johannes (ed.), *Patriotismus und Nationsbildung am Ende des Heiligen Römischen Reiches*, Köln 2003, s. 93.

¹⁵ SCHULZE, Hagen, *Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgründung*, München 1997, s. 63.

s osvobozovací válkou se často hovořilo o německém národě a o německé vlasti, ve většině případů se však jednalo pouze o vymezení vůči francouzskému nepříteli a šlo o formulaci velmi neurčitou a poetickou. Dalším významným motivem pro válečné dobrovolníky byla nenávist vůči Napoleonovi a Francii. Svědčí o tom četné nepřátelstvím překypující básně, jejichž autory byli například Heinrich von Kleist, Ernst Moritz Arndt, Theodor Körner či Friedrich Schlegel.¹⁶ Aktivní participace v boji proti Napoleonovi se ale stále týkala jen malého počtu německy hovořících obyvatel střední Evropy, kteří navíc většinou nebojovali za německý národní stát, ale ze zcela odlišných důvodů. Německý nacionalismus byl v tomto období stále doménou především velmi malé skupiny vzdělanců. Podle českého historika Miloše Řezníka skutečně došlo během napoleonských válek k zesílenému propagování německé kulturně-národní identity jako odpovědi na francouzskou okupaci a k označení Francouzů za úhlavní a odvěké národní nepřátelé. Osvobozovací válku z let 1813–1815 však nelze v tomto směru přeceňovat, neboť protifrancouzské zaměření německého hnutí bylo zvláště na jihu Německa dlouho velmi slabé.¹⁷

Německý nacionalismus byl programově neurčitý, což zvyšovalo jeho integrační sílu. Jak již bylo uvedeno výše, jeho hlavním cílem v době osvobozovací války bylo vymanění z francouzské nadvlády za pomoci šíření národního uvědomění a povzbuzení vlasteneckého ducha. Za tímto účelem byly organizovány různé vlastenecké spolky, jako například *Spolek ctnosti (Tugendbund, 1808)*, *Německý spolek (Deutscher Bund, 1810)*, *Německá stolní společnost (Deutsche Tischgesellschaft, 1811)* nebo *Berlínská cvičební společnost (Berliner Turngesellschaft, 1811)*.¹⁸ S požadavkem na zbavení Německa Napoleonova dohledu byla spojena i otázka budoucnosti středoevropského prostoru po dosažení tohoto cíle. Z tohoto důvodu se začaly objevovat plány na vytvoření německého národního státu, které vycházely z touhy po překonání německého partikularismu. Za špatnost a neduh však nebyla pokládána územní rozdrobenost říše, nýbrž egoismus těch, kdo vládli. Šlechta byla kvůli své nenasytnosti při parcelaci říše a kooperaci s Napoleonem považována za zrádce národa. Hojnost a rozmanitost panství, rezidencí či zemských zřízení v rámci říše platila naopak za přednost. Z tohoto důvodu, jak vyvozoval spisovatel Christoph Martin Wieland, byly prý kladeny meze despotické

¹⁶ SCHULZE, *Stát a národ*, s.187–188.

¹⁷ ŘEZNÍK, s. 105–106.

¹⁸ KAUPP, Peter, ULFKOTTE, Josef, *Die Jahn-Friesensche Burschenordnung von 1811/12*. In: CERWINKA, Günter (ed.), *200 Jahre burschenschaftliche Geschichte. Von Friedrich Ludwig Jahn zum Linzer Burschenschafterturm*, Heidelberg 2008, s. 10; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 64–65; BARTMUß, Hans-Joachim, KUNZE Eberhard, ULFKOTTE, Josef (ed.), *„Turnvater“ Jahn und sein patriotisches Umfeld. Briefe und Dokumente 1806–1812*, Köln, Wien 2008, s. 205.

svévůli a stejně tak se i napomáhalo přirozené pestrosti obyčejů a zvyků, ale též divadelní či univerzitní kultury a humanity. V 18. století platilo rovněž za axiom, že Němci jakožto neochvějní individualisté prý nebyli schopni žít v jednotném národním státě.¹⁹

Nositelem raného německého nacionalismu byla početně velmi omezená skupina vzdělanců. Ti se tehdy scházeli z velké části v Berlíně, který platil v tomto směru za jedno z neaktivnějších měst. Po roce 1807 přišlo do této pruské metropole mnoho významných nacionalistů, jako byli například Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Ludwig Jahn či Arndt. Filozof Fichte byl nepochybně nejvýznamnější osobností raného německého nacionalismu a lze jej považovat za jeho hlavního ideologa. Původně byl kosmopolitou a obdivovatelem Francie, to se však změnilo po porážce Pruska z let 1806–1807. Během zimy 1807–1808 pronesl ve Francouzi obsazeném Berlíně v akademii na Unter den Linden své *Řeči k německému národu* (*Reden an die deutsche Nation*). Jednoznačně v nich určil vnitřní důvody německé katastrofy. Byly jimi egoismus a zkaženost občanů. Z toho důvodu měla náprava vzejít zevnitř, z národní výchovy. Německý národ v nich vystupoval jako původní, nefalšovaný národ, který bojuje za svou vlastní svobodu a identitu proti vojenské a ještě více kulturní porobě méněcenným francouzským národem, čímž slouží vyššímu historickému poslání. Podle britského historika Elieho Kedourie transformoval Fichte koncept sebeurčení filozofa Immanuela Kanta z jednotlivce na národ.²⁰ Jahn stál v čele turnerského hnutí, které mělo za cíl posilovat charakter i tělesnou zdatnost mládeže.²¹ Ve svém hnutí spatřoval lásku k vlasti vyjádřenou skrze tělocvik. Ideální turner pro Jahna představoval kombinaci individuálního a národního ducha.²² Jahn a jeho stoupenci byli zanícenými nacionalisty, kteří nechtěli Francouze pouze vyhnat, nýbrž usilovali o sjednocení Německa a o zavedení liberálních reforem.²³

Mezi přední německé nacionalisty patřili již zmínění Arndt, Kleist a Körner. V dílech těchto mužů bylo znatelné silné protifrancouzské či patriotické cítění. Vymezení se vůči Francii je například patrné v Arndtově patriotickém díle *Zpěv vlasti* (*Vaterlandslied*) z roku 1813, ve kterém se básník ptá: „*Co je Němcova vlast?*“ (*Was ist*

¹⁹ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 169.

²⁰ ŠAMALÍK, František, *Německo humanistů a romantiků*, Praha 1991, s. 126; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 63; POHLSANDER, s. 41; BREUILLY, *The Response*, s. 259.

²¹ THIESSOVÁ, s. 53.

²² MOSSE, George L., *Die Nationalisierung der Massen. Politische Symbolik und Massenbewegungen von den Befreiungskriegen bis zum Dritten Reich*, Frankfurt am Main 1993, s. 154–156.

²³ FESSER, Gerd, *Von der Napoleonzeit zum Bismarckreich*, Bremen 2001, s. 88–89.

des Deutschen Vaterland?).²⁴ Po několika slokách odpovídá, že to není Prusko, Porýní, Bavorsko ani Rakousko, ale že jeho vlast musí být větší, musí být všude, kde je Francouz nepřítelem a každý Němec přítelem, musí to být celé Německo.²⁵ Dramatik a básník Heinrich von Kleist byl roku 1807 v Berlíně zatčen francouzskými úřady kvůli podezření ze špionáže a zadržován skoro rok. Zbývající léta svého života cítil silnou nenávist k francouzským okupantům, intenzivní patriotismus a značnou touhu vidět Německo osvobozené. Kleistovo drama *Hermannova bitva (Hermannschlacht)* z roku 1808 je daleko vzdálené historii. Jedná se o metaforu války za osvobození proti Francouzům, odkazuje na bitvu v Teutoburském lese z roku 9 po Kristu, v níž germánští bojovníci pod vedením saského náčelníka Arminia (německy Hermann) z kmene Cherusků úplně zničili tři římské legie pod Varovým vedením. Jedná se však o jen slabě maskované volání po povstání proti Francouzům. Jeho dílo je více než patriotické, je plné patologické nenávisti. Kleistův Hermann se stává něčím víc, než jen symbolem německé národní jednoty. Jeho cílem byla nejen destrukce nepřítele, ale zároveň i pomsta.²⁶ Kleist ve svých básních svolával národ do zbraně a dokonce nabádal k vraždě Napoleona.²⁷

Theodor Körner byl ve dvaceti letech jmenován dramatikem vídeňského dvorského divadla. Kromě her pro jeviště psal i patriotickou a válečnou lyriku. V březnu 1813 odpověděl na volání do zbraně a připojil se k takzvanému Lützowovu Freikorpsu. Poblíž města Kitzen u Lipska byl těžce raněn a připravoval se na smrt, které však unikl. Když se uzdravil, vrátil se ke svému sboru, ale padl několik dní na to 26. srpna 1813 u obce Gadebusch v Meklenbursku.²⁸ Několik hodin před smrtí stihl napsat válečnou báseň *Píseň meče (Schwertlied)*, dialog mezi válečníkem a jeho mečem. Körner propagoval nábožnou identifikaci s německou vlastí, volal po povstání německého národa a po boji na smrt s Francií.²⁹ Německým nacionalistou byl i významný romantický malíř Caspar David Friedrich, který mezi své známé počítal patrioty, jako byli Körner, Kleist nebo Arndt. Protifrancouzské cítění a naděje na osvobození byly velmi rafinovaně vyjádřeny například v jeho malbě *Hroby starých hrdinů (Gräber gefallener Freiheitskrieger)* z roku 1812.³⁰

²⁴ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 158.

²⁵ POHLSANDER, s. 43–47.

²⁶ Tamtéž, s. 51–52.

²⁷ TICHÝ, *Vítězslav, Literatura německého boje za osvobození (1806–1813)*, Praha 1939, s. 14.

²⁸ Tamtéž, s. 36.

²⁹ POHLSANDER, s. 61–62.

³⁰ Tamtéž, s. 32–33.

Jedním z dalších typických rysů raného německého nacionalismu, vedle již zmíněného protifrancouzského cítění, bylo hledání národní minulosti a s ním spojený mimořádný zájem o historii. Dějiny byly totiž považovány za prostředek vhodný k legitimizaci existence národa a k mobilizaci vlasteneckého ducha. Na počátku 19. století byla většina Němců na prvním místě Rakušany nebo Prusy, Bavorsy nebo Sasy. Složitost situace obratně shrnul Kleist ve svém díle *Katechismus Němců* (*Katechismus der Deutschen*) z roku 1809, ve kterém předvídal konflikt mezi saským otcem a jeho německým synem. Syn tvrdí, že se sice narodil v Sasku, ale že jeho vlastní je Německo, ke kterému Sasko náleží. Otec však zůstává nepřesvědčen a ptá se syna, kde se toto Německo nachází, neboť jej nemůže nalézt na mapě.³¹ Již ve středověku si kronikáři kladli otázku „Odkud pocházíme?“, a tím přichystali pro pozdější staletí dostatek materiálu pro budování národních mýtů. Řeč je o mýtech „počátku“. Velmi důležitá byla rovněž představa o „zlatém věku“, k němuž se vzhlíželo jako k době slávy, z níž bylo možné čerpat útěchu či povzbuzení a inspiraci.³²

Němečtí nacionalisté se zajímali především o dvě období – starověk a středověk. V období antiky našli svůj původ a ve vrcholném středověku svůj zlatý věk. Humanisté rozšířili a zdůvodnili názor, že germánské kmeny byly nejstaršími představiteli německého národa.³³ Důvodem pro toto tvrzení byl objev údajně ztraceného textu Tacitovy *Germanie*, který učinil roku 1455 italský humanista Poggio Bracciolini v knihovně fuldského kláštera. Objevení tohoto antického díla vyvolalo velké nadšení i rozruch. Humanisté se totiž domnívali, že Tacitovi Germáni byli předky dnešních Němců a římská Germania odpovídala dnešnímu Německu. Tacitus zpodobňoval Germány jako nezkažené, věrné, chrabré, skromně a prostě žijící. Počátkem 19. století se německý národ jevil současníkům jako přímý pokračovatel Germánů, u kterých se dle jejich mínění nyní nacházely všechny dobré vlastnosti, o nichž Tacitus hovořil, a jenž vynikaly ve srovnávání se zkaženými mravy Francouzů.³⁴

Zlatý věk a inspiraci pro svoji velkou budoucnost viděli němečtí nacionalisté v období vrcholného středověku, ke kterému se vázala existence Svaté říše římské a s ní spojená prestiž. Dějiny říše začaly být proto ztotožňovány s dějinami německého národa. Říše působila jako nedostižný ideál a z tohoto důvodu se stala vzorem pro

³¹ GREEN, Abigail, *Fatherlands, State-building and Nationhood in Nineteenth-century Germany*, Cambridge 2001, s. 1.

³² HROCH, s. 73–78.

³³ Tamtéž, s. 192.

³⁴ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 128–129 a 167–168.

upořádání německé střední Evropy po vyhnání Francouzů. Tento názor po jistou dobu hlásal i Heinrich Friedrich Karl svobodný pán vom und zum Stein, pruský reformátor a státní ministr v letech 1807–1808, jenž v září 1812 prohlásil: „V 10., 11., 12. a 13. století představovalo Německo mocnou říši... Místo aby se obnovovalo německé zřízení zemské podle vestfálského míru, bylo by z hlediska všeobecného prospěchu Evropy a Německa zvláště nesrovnatelně spravedlivější, aby se obnovila stará monarchie.“³⁵ Vědecký zájem o středověké dějiny pak osobně podpořil o sedm let později založením *Společnosti pro starší německou historiografii* (*Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*) ve Frankfurtu nad Mohanem, která začala vydávat edici německých středověkých pramenů *Monumenta Germaniae Historica*.³⁶

Básníci, prozaici, dramatici i skladatelé se předháněli ve vytváření romanticko-heroického obrazu středověku. Ve 20. letech 19. století vycházelo mnoho knih s tematikou německého středověku, byly to například *Dějiny Štaufů a jejich doby* (*Geschichte der Hohenstaufen und ihrer Zeit*, 1823) Friedricha von Raumera či *Dějiny Řádu německých rytířů* (*Geschichte des Deutschen Ordens*, 1827–1839) Johannese Voigta. Roku 1825 začaly rovněž vycházet dvanáctisvazkové *Dějiny německého národa* (*Geschichte des Teutschen Volkes*), jejichž autorem byl profesor historie v Jeně Heinrich Luden. Se záměrem dát německému národu povědomí o vlastní minulosti, aby si tak mohl snáze uvědomit svou jednotu, přišli rovněž bratři Wilhelm a Jakob Grimmové, kteří sepsali starověké i středověké texty, lidová vyprávění, gramatiku, právní předpisy, zvyky i tradice. Mezi jejich díla patří vedle nejznámější kolekce s názvem *Pohádky bratří Grimmů* (*Kinder- und Hausmärchen*, 1812–1815) například *Německé pověsti* (*Deutsche Sagen*, 1818), *Německá gramatika* (*Deutsche Grammatik*, 1819), *Staré německé právní dokumenty* (*Deutsche Rechtsaltertümer*, 1828), *Německá hrdinská legenda* (*Die deutsche Heldensage*, 1829) či *Německé bájesloví* (*Deutsche Mythologie*, 1835).³⁷

Po celém Německu vznikalo rovněž množství národních památek především v gotickém slohu, který byl pokládán za původní německý stavební sloh. Volalo se také po dokončení kolínské katedrály, jejíž základní kámen byl položen 15. srpna 1248 a jejíž stavba byla od roku 1560 zastavena. Dostavbu žádal na přelomu let 1814 a 1815 například německý básník Friedrich Rückert. Stejný požadavek se objevil

³⁵ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 171.

³⁶ POHLSANDER, s. 31; BREUILLY, John, *Nation and Nationalism in Modern German History*. In: *The Historical Journal*, 33, 1990, 3, s. 659.

³⁷ THIESSOVÁ, s. 57–58; POHLSANDER, s. 29; SCHULZE, *Stát a národ*, s. 167 a 172–173.

20. listopadu 1814 v časopise *Rýnský Merkur (Rheinischer Merkur)* ze strany pedagoga, historika a katolického publicisty Josepha Görrese. Roku 1815 navštívil katedrálu Johann Wolfgang Goethe, jenž se poté rovněž cítil povolán propagovat její dokončení. Do roku 1842 však stavba nezačala. Dne 4. září 1842 pak pruský král Fridrich Vilém IV. položil nový základní kámen a proklamoval: „*Toto není obyčejná nádherná stavba. Je to práce bratrstva všech Němců, všech vyznání. Němečtí katolíci a pruští protestanti se spojili ve společné národní věci.*“³⁸

Dalším rysem raného německého nacionalismu bylo spojení víry s národem, které bylo silné fakticky u všech vlivných nacionalistů aktivních během napoleonských válek. Ovlivnění pietismem a romantismem apelovali především na cit a víru. Toto je patrné například u Arndta, který kázal: „*Jednomyslnost srdcí je vaší církví, nenávisť proti Francouzům vaším náboženstvím a vlast vašimi svatými, ke kterým se modlíte!*“³⁹

Národnímu kolektivu se díky napoleonským válkám a především osvobozovací válce dostalo pocitu společné historické zkušenosti, tedy toho, co společenství podstatným způsobem stmeluje.⁴⁰ Vazby k národu však neměly stálou intenzitu. Sílily v době bouřlivých událostí a vnějšího ohrožení a naopak slábly v období klidu.⁴¹ Uzavřením míru a návratem do občanského života ztratil prožitek národního společenství pro danou chvíli na své intenzitě. Zde je však nutné zdůraznit, že i v roce 1815 bylo nacionalisty jen velmi zanedbatelné množství Němců. Navzdory této skutečnosti se však národní myšlenka mezi obyvatelstvem šířila i nadále, zejména díky liberální publicistice a spolkové činnosti. Vedle pěveckých spolků byly zakládány spolky tělocvičné, střelecké či studentské.⁴²

³⁸ POHLSANDER, s. 34–37; SCHULZE, *Stát a národ*, s. 173.

³⁹ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 63.

⁴⁰ ŘEZNÍK, s. 121.

⁴¹ HROCH, s. 233.

⁴² SCHULZE, *Stát a národ*, s. 189–191.

3 NAPOLEONSKÉ VÁLKY

V rámci mírových jednání s Francií v Basileji (5. dubna 1795), Campo Formiu (18. října 1797) a Lunéville (9. února 1801) se Prusko a Rakousko zřekly říšských oblastí na levém břehu Rýna a tím přiznaly Francii přirozenou hranici na této řece.⁴³ V důsledku tohoto ústupku bylo nezbytné upravit poměry ve zbývající části říše, neboť světská knížata, postižená ztrátou území, měla být odškodněna. Řešení nastalé situace poskytl takzvaný *Základní výnos o říšské deputaci (Reichsdeputationshauptschluss)* z 25. února 1803, jenž omezil počet teritorií, bezprostředně poddaných říši, především ve prospěch jihoněmeckých států a Pruska. Většina duchovních knížectví měla být podle tohoto nařízení sekularizována, to znamená zbavena svých výsostných a vlastnických práv. Rovněž menší světské říšské stavy a téměř všechna říšská města byla mediatizována.⁴⁴ Na této úpravě měl rozhodující podíl Napoleon, jenž usiloval o posílení středně velkých německých knížectví, neboť z nich chtěl vytvořit spojení proti Rakousku a Prusku. *Základní výnos o říšské deputaci* s novým rozdělením dosavadních nebo vytvořením nových kurfiřtských hlasů, definitivním zrušením říšské církve a odstraněním katolické převahy v říšském sněmu natolik změnil říšskou ústavu, že se stal v podstatě předzvěstí konce Svaté říše římské národa německého.⁴⁵

V roce 1805 se Napoleon obrátil proti Rakousku. Na jeho stranu se vedle vládců Bavorska, Württemberska a Bádenska připojila i knížata z Nasavska. Ti neviděli nic neněmeckého na spojenectví s Francií proti Rakousku za účelem udržení si území, které získali v roce 1803. S porážkou Rakouska v bitvě u Slavkova 2. prosince 1805 a mírem v Prešpurku 26. prosince 1805 přišla i odměna pro německé panovníky za jejich profrancouzskou politiku. Bavorsko a Württembersko byly povýšeny na království a Bádensko na velkovévodství. Prešpurská mírová smlouva nemluvila více o Svaté říši římské nebo o Německé říši, ale jen o německém spolku, o konfederaci suverénních německých států.⁴⁶ Metternich se o tom zmiňuje ve svých pamětech takto: „V roce

⁴³ GRUNER, Wolf D., *Die deutsche Frage. Ein Problem der europäischen Geschichte seit 1800*, München 1985, s. 129.

⁴⁴ Podřízena zeměpánům.

⁴⁵ MÜLLER, Helmut, KRIEGER, Karl Friedrich, VOLLRATH, Hanna a kol., *Dějiny Německa*, Praha 1995, s. 129–130; BOTZENHART, Manfred, *Reform, Restauration, Krise. Deutschland 1789–1847*, Frankfurt am Main 1985, s. 27–28; ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy. V letech 1812–1870*, I, Praha 1922, s. 42; BILLINGER, Robert D. Jr., *Good and True Germans. The Nationalism of the Rheinbund Princes. 1806–1814*. In: DUCHHARDT, Heinz (ed.), *Reich oder Nation? Mitteleuropa 1780–1815*, Stuttgart 1998, s. 110.

⁴⁶ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 114; MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 129–130.

*1805 byla zničena nejen Německá říše, ale [rovněž] německé pojmenování zmizelo z mapy.*⁴⁷

Napoleonovy snahy připoutat jihoněmecké a všechny středně velké německé státy těsněji k Francii vedly ke zřízení Rýnského spolku. Šestnáct jihoněmeckých a západoněmeckých států podepsalo spolu s Napoleonem ve dnech 12.–16. července 1806 Akt Rýnského spolku, jímž se zřekly říše i císaře, vyhlásily vlastní suverenitu a postavily se pod ochranu francouzského císaře. Na základě hlavního ustanovení tohoto aktu byla vytvořena ofenzivní a defenzivní aliance, v rámci níž byla vojska států Rýnského spolku dána k dispozici Napoleonovi pro jeho válečná tažení. V srpnu téhož roku vystoupily státy Rýnského spolku ze Svaté říše římské.⁴⁸ Dne 6. srpna 1806 se František II. na nátlak Napoleona vzdal německé císařské koruny a prohlásil říši za zrušenou.⁴⁹

Rýnský spolek byl menším Německem, takzvaným třetím Německem, bez Rakouska a Pruska. Nejednalo se, jak pozdější nacionalisté prohlašovali, pouze o cizí import nebo produkt cizí dominance. Napoleon aktivně podporoval nezávislost třetího Německa na Habsburcích, Hohenzollernech a Romanovcích a pokoušel se o jeho zahrnutí do Rýnského spolku. Ten svým členům nabízel zajištění pokračování německého politického a kulturního růstu prostřednictvím jednoty v různosti, stejně jako příležitost zracionalizovat, konsolidovat a rozšířit státy jednotlivých knížat třetího Německa. Rýnský spolek měl rovněž chránit Německo před ambicemi východních mocností. Tento spolek vytvořil Bavorsy, Sasy a další patrioty, kteří sdíleli tutéž vojenskou a politickou zkušenost.⁵⁰

Reprezentanti třetího Německa byli nadšenými spojenci Napoleona, jeho evropské říše a přestavby Svaté říše římské na Rýnský spolek.⁵¹ Tento nový institucionální subjekt vnímali jako životaschopné a užitečné vyjádření německé

⁴⁷ METTERNICH, Prince Clemens von, *The Autobiography. 1773–1815*, Welwyn Garden City 2004, s. 161.

⁴⁸ DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, *Die Deutsche Frage und das Europäische Staatensystem 1815–1871*, München 2001, s. 1; MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 131.

⁴⁹ Již v roce 1804 však přijal jako František I. dědičný titul rakouského císaře. DOERING-MANTEUFFEL, s. 1; MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 129; NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800–1866. Bürgerwelt und starker Staat*, München 1998, s. 13.

⁵⁰ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 106, 110 a 123.

⁵¹ Vládcové Nasavska vévoda Fridrich August Nasavsko-Usingenský a Fridrich Vilém Nasavsko-Weilburský, saský král Fridrich August I. a jejich státníci: baron Ernst Franz Ludwig, svobodný pán Marschall von Bieberstein, státní ministr Nasavska, Heinrich von Gagern, nasavský občasný vyslanec u Napoleona, a hrabě Friedrich Senfft von Pilsach, saský vyslanec u Napoleona. BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 106–107.

jednoty. Podle Steina a prusko-německých nacionalistů byli vládcové Nasavska a Saska drobnými despoty, zbabělými spojenci Napoleona, nehodnými nazývat se německými vládci. Státní a dynastická loajalita Nasavska a Saska jimi byla popsána jako partikularismus spíše než patriotismus a jejich loajalita k závazkům vůči Napoleonovi a Rýnskému spolku jako zrada Německa spíše než jako loajalita k jiné koncepci Německa a německví.⁵² Ačkoli Napoleon přinesl nemalý stupeň konstitucionalismu státům Rýnského spolku, byl nacionalisty považován za cizího utlačovatele, jehož jediným cílem byla územní expanze.⁵³

Důležitým mezníkem byla porážka Prusů v bitvách u Jeny a Auerstedtu 14. října 1806, po které následovalo zhroucení pruského státu a jež vedla ke zrodu německého nacionalismu.⁵⁴ Americký historik Paul W. Schroeder zdůrazňuje, že tyto bitvy nebyly bojem německých patriotů s Francií, ale německých patriotů proti německým patriotům. Sasko bylo na straně Pruska, Hesensko-Kasselsko zůstalo neutrální a Rýnský spolek podporoval Napoleona. Podle jiného amerického historika Roberta D. Billingera Jr. se nejednalo o znak nedostatku německého patriotismu nebo národního cítění, ale o fakt, že německý patriotismus byl zakořeněn v lokálních státech, dynastiích a tradicích a že německý smysl pro národní identitu byl více kulturní než etnický či politický. Německá knížata, která se do této chvíle nespojila s Napoleonem, čelila volbě neochotného nebo nadšeného spojenectví s Francií. Saský státník Hans von Gagern pomohl kurfiřtu saskému a menším německým knížatům, aby vyjednali své přežití skrze věrnost Rýnskému spolku, a vzal na sebe zodpovědnost za jednání za saského kurfiřta i podepsání smlouvy z Poznaně, která přinesla Sasku členství v Rýnském spolku 11. prosince 1806. Za vstup do vojenské aliance získal vládce Saska titul krále a stal se Fridrichem Augustem I. Rovněž bavorský kurfiřt přijal královský titul jako Maxmilián I. Josef.⁵⁵

Tylžským mírem ze 7. července 1807 ztratilo Prusko všechna území na západ od Labe, která se stala součástí nově vytvořeného Vestfálského království, a všechny územní zisky z dělení Polska, které byly přičleněny k Varšavskému vévodství. Část pruských pevností zůstala obsazena francouzskými jednotkami, země byla zatížena obrovskými kontribucemi a musela se připojit ke kontinentální blokádě Velké

⁵² Tamtéž, s. 106–107.

⁵³ OERGEL, Maïke, *Revolutionaries, Traditionalists, Terrorists? The Burschenschaften and the German Counter-Cultural Tradition*. In: GILES, Steve (ed.), *Counter-cultures in Germany and Central Europe*, Oxford, Wien 2003, s. 64.

⁵⁴ BOTZENHART, s. 32.

⁵⁵ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 117–118.

Británie.⁵⁶ Napoleon v Německu spatřoval především říšskou základnu k rekrutování pro Grande Armée a objekt finančního a hospodářského vykořisťování. Počáteční lhostejnost obyvatelstva se proto během několika let změnila v nenávist vůči jeho nadvládě.⁵⁷

Na jaře 1809 vyvolaly zprávy o guerillových bojích Španělů proti Francouzům na Pyrenejském poloostrově po celém Prusku vlnu vzrušení. Rakouský ministr zahraničí Johann Philipp Carl Joseph hrabě Stadion-Warthausen doufal ve využití německých lidových mas proti Napoleonovi. Rakouská propaganda začala vybízet Němce ze všech států, aby se vzbouřili proti Francouzům. Dne 11. dubna téhož roku se rozsáhlému rolnickému povstání v Tyrolsku pod vedením obchodníka s vínem Andream Hofera podařilo vypudit ze země Bavorsko.⁵⁸ Stadion přesvědčil císaře Františka I., aby vyslal armádu pod vedením arcivévody Karla přes řeku Inn do Bavorska, a tím rozpoutal nový konflikt s francouzským císařem. Arcivévoda Karel následně proklamoval: „*Bojujeme za autonomii rakouské monarchie proto, abychom znovu obnovili nezávislost Německa a národní hrdost... Naše věc je věcí Německa.*“⁵⁹

Po rakouském vítězství u Aspern a Eslingenu 21. a 22. května 1809 přišla porážka u Wagramu 5. a 6. července 1809. Na základě míru ze Schönbrunnu ze 14. října téhož roku muselo Rakousko odstoupit Salcbursko, Berchtesgaden a Innskou čtvrt' Bavorsku a třetím dělením Polska získanou západní Halič Varšavskému vévodství. Ztrátou Terstu a posledních dalmatských pobřežních oblastí bylo zcela odříznuto od moře. Znovu byly placeny vysoké reparace a Vídeň se musela vzdát podpory tyrolského osvobozenického boje. Rakousko přetrvávalo jako nezávislá evropská mocnost, ale bylo přinuceno k politice obezřetného lavírování a přizpůsobení se Napoleonovu systému. Pro tuto politiku byl Metternich, který se v roce 1809 stal rakouským ministrem zahraničí, ideálním mužem.⁶⁰

Dne 24. února 1812 vnutil Napoleon Prusům útočnou spojeneckou smlouvu, kterou se museli zavázat k poskytnutí ubytování a zásob Napoleonově Grande Armée, až bude procházet Pruskem na tažení proti Rusku. V červnu 1812 se ve Východním Prusku seskupilo asi 300 000 mužů. Provinční správa nebyla schopna koordinovat zásobování tak velkého množství vojáků. Z důvodu neúrody v předešlém roce a

⁵⁶ BOTZENHART, s. 33.

⁵⁷ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 64.

⁵⁸ CLARK, Christopher, *Prusko. Vzestup a pád železného království*, Praha 2008, s. 297.

⁵⁹ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 124.

⁶⁰ BOTZENHART, s. 35–36; BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 125.

rychlého vyčerpání zásob obilí se provinční vláda rychle zhroutila a jednotliví velitelé nařizovali svým vojákům, aby se zásobovali sami. Výsledkem bylo vydírání, drancování a bití místních obyvatel, jejichž nálada se postupně měnila z nevraživosti na vyloženou nenávist vůči Napoleonovým vojákům.⁶¹

Napoleonova porážka v Rusku se stala signálem k všeobecnému povstání proti Francii.⁶² Již na konci roku 1811 varoval maršál Louis-Nicolas Davout, velící důstojník v Hamburku, Napoleona před narůstajícím národním cítěním v Německu a před nebezpečím, které s sebou nesl nárůst německého nacionalismu pro francouzskou vládu. Napoleon však toto varování odmítl, poněvadž nevěřil v možnost existence nacionalismu a poukazoval na mírumilovný charakter německého lidu. Německo se mu zdálo být klidné a poslušné. Události následujícího roku jej však měly přesvědčit o opaku.⁶³

Dne 20. prosince 1812 překročily hranice Východního Pruska první jednotky ruské armády. Podle podmínek spojenectví s Francií nyní bylo na pruském generálu Hansi Davidovi Ludwigu hraběti Yorckovi von Wartenburg, aby zablokoval další postup Rusů a kryl ústup zbytků Napoleonovy armády. Dne 30. prosince 1812 se generál Yorck sešel s ruským velitelem generálem Hansem Karlem Dibičem. Z této schůzky vzešla dohoda, známá jako konvence z Tauroggenu, v níž se Yorck zavázal zůstat se svým sborem dva měsíce neutrální a umožnit Rusům bez odporu vniknout na pruské území. Fridrich Vilém III. se zdráhal dohodu z Tauroggenu ratifikovat, neboť se obával, že v případě nezdaru přijde o svůj trůn. Teprve nátlak ze strany proválečné kliky a ze strany cara jej přiměl spojit se s Rusy a otevřeně se rozejít s Napoleonem. Dne 25. března 1813 vydalo ruské a pruské velení společnou kališskou proklamaci, v níž ruský car a pruský král vyhlásili podporu sjednocenému Německu.⁶⁴ Rusko-pruské prohlášení volalo po navrácení říše do původního stavu. Podle Billingera to ale nebylo to, co Stein, Gagern, Prusové a Rusové skutečně chtěli a už vůbec ne to, co chtěl Metternich. Každý měl jinou představu o vhodné budoucnosti a podobě Německa a němectví. Tato skutečnost se stala stále více zřejmou v době politických konfliktů z let 1813–1814.⁶⁵

⁶¹ CLARK, s. 304–305.

⁶² TICHÝ, s. 32.

⁶³ KOHN, Hans, *Napoleon and the Age of Nationalism*. In: *The Journal of Modern History* 22, 1950, 1, s. 30.

⁶⁴ CLARK, s. 307 a 310–311; SAUVIGNY, Guillaume de Bertier, *Metternich. Staatsmann und Diplomat für Österreich und den Frieden*, Gernsbach 1988, s. 154; ŠUSTA, I, s. 55.

⁶⁵ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 127.

Již na začátku roku 1813 upozornil pruský generál Gerhard Johann David von Scharnhorst v memorandu pruského krále, že rovněž obyvatelstvo německých oblastí pod francouzskou nadvládou by mělo být vyzváno k boji, a navrhl vytvoření lehkých samostatně operujících Freikorpsů. Dne 3. února 1813 se objevilo nařízení pruské vlády o vytvoření oddílů dobrovolníků. To byl signál pro všechny vrstvy obyvatelstva od šlechticů až po studenty a starší gymnasisty, aby se hlásili jako dobrovolníci do boje proti Napoleonovi. Vedením nově utvářejícího se sboru byl pověřen major Ludwig Adolf Wilhelm von Lützow, proto Lützowův Freikorps.⁶⁶ Dne 16. března 1813 vyhlásil pruský král válku Francii a druhý den proklamoval výzvu *Mému lidu (An Mein Volk)*, v níž ospravedlňoval někdejší opatrnickou vládní politiku a vyzval svůj lid, aby povstal proti Francouzům.⁶⁷ Počet Lützowových střelců, známých pro své černé volně střižené uniformy jako Černí myslivci, se postupně rozrostl až na tři tisíce mužů. Mezi nejaktivnějšími členy zapojenými do náboru dobrovolníků figuroval Jahn, který do Vratislavi, centra dobrovolnického hnutí, dorazil se zástupem nadšených turnerů.⁶⁸

Metternich si v prvních měsících roku 1813 udržoval odstup od rusko-pruské koalice. Rakouská vláda již pokládala Rusko za hrozbu na Balkáně a nepřála si, aby Napoleonovu vládu v Německu vystřídala ruská hegemonie. Metternich se snažil získat pro Rakousko čas k náležité výzbroji, bez níž nemohlo zaujmout žádoucí postavení „rozhodčího“. Proto jednal vyhýbavě s přátelskou neutralitou k té či oné straně a snažil se diplomatickým jednáním docílit, aby také německým knížatům bylo umožněno zachovat neutralitu. V květnu a červnu 1813 Metternich doufal, že Napoleon bude vyjednávat o mírové smlouvě, která by oživila tradiční diplomacii rovnováhy sil a zajistila přežití knížat Rýnského spolku. Sešel se s Napoleonem v Drážďanech a vyjednal příměří od 4. června 1813 do 10. srpna 1813. Rakouský návrh, který Metternich přednesl Napoleonovi v Drážďanech, zahrnoval opatření, podle něhož měl Rýnský spolek pouze změnit svůj status z francouzského protektorátu na nezávislý subjekt pod garancí všech velmocí. Metternich byl připraven přijmout nezávislost současných suverénů Německa, neboť měl zájem na rakouských, evropských a německých potřebách, nikoli na legitimitě nebo na etnickém německém nacionalismu. Zachování a neutralizování Rýnského spolku mělo přispět ke kontrole moci Pruska a Ruska na východě, stejně jako Francie na západě. Německo složené ze

⁶⁶ BARTMUŠ, KUNZE, ULFKOTTE, „Turnvater“ Jahn, s. 234–235.

⁶⁷ SCHOEPS, Hans-Joachim, *Dějiny Pruska*, Praha 2004, s. 297–298.

⁶⁸ CLARK, s. 311.

suverénních států by se tak stalo nárazníkem a garantem evropského míru a pořádku.⁶⁹ Během léta 1813 Metternich současně domlouval v Reichenbachu podmínky společného zákroku se spojenci v případě, že jeho zprostředkování míru s Francií neuspěje. Státníkovo úsilí ztroskotalo na Napoleonově neústupnosti, a proto se Rakousko rozhodlo připojit ke spojenecké koalici. Príměří s Francií vypršelo 10. srpna 1813. Následující den Rakousko vstoupilo do koalice a vyhlásilo této zemi válku.⁷⁰

Osvobozovací válka proti Francii získala v povědomí některých Němců charakter boje za sebeurčení národa.⁷¹ Stein, který stál v čele Centrální správní rady pro Německou všeobecnou vládu, tuto válku proti Napoleonovi a jeho rýnským spojencům dokonce proměnil na náboženské tažení za osvobození německého lidu.⁷² Po vítězství spojenců v bitvě národů u Lipska 16.–18. října 1813 se Napoleonův hegemoniální systém v Evropě zhroutil a Rýnský spolek se rozpadl.⁷³ Metternich si přál rovnováhu sil v Evropě, která by zahrnovala Francii a třetí Německo suverénních nezávislých států. Tyto země měly Rakousku pomoci vyvážit expandující vliv Ruska a Pruska.⁷⁴ Poněvadž Německo leželo v průsečíku mocenských ambic velmocí, musela být přeměna Evropy postavena na reorganizaci Německa.⁷⁵ Dne 1. března 1814 byla uzavřena v Chaumontu smlouva, jejíž součástí byl článek, podle něhož mělo být Německo federativně sjednoceno jako spolek suverénních států. V tomto ohledu již Metternich učinil jistá opatření, když se státy Rýnského spolku – Bavorskem a Württemberskem – uzavřel spojenecké smlouvy z Riedu (8. října 1813) a z Fuldy (2. listopadu 1813). Oba státy opustily Rýnský spolek a přestoupily na stranu spojenců. Rakousko jim na oplátku garantovalo jejich území a suverenitu. Dne 30. května 1814 byl podepsán Ludvíkem XVIII. a zástupci čtyř spojených mocností první pařížský mír, ve kterém bylo stanoveno, že Německo bude složeno ze států nezávislých, navzájem spjatých pouze federativním svazkem. O veškerých podrobnostech a sporných otázkách měl však rozhodnout až kongres, který byl svolán do Vídně.⁷⁶

⁶⁹ LANGSAM, Walter Consuelo, *The Napoleonic Wars and German Nationalism in Austria*, New York 1930, s. 169–170; BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 130.

⁷⁰ CLARK, s. 313; ŠUSTA, I, s. 56; BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 130.

⁷¹ DOERING-MANTEUFFEL, s. 2.

⁷² BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 128.

⁷³ BOTZENHART, s. 78.

⁷⁴ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 128.

⁷⁵ DOERING-MANTEUFFEL, s. 1.

⁷⁶ ŠUSTA, I, s. 63–64; DOERING-MANTEUFFEL, s. 2–3.

4 VÍDEŇSKÝ KONGRES

Po více jak dvacetiletém období válek a revolucí v Evropě byl do Vídně svolán kongres, na kterém mělo dojít k vytvoření takového politického uspořádání na kontinentě, které by zajistilo mír a stabilitu. Konal se v období od 1. října 1814 do 9. června 1815 a zúčastnilo se jej 50 členů panovnických rodů a 250 diplomatů. Mezi nejvýznamnější osobnosti kongresu patřili rakouský císař František I., ruský car Alexander I., pruský král Fridrich Vilém III. a diplomaté Metternich za Rakousko, Karl Robert hrabě Nesselrode za Rusko, Karl August kníže Hardenberg za Prusko, Robert Stewart vikomt Castlereagh za Velkou Británii a Charles Maurice Talleyrand-Périgord za Francii. Poslední jmenovaný se k jednáním připojil později. Na Vídeňském kongresu měly být vyřešeny dva zásadní problémy týkající se Německa. Jednalo se o sasko-polskou otázku a o problematiku organizace Německa.⁷⁷

Již během osvobozovacích válek vznesl car Alexandr I. požadavek na celé Varšavské velkovévodství. Jako kompenzaci za odstoupená území Rusku mělo Prusko obdržet Sasko, jehož král byl považován za zrádce, neboť příliš dlouho váhal s připojením se k protinapoleonské koalici. Metternich stál před dilematem. Nepřál si vidět ruské posádky ve střední Evropě nebo pruskou armádu v Drážďanech. Zároveň si nechtěl znepřátelit Prusy, neboť se domníval, že trvalé uspořádání v Německu závisí na rakousko-pruské spolupráci. Dne 22. října 1814 poslal Metternich Hardenbergovi memorandum, ve kterém mu sdělil, že Rakousko se nebude stavět proti pruské anexi Saska, pokud se Prusko od cara odvrátí a bude společně s Rakouskem vzdorovat ruským expanzivním tendencím. Metternich navrhl dělení Saska, které by postoupilo část území Prusku, ale ponechalo by si Drážďany a Lipsko jako nezávislé království pod vládou Fridricha Augusta. V memorandu z 19. prosince 1814 prohlašoval Talleyrand, že osud Saska nemůže být diskutován v pojmech teritoriální kompenzace. Jakmile se Fridrich August stal legitimním vládcem Saska, nemohl být sesazen nebo zbaven svého dědictví z důvodu, že jiný suverénní panovník, který dychtí po jeho zemích, nesouhlasí s politickým činem, který chybně vykonal. Ve druhém únorovém týdnu 1815 bylo dosaženo shody. Umožnil to obrat cara, neboť ten se začal více než o Polsko a Sasko zajímat o osud ortodoxních křesťanů pod sultánovou vládou. Bylo dohodnuto, že Polsko bude znovu parcelováno. Rakousko si mělo ponechat Halič a Tarnopol, Prusko se muselo vzdát části svých dřívějších polských držav ve prospěch Ruska, ale získalo zpět Poznaňsko, včetně města Toruň a Poznaň, a přístav Gdaňsk. Zbytek Varšavského

⁷⁷ MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 142; BOTZENHART, s. 79.

velkovévodství se stal Polským královstvím, jež bylo personální unií spojené s Ruskem jako takzvané Kongresové Polsko. Krakov byl ustanoven jako svobodné město. Tři pětiny Saska, včetně Drážďan a Lipska, byly vráceny Fridrichu Augustovi, zbývající dvě pětiny byly postoupeny Fridrichu Vilémovi III., který zároveň získal mnohá území na levém břehu Rýna a ve Vestfálsku. To, co zbylo ze Saska, vytvořilo nárazníkový stát podél okraje rakouské říše.⁷⁸

4.1 Plány na uspořádání německého prostoru

S obratem v napoleonských válkách v roce 1812 začala být na různých úrovních diskutována otázka budoucí organizační formy střední Evropy. Ta měla především tři základní podoby: 1. znovuvybudování staré říše pod vládou Rakouska (*Erzhaus Österreich*) s funkční, reformovanou říšskou ústavou, 2. kondominium Rakouska a Pruska nad Německem s Mohanem jako hranicí mezi oblastmi vlivu, 3. spolkové řešení ústavní otázky.⁷⁹ V létě a na podzim roku 1813 se začaly objevovat konkurující si plány na uspořádání středoevropského prostoru.

Stein promýšlel problematiku německé otázky a návrhy na její řešení od té doby, co ho car na začátku roku 1812 povolal jako poradce v německé otázce z rakouského exilu na svůj dvůr. V úvahu podle jeho mínění přicházelo například znovuvytvoření německé říše s císařem v čele, rozdělení Německa na rakouskou a pruskou hegemoniální zónu, nebo konstitucionalizace třetího Německa pod rakouskou a pruskou ochranou.⁸⁰ Stein žádal snížení moci knížat Rýnského spolku, která nazýval „*drobnými despoty*“, a obnovení moci mediatizovaných rytířů.⁸¹ V listopadu 1814 napsal: „*Německo nemělo být vydáno bláznivým nápadům despotů, kteří byli svedeni závistivou a jakobínskou byrokracií. Práva všech měla být stanovena a garantována a Německo nemělo být více širokým polem působnosti pro utlačovatele a utlačované.*“⁸² Stein se domáhal německého národního státu s monarchistickým vedením a právem občanů na spolurozhodování. Německo mělo z napoleonských válek vzejít velké a silné, aby opět dosáhlo své samostatnosti, nezávislosti a národnosti a bylo schopné ubránit se Francii a

⁷⁸ MAY, Arthur J., *The Age of Metternich 1814–1848*, New York 1967, s. 14–15; PALMER, Alan, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1972, s. 135–136 a 140–142; MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 142; ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1998, s. 183–188; DESMOND, Seward, *Metternich. Der erste Europäer. Eine Biographie*, Zürich 1993, s. 108–109; DOERING-MANTEUFFEL, s. 5; BOTZENHART, s. 80.

⁷⁹ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 58.

⁸⁰ BOTZENHART, s. 83.

⁸¹ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 126; KRAEHE, Enno E., *Metternich's German Policy, Volume II. The Congress of Vienna, 1814–1815*, Princeton 1983, s. 18.

⁸² SAUVIGNY, s. 268–269.

Rusku. Steinovy představy se promítly i do proklamace z Kališe z 25. března 1813: knížata a lid Německa měli společně vypracovat novou ústavní organizaci Německa. Na kališskou proklamaci se později odvolávali všichni, kteří chtěli obnovit říši jako spolkový stát s národní reprezentací. Takováto ústavní struktura však byla nepřijatelná pro ostatní evropské mocnosti, neboť centrálně organizovaný německý národní stát byl z pohledu sousedních států neslučitelný s mírovým pořádkem v Evropě, založeným na stabilitě a rovnováze.⁸³

Hardenberg žádal rozdělení Německa mezi Prusko a Rakousko, s pruskou hegemonií na severu a rakouskou na jihu.⁸⁴ Ernst Friedrich Herbert von Münster, hannoverský státník a politik, zastával názor, že nemůže být ustanovena rakouská svrchovanost v Německu, protože Evropa nesmí dovolit, aby se Rakousko obohatilo o celé Německo. Rakousko-pruská společná vláda nad Německem mu rovněž nepřipadala jako perspektivní řešení, neboť by proti sobě měla Rusko, Velkou Británii, Švédsko a všechny Němce ze severu země. Jako nejlepší a nejjednodušší řešení se Münsterovi jevilo znovuoobnovení říše s císařem v čele a s funkční, reformovanou ústavou.⁸⁵

Nacionalisté, kterých však bylo v roce 1815 jen velmi málo, měli úplně jinou představu o uspořádání německého prostoru: žádali vytvoření jednotného německého národního státu. Görres se například odvolával na ideu pruské německé mise, o které hovořil několik málo let předtím německý historik Karl Dietrich Hüllmann, a která nabyla ve světle vojenských úspěchů po roce 1813 opět na přitažlivosti. Hüllmann provolával, že „*Prusko se stane Velkoněmeckem*“, a Görres psal v *Rýnském Merkur*u, že Prusko povstane jako „*fénix z prachu*“ z nové „*síly a nádhery*“. Hohenzollernská dynastie se měla dle jeho názoru stát opět centrem „*vlastenecké lásky, německé odvahy a pravé síly a zdatnosti*“, ke kterému „*všechn německý lid*“ bude hrdě vzhlížet. Pruský národ, jakožto „*nosný sloup Německa*“, měl vyčistit oblohu nad celým Německem.⁸⁶ Oprávnění Pruska pro tuto misi Görres vyvozoval z vojenských úspěchů, které byly interpretovány jako záchrana nejen Prusů, nýbrž všech německých států. Byly to Prusové, kdo měl obnovit německou čest, a to bez prolití další německé krve. Arndt tvrdil, že se Sasko, Bavorsko a Württembersko pozvednou k německému národu. Za jediného možného sjednotitele země nejprve považoval Rakousko, Prusko naproti tomu

⁸³ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 59.

⁸⁴ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 131.

⁸⁵ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 61.

⁸⁶ ECHTERNKAMP, Jörg, *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus (1770–1840)*, Frankfurt, New York 1998, s. 280.

za částečně neněmecký stát. Po Wagramu a pod tlakem osvobozovacích válek začal, stejně jako Görres, vidět „zem nadějí všech Němců“ v Prusku. Podle jeho představy si měl každý stát v jednotném národním Německu ponechat své zvláštní instituce a zákony.⁸⁷

Friedrich von Gentz považoval sjednocení Německa v rámci národního státu za nebezpečnou chiméru, neboť sjednocení všech německých kmenů do jednoho státu bylo podle něj „definitivně odbytým a tisíciletou zkušeností vyvráceným snem ... jehož naplnění nebyla s to dosáhnout pražádná lidská kombinace a které si nedokázala vyvdorovat ani ta nejkrvavější revoluce, snem, za nímž mohou hnát jen šílenci“.⁸⁸ Rovněž velmoci Rakousko, Rusko a Velká Británie se vzpíraly národně-státnímu sjednocení Německa. Podle německého historika Wolfa D. Grunera bylo jasné, že Prusko, stejně jako státy tehdejšího Rýnského spolku, nebylo připraveno obětovat svou suverenitu pro národně-státní sjednocení Německa.⁸⁹ Jiného názoru byl rovněž pruský státník Wilhelm von Humboldt, který tvrdil, že „Německo směřuje k tomu, aby se stalo spolkem států“.⁹⁰ Rovněž se domníval, že „rovnováha, a tím klid a mír, by byly zpochybněny, kdyby byl do řad evropských států začleněn kromě jednotlivých větších německých států ještě nový kolektivní německý národní stát“, a že „nikdo by pak nezabránil, aby se Německo jako Německo nestalo dobytým státem, což si nemůže žádný pravý Němec přát“.⁹¹ Pro celoněmecký spolek se vyslovil rovněž Hans von Gagern.⁹²

Metternich považoval Steina za politika působícího nesnáze, jen o málo lepšího než byli 1792 jakobíni.⁹³ V roce 1813 nahlížel na Steinovo pojetí německého nacionalismu jako na nový nástroj tradiční ruské a pruské mocenské politiky.⁹⁴ Rakouský státník vstupoval do kongresových jednání s pevným přesvědčením zabránit obnovení Svaté říše římské, poněvadž zastával názor, že tento politický subjekt neposkytoval žádnou pomoc ve vyrovnávání sil ani v Evropě ani v Německu.⁹⁵ Ve svých pamětech se zabýval otázkou, zda mohla být Svatá říše římská národa německého vůbec znovu oživena. Odpověď byla záporná: „Na tuto otázku můžeme odpovědět

⁸⁷ ECHTERNKAMP, s. 279–282.

⁸⁸ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 196.

⁸⁹ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 67.

⁹⁰ HERRE, Franz, *Metternich*, Praha 1996, s. 193.

⁹¹ Tamtéž, s. 191.

⁹² ECHTERNKAMP, s. 285.

⁹³ LANGSAM, s. 191.

⁹⁴ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 129.

⁹⁵ CECIL, Algernon, *Metternich 1773–1859. A Study of His Period and Personality*, London 1938, s. 127.

rozhodným zápořem; neboť Německo (název samotný má pouze geografickou hodnotu) ztratilo elementy nutné ke znovuzřizení starých podob.“⁹⁶ Rovněž se věnoval otázce, zda mohly být fragmenty bývalé říše nashromážděny do jednoho jednotného státu. Odpověď byla rovněž negativní: „Idea státu musí spočívat na základě jednotné suverenity, buď té osobnosti suveréna, nebo suverenity lidu. Osobnost suveréna mohla vládnout nad několika zeměmi, lišícími se ve svých provinčních právech a ve své lokální vnitřní administrativě. Jeden suverénní lid nemohl vládnout nad jiným. V této době jsme nikdo nemyslel na to druhé... Otázkou nyní byla a mohla být pouze absolutní suverenita spočívající na císaři, ale proti tomu zde vyvstávají nepřekonatelné obtíže. Rýnský spolek přidělil knížatům států konfederace suverénní práva, která ve Svaté říši římské náležela císaři a říši. Tyto státy by byly nuceny vrátit je hlavě státu.“⁹⁷

Myšlenka německé jednoty se Metternichovi jevila jako zdroj nebezpečí, kterému se mělo čelit všemi prostředky.⁹⁸ Německo s parlamentními institucemi nebo Německo založené na jazykové jednotě představovalo trvalý problém pro habsburskou monarchii.⁹⁹ Vznik sjednoceného Německa by podle Metternicha připravil Rakousko o zdroje jeho historické síly, poněvadž jako mnohonárodnostní stát by se nemohlo stát součástí žádného uspořádání, jež by se legitimizovalo na základě nacionalismu.¹⁰⁰ Proti nacionalistům, požadujícím jednotný stát, namítal, že „jenom národy, jejichž části prokázaly v průběhu dějin vůli k překonání rozdělujících momentů ve prospěch politické jednoty, si zaslouží pojmenování národ v plném slova smyslu a mají právo na zachování své státní kontinuity“.¹⁰¹ Podle Metternicha se to týkalo Francie, ale nikoli Německa a Itálie, a proto varoval: „Plánovitě sjednocování přirozeně a historicky oddělených národů je požadavek špatně pochopeného přirozeného práva a vedl by k vytvoření neživotaschopných států. Pokud zůstanou oddělené, nebude to žádné neštěstí pro ostatní ani pro ně samotné. I odděleně a bez národní vlády mohou zůstat nacionální a jejich nacionální rozvoj by měl být podporován.“¹⁰² Rovněž prohlašoval: „Ve společné vlasti existují od jejího vzniku oddělené národní hlasy, provinciální patriotismus je německému občanovi nejbližší; zachvátí ho, sotva opustí kolébku, a třicet generací neskýtá důvod, proč ho neuctívát jako nejbližší a nejpřirozenější, neboť Branibořan

⁹⁶ METTERNICH, *The Autobiography*, s. 162.

⁹⁷ Tamtéž, s. 162.

⁹⁸ RIEBEN, Hans, *Prinzipiengrundlage und Diplomatie in Metternichs Europapolitik 1815–1848*, Aarau 1942, s. 40.

⁹⁹ KISSINGER, Henry, *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822*, Praha 2009, s. 272.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 271.

¹⁰¹ HERRE, s. 193.

¹⁰² Tamtéž, s. 193.

*jako Rakušan, Bavor jako obyvatel Hesenska jsou zároveň Němci. Bylo to tak včera a bude to i zítra, neboť žádný Bavor nechce být Rakušanem, žádný Rakušan Prusem, žádný Prus Bavorem, žádný Bavor Württemberčanem a nikdo ve všech německých zemích nechce být Prusem, pakliže jím už není.*¹⁰³ Podle jeho názoru chtěla každá část Německa zůstat tím, čím byla – odlišnou od těch ostatních a každý, kdo se domníval, že mohl sjednotit tyto lidi, špatně odhadl německý charakter, který nenáviděl vyrovnávání a monotónnost.¹⁰⁴

Německý historik Heinrich von Srbik Metternichovi vyčítal nedostatek národního uvědomění. Ve vztahu k německví nebyl Metternich jednoznačným nepřitelem, ostatně sám se narodil v Koblenci a pokládal se za Němce.¹⁰⁵ Což také dal jasně najevo v červnu 1813, když se před ním Napoleon chlubil v drážďanském paláci Marcelino: „*Francouzi si na mě nemohou stěžovat, ušetřil jsem je, obětoval jsem Němce a Poláky. Ztratil jsem v tažení na Moskvu 300 000 mužů, a mezi nimi nebylo více než 30 000 Francouzů.*“ Načež Metternich zvolal: „*Zapomínáte, sire, že hovoříte s Němcem.*“¹⁰⁶ I přesto bylo Německo pro Metternicha jen pouhým geografickým pojmem a termín „německý národ“ abstraktní koncepcí. Rozlišoval mezi snovým, idealizujícím a mystickým severním Německem a aktivním, praktickým jižním Německem.¹⁰⁷

Metternichova představa o uspořádání německého prostoru souvisela s otázkou bezpečnosti Rakouského císařství. Metternich si byl vědom, že pro zachování integrity mnohonárodnostní habsburské říše, bylo zapotřebí zabránit politickým inovacím v sousedních oblastech a odmítnout národní aspirace, a to především mezi Němci a Italy.¹⁰⁸ Podle amerického historika Enna E. Kraeheho musí být Metternich považován za předního zastávce německé jednoty na Vídeňském kongresu. Nechtěl sice národní Německo, založené na sebeurčení lidu, chtěl ho však zachovat jako celek.¹⁰⁹ Sjednocující řešení bez zahrnutí německé části Rakouska do jednotného německého státu bylo pro Metternicha nemyslitelné a z rakouského pohledu to zůstalo pevným dogmatem až do revoluce v roce 1848. Alternativa rozpadu říše do svazku středních a

¹⁰³ HERRE, s. 191.

¹⁰⁴ LANGSAM, s. 189.

¹⁰⁵ SIEMANN, Wolfram, *Metternich ‚Hierzulande‘ und die Bedeutung der Nationalitäten in seiner politischen Weltansicht*. In: BUDIL, Ivo, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Metternich a jeho doba*. Sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009, Plzeň 2009, s. 46–47.

¹⁰⁶ METTERNICH, *The Autobiography*, s. 190.

¹⁰⁷ LANGSAM, s. 189; SKED, Alan, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995, s. 32.

¹⁰⁸ MAY, s. 3.

¹⁰⁹ KRAEHE, *Metternich's German Policy*, s. 396.

malých suverénních států ve střední Evropě platila pro státníka rovněž za vyloučenou.¹¹⁰ Svě řešení německé otázky založil na víře, že nakládat s Rýnským spolkem jako s podrobeným územím by pouze narušilo velmocenský vliv ve střední Evropě. V zájmu stability musela být zaručena suverenita knížat Rýnského spolku. Z tohoto důvodu Metternich inicioval podepsání smlouvy z Riedu z 8. října 1813 mezi spojenci Ruskem, Pruskem a Rakouskem na jedné straně a Bavorskem na straně druhé. Bavorsko souhlasilo s opuštěním Rýnského spolku a s připojením se k protifrancouzské koalici. Bavorský král vrátil Rakousku Tyrolsko, Vorarlbersko, Salzburg a Pasov, za což měl případně obdržet Falc a město Mohuč. Během šesti měsíců byly podepsány obdobné smlouvy s Württemberskem, Hessensko-Darmstadtsem, Bádenskem a durynskými státy.¹¹¹ Díky své diplomacii během závěrečných bojů proti Napoleonovi a v průběhu kongresu Metternich položil základy pro federaci německých knížat, která jejich státy učinila nárazníkem, jenž měl ochránit evropský, a tím také rakouský, mír a stabilitu.

Metternichova odpověď na německou otázku v období mezi lety 1815 a 1824 tedy zněla takto: německé státy, které přežily napoleonské války, měly být integrovány do konfederace a stát se základním kamenem vídeňského uspořádání.¹¹² Podle amerického historika Roberta D. Billingera Jr. byla Metternichova německá politika jedinou přijatelnou ponapoleonskou alternativou pro Napoleonovi německé spojence.¹¹³

4.2 Německý spolek

Během zimních měsíců 1814–1815 pruští a rakouští zástupci v německé komisi připravovali konstituční schéma pro Německý spolek. V květnu 1815 během takzvaného stodenního císařství se Metternichovi podařilo prosadit návrh na ustanovení Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem pod rakouským předsednictvím a v předvečer podepsání Závěrečných akt Vídeňského kongresu (8. června 1815) získat souhlas všech německých vlád s Německými spolkovými akty, na jejichž základě byl vytvořen Německý spolek, a která byla následně včleněna do Závěrečných akt.¹¹⁴

¹¹⁰ SIEMANN, Wolfram, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, München 2010, s. 58.

¹¹¹ SAUVIGNY, s. 269–270; BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 131; BERGLAR, Peter, *Metternich. Kutscher Europas. Arzt der Revolutionen*, Göttingen 1973, s. 45–46; KRAEHE, *Metternich's German Policy*, s. 29.

¹¹² BILLINGER, Robert D. Jr., *Metternich and the German Question. States' Rights and Federal Duties. 1820–1834*, Hardcover 1991, s. 17–19.

¹¹³ BILLINGER, *Good and True Germans*, s. 131.

¹¹⁴ Článek 1: Suverénní panovníci a svobodná německá města ... se spojují v trvalý svazek, který ponese jméno Německý spolek. Článek 2: Jeho účelem je zachování vnější a vnitřní bezpečnosti Německa, nezávislost a nedotknutelnost jednotlivých německých států. Článek 3: Všichni členové spolku mají

Jednalo se o volný a nezrušitelný svazek pětatřiceti suverénních států a čtyř svobodných měst (Hamburk, Brémy, Lübeck a Frankfurt). Oba největší členové – Rakousko a Prusko – patřily do spolku jen tím územím, které bylo dříve součástí říše. K Německému spolku náleželi i panovníci jiných zemí: dánský král jako vévoda holštýnský, britský král jako král hannoverský a nizozemský král jako velkovévoda lucemburský. Jediným ústavním orgánem se stal stálý kongres zplnomocněných vyslanců členských států, označovaný jako Spolkový sněm (*Bundestag*), jemuž předsedal rakouský císař, respektive jím delegovaný prezidiální vyslanec. Suverénní práva členů spolku byla omezena pouze překážkami v uzavírání zahraničních aliancí a příslibem ústavy, založené na zastupitelském sboru pro každý členský stát (článek 13).¹¹⁵

Založení Německého spolku v podstatě souviselo s vnitřní konstitucí habsburské monarchie. Struktura Německého spolku nesměla odporovat té habsburské říši, aby monarchie nebyla rozbita zevnitř. Účelem Německého spolku podle článku 2 Spolkových akt bylo zachování vnitřní a vnější bezpečnosti všech jeho členů a udržení nezávislosti a neporušitelnosti jednotlivých německých států. Jeho prvořadým úkolem bylo zajištění před hegemoniálními snahami vnitroněmeckých i zahraničních sil, zabránění pokusům národních i internacionálních sil o převrat a zajištění před konflikty mezi státy i občanskými válkami. Členské státy se zavázaly neválčit mezi sebou. Nikdo nesměl zvětšovat državy na úkor druhých a všichni si museli navzájem pomáhat proti revolučním rejdům a pokusům o převrat. Ve střední Evropě tak byla vytvořena organizace, která byla dostatečně silná, aby odolala tlakům Francie a Ruska, ale ne natolik mocná, aby ohrožovala sousední země. Svědomitě vyvážený federativní systém spolku nejen stabilizoval německé státy, ale také vyvíjel stejnou funkci ve střední Evropě, pokud Rakousko a Prusko jednaly ve shodě.¹¹⁶ Americký historik Paul W. Schroeder se domnívá, že Rakousko a Prusko společným vytvořením a vedením Německého spolku skončily sedmdesát let starý boj o nadvládu v Německu

stejná práva. Všichni se stejnou měrou zavazují nezlomně dodržovat Spolková akta. Článek 4: Záležitosti spolku vyřizuje Spolkový sněm, v němž mají všichni členové právo spolurozhodovat prostřednictvím svých zmocněnců. SCHOEPS, s. 128; CECIL, s. 134; PALMER, s. 146–147.

¹¹⁵ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 204; HERRE, s. 195–197; PALMER, s. 146–147; KISSINGER, s. 273; LANGSAM, s. 196; GRIMM, Dieter, *Deutsche Verfassungsgeschichte. 1776–1866. Vom Beginn des modernen Verfassungsstaats bis zur Auflösung des Deutschen Bundes*, Frankfurt am Main 1988, s. 65; HOLBORN, Hajo, *Deutsche Geschichte in der Neuzeit*, Band II, München 1970, s. 141.

¹¹⁶ SIEMANN, Wolfram, *Der preußische Staatsgedanke im Horizont der Politik Metternichs. Einsichten und Perspektiven*. In: Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte 9, 2011, 3, s. 181–183; BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers. 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990, s. 26; GRIMM, s. 66; AGELOW, Jürgen, *Von Wien nach Königgrätz. Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815–1866)*, München 1996, s. 22.

a ve střední Evropě a nahradily jej situací, kdy byly obě strany vítězem, a která trvala dalších čtyřicet let.¹¹⁷

Metternich navrhl Německý spolek tak, aby chránil státní práva a suverenitu německých států. Ty se tím zbavily starých zvyků zajišťování ochrany od mocných neněmeckých sousedů a zároveň tím skončil jejich status „pěšáků“ předrevoluční, revoluční a napoleonské éry a „přívěsků“, které ohrožují rovnováhu sil v Evropě. Z tohoto důvodu bylo pro Metternicha Německo ve formě Německého spolku základním kamenem evropské stability a hlavním štítem rakouské říše. Výměnou za ochranu suverenity žádal Metternich od německých knížat pouze to, aby dodržovali své spolkové povinnosti.¹¹⁸

Rakouský státník si přičítal zásluhu za vytvoření tohoto spolku. Někteří jej za to chválili, jiní odsuzovali. Ustanovením spolku suverénních německých států a odmítnutím jednotnějšího německého státu s náznaky suverenity lidu si zneprátelil liberály žijící v 19. století i jejich pozdější potomky. Odmítnutím vrátit se ke staré říši se vzdal svého vlastního rodného práva a stal se zrádcem své vlastní třídy.¹¹⁹ Patrioti, kteří toužili po svobodnějším Německu, pochybovali, že Německo najde ve spolkových stanovách záruku své politické a občanské svobody. Nacionalisté jako Görres považovali Německý spolek za „porod kleštěmi, mrtvý plod, odsouzený dřív, než se zrodil“.¹²⁰ Stadion a jeho podporovatelé kritizovali Metternicha, že selhal v zajištění německé císařské koruny pro Františka I. Rakouský státník však byl spokojen s dosaženým výsledkem, neboť jako prezident spolku měl František I. potenciálně více autority nad německými zeměmi než jakýkoli jiný habsburský císař od konce třicetileté války.¹²¹ Pod federativním systémem si Rakousko udrželo všechny výhody, které by mu připadly díky císařskému uspořádání, ale nyní mohlo být relativně osvobozené od nevyhnutelných závazků, které s sebou tento systém nesl. Metternich se domníval, že ustanovení silné německé říše by bylo v tuto chvíli neproveditelné z důvodu odporu středních a menších německých států, zničilo morální pentarchii, narušilo historickou rovnováhu sil a bylo by to posuzováno negativně Velkou Británií z ekonomických důvodů a Francií a Ruskem z důvodů vojenských a politických.¹²²

¹¹⁷ SCHROEDER, Paul W., *Austria and Prussia. 1813–1848. Pause in the Rivalry or Shift in the Paradigm?* In: DUCHHARDT, Heinz (ed.), *Reich oder Nation?* Stuttgart 1998, s. 93.

¹¹⁸ BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 17.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 20.

¹²⁰ HERRE, s. 195–196.

¹²¹ PALMER, s. 146–147.

¹²² LANGSAM, s. 190.

5 ORGANIZOVANÝ NACIONALISMUS

Výsledek Vídeňského kongresu byl pro německé nacionalisty hlubokým zklamáním. Namísto národního státu, ke kterému někteří mladí akademici směřovali své naděje, byl vytvořen Německý spolek – svaz států bez národních institucí. Kromě toho stále více vycházelo najevo, že politické reformy z let 1807 až 1812 nebudou v německých státech plynule pokračovat, nýbrž budou bržděny nebo dokonce blokovány. Tváří v tvář těmto tendencím rostla mezi studenty odhodlanost stát se politicky činnými a nepřenechat reakci pole bez boje. Někteří profesori, například Heinrich Luden, Fries nebo Lorenz Oken, vystupovali na straně studentů, podporovali je a mnohdy dokonce stupňovali jejich politizaci.¹²³

Již před rokem 1815 docházelo k prvním národně-liberálním protestům proti utlačujícím politickým a společenským poměrům. Jejich nositeli byla v podstatě tři organizovaná hnutí, která byla oproti dřívějším tajným a elitářským vlasteneckým společnostem, veřejná a otevřená všem zájemcům. Jednalo se o turnerské hnutí, německé společnosti (*Deutsche Gesellschaften*) a buršenshafty.¹²⁴ V roce 1811 založil Jahn v Berlíně cvičební společnost (*Turngesellschaft*), jejíž členové cvičili gymnastiku v parku Hasenheide v Berlín-Neukölln.¹²⁵ Turnerské hnutí přitahovalo stoupence po celém protestantském severním a středním Německu. Kolem roku 1818 existovalo v Prusku asi 100 spolků s přibližně 6 000 turnery, v celém Německu jich bylo 12 000.¹²⁶ Cílem tělocvičných spolků bylo posilovat charakter i tělesnou zdatnost mládeže. Ideologie turnerského hnutí byla záležitostí Jahna, přezdíváného otec tělocviku (*Turnvater*). Jeho ideje německého státu a německé společnosti byly založeny na svébytnosti německého národa (*Deutsches Volkstum*).¹²⁷ Turneři byli od svého vzniku úzce svázanou skupinou – společně cvičili, tykali si, zdravili se „Heil“ a nosili Jahnem navržený turnerský kroj.¹²⁸ Přehnaná láska turnerů k vlasti však brzy vedla k pohrdání vším cizím a bizarnímu německému šovinismu (*Deutschtümelei*).

¹²³ FESSER, s. 88–89.

¹²⁴ Označení „*Burschenschaft*“ bylo formováno Jahnem a označovalo, jmenovitě na středoněmeckých a východoněmeckých univerzitách už od konce 18. století, soubor všech německých studentů nebo jejich skutečných či vyžadovaných zástupců. KAUPP, ULFKOTTE, *Die Jahn-Friesensche Burschenordnung*, s. 10.

¹²⁵ POHLSANDER, s. 55.

¹²⁶ MOSSE, s. 154–156.

¹²⁷ Termín *Volkstum* Jahn vynalezl sám. Odvozoval jej z germánského kořene, a užíval pro vyjádření duše, ducha národa, jeho svébytnosti.

¹²⁸ MOSSE, s. 154–156.

Německé společnosti vznikaly od léta 1814 v oblasti Rýn-Mohan a programově navazovaly na Arndtovo dílo *Koncept německé společnosti* (*Entwurf einer deutschen Gesellschaft*). Vznikly v Giessenu, Nassavsku či Heidelbergu a jejich členskou základnu tvořili učitelé a evangeličtí faráři. Již záhy po svém ustanovení však byly vládním zákazem zatlačeny do ilegality. Navenek se projevovaly především petiční činnostmi, pomocí které propagovaly své národně-liberální cíle. Během krátkého období se staly útočištěm pro raně-liberální nacionalisty. Přestože jejich životnost byla jen velmi krátkodobá a charakter elitářský, nesporným faktem zůstává, že německé společnosti představovaly jakýsi katalyzátor pro liberální nacionalismus.¹²⁹

Vlastními nositeli politického hnutí mládeže byly buršenshafty. Vznik tohoto nového typu studentského spolku sahá zpět do přelomu let 1811 a 1812, kdy Jahn s Friesem předložili svůj koncept *Vytvoření a uspořádání buršenshaftů* (*Ordnung und Einrichtung der Burschenschaften*) tehdejšímu rektorovi berlínské univerzity Johannu Gottliebu Fichtovi. Tento koncept měl v programu zrušení doposud oddělených studentských krajských spolků, takzvaných landsmanshaftů, za účelem sloučení všeho studentstva univerzit do jednotného patriotického buršenshaftu. Rozhodující impulsy však přišly z Halle, kde 1. listopadu 1814 vznikla Teutonia, a z Jeny, kde byl 12. června 1815 založen jenský buršenshaft.¹³⁰ Cíl buršenshaftu definovalo heslo jeho členů „čest, svoboda, vlast“ (*Ehre, Freiheit, Vaterland*).¹³¹ V roce 1818 vysvětlil studentskou vizi budoucího Německa svému otci Heinrich von Gagern: „*Jejich cílem je vytvořit lepší budoucnost pro vlast, každý, jak nejlépe umí, šířit národní uvědomění nebo používat velmi zesměšňované a očerňované germánské vyjadřování, více lidovosti, a pracovat na lepších ústavách... Chceme více smyslu pro společenství mezi oddělenými německými státy, větší jednotu v jejich politice a v jejich vládních principech, nikoli separátní politiku každého státu, ale nejužší možné vztahy mezi sebou, především chceme, aby Německo bylo považováno za jednu zem, a německý lid za jeden lid.*“¹³² Symbolem buršenshaftů se stala třípruhá, zlatem obešitá, červeno-černo-červená vlajka se zlatou dubovou větví uprostřed.¹³³ Příslušníci buršenshaftů kladli přehnaný důraz na

¹²⁹ KAUPP, ULFKOTTE, *Die Jahn-Friesensche Burschenordnung*, s. 1; ECHTERNKAMP, s. 348–352.

¹³⁰ KAUPP, ULFKOTTE, *Die Jahn-Friesensche Burschenordnung*, s. 2 a 10.

¹³¹ HOHLWEIN, s. 97; MAY, s. 42.; ADLER, Hans (ed.), *Literarische Geheimberichte. Protokolle der Metternich-Agenten. Band I. 1840–1843*, Köln 1977, s. 10.

¹³² Heinrich von Gagern Hansovi von Gagern, Jena, 17. 6. 1818, WALKER, Mack (ed.), *Metternich's Europe*, London, Melbourne 1968, s. 47–48; Heinrich von Gagern organizoval spolu se svým bratrem Fritzem první pobočku buršenshaftu v Heidelbergu. SNYDER, Louis Leo, *German Nationalism. The Tragedy of a People. Extremism Contra Liberalism in Modern German History*, Harrisburg 1952, s. 106–108.

¹³³ MALLETTKE, Klaus, *Zur Politischen Bedeutung des Wartburgfestes im Frühliberalismus*. In: MALETTKE, Klaus (ed.), *175 Jahre Wartburgfest. 18. Oktober 1817 – 18. Oktober 1992. Studien zur*

to, co považovali za původní „němectví“, které zahrnovalo frankofobii a antisemitismus. Vedlo to také k neškodným aktivitám, jako bylo nošení staroněmeckého kroje, černého dlouhého pláště, bílé košile s dlouhým límcem a dlouhých vlasů.¹³⁴

5.1 Wartburská slavnost

Když se 300. výročí Lutherova revolučního aktu krylo se 4. výročím bitvy národů u Lipska na podzim 1817, byla vzpomínková událost, která by rovněž poskytla fórum pro demonstrace a diskuse, nevyhnutelná. Plán na uspořádání slavnosti vzešel z kruhu kolem Jahna v Berlíně, který se tím chtěl pokusit vzbudit v lidu zájem o založení národního státu.¹³⁵ Jenský buršenshaft začal plánovat dvoudenní slavnost, jakýsi národní studentský kongres, která se měla uskutečnit na hradě Wartburg poblíž Eisenachu v Durynsku.¹³⁶ Student práv Rudolf Wesselhöft, Jahnův stoupenec a spoluiniciátor jenského buršenshaftu, rozeslal 11. srpna 1817 na příkaz jenského buršenshaftu pozvání na slavnost, plánovanou na 18. a 19. října 1817. Pozvány byly především univerzity, kde v první řadě studovali protestanti.¹³⁷ Během 17. října 1817 dorazilo do Eisenachu kolem 450 až 500 studentů.¹³⁸ Mezi účastníky slavnosti byli také příslušníci eisenachské domobrany a měšťané z Eisenachu a okolí. V neposlední řadě se slavnosti zúčastnili oficiální zástupci úřadů ve Výmaru a Eisenachu a profesori jenské univerzity.¹³⁹

V sobotu 18. října 1817 k osmé hodině ranní se mladí muži shromáždili na eisenachském náměstí. O půl hodiny později se při zvonění zvonu a slavnostní hudbě dali do pochodu směrem k Wartburgu, který poskytl v letech 1521 a 1522 útočiště Martinu Lutherovi, jenž zde přeložil Nový Zákon do německého jazyka. V jejich čele byl nesen červeno-černo-červený prapor se všitou zlatou dubovou větví a nápisem „čest, svoboda, vlast“. Většina studentů na sobě měla staroněmecký kroj.¹⁴⁰ Kolem desáté hodiny

politischen Bedeutung und zum Zeithintergrund der Wartburgfeier, Heidelberg 1992, s. 14–16; TÜMMLER, Hans, *Die Folgen des Wartburgfestes für den Herren der Burg, Großherzog Carl August von Sachsen-Weimar, Seinen Staat und die Universität Jena*. In: MALETTKE, Klaus (ed.), *175 Jahre Wartburgfest. 18. Oktober 1817 – 18. Oktober 1992. Studien zur politischen Bedeutung und zum Zeithintergrund der Wartburgfeier*, Heidelberg 1992, s. 170.

¹³⁴ OERGEL, s. 68–69.

¹³⁵ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 63; KRAUß, Jutta, *Das Wartburgfest der deutschen Burschenschaft*, Regensburg 2011, s. 7; PALMER, s. 169; BAUER, Joachim, *Studentische Festerwartungen. Das Wartburgfest 1817*. In: BÜNZ, Enno (ed.), *Der Tag X in der Geschichte*, Stuttgart 1997, s. 149.

¹³⁶ MALLETTKE, *Zur Politischen Bedeutung*, s. 17–18.; OERGEL, s. 70.

¹³⁷ FESSER, s. 87–90.

¹³⁸ SCHÄFER, Gerhard, *Die frühe Burschenschaftsbewegung*. In: HEITHER, Dietrich (ed.), *Blut und Paukboden. Eine Geschichte der Burschenschaften*, Frankfurt am Main 1997, s. 23.

¹³⁹ BAUER, s. 147.

¹⁴⁰ SAUVIGNY, s. 320; FESSER, s. 45–46.; SCHÄFER, s. 24–25; HOLBORN, s. 157.

dorazili studenti na hrad, kde na ně již čekali čtyři jenští profesoři: filozof Fries, medic Dietrich Georg Kieser, přírodovědec Oken a právník Christian Wilhelm Schweitzer. Společně pak vstoupili do rytířského sálu, kde po krátké modlitbě zpívali Lutherův chorál *Mocný hrad je náš Bůh* (*Ein feste Burg ist unser Gott*). Následoval slavnostní proslov, který držel student teologie Heinrich Hermann Riemann. Ve svém proslovu velebil Luthera jako bojovníka za svobodu ducha a ocenil bojovníky osvobozovací války z roku 1813. K aktuální situaci v Německu poté pravil: „*Od oné bitvy [u Lipska] uplynuly čtyři dlouhé roky, německý národ se chopil hezkých nadějí, ale všechny byly zmařeny. Vše dopadlo jinak, než jsme očekávali, mnoho velkého a nádherného, co se mohlo a muselo stát, se nestalo. Ze všech knížat Německa své dané slovo nezrušil ten, v jehož svobodné zemi onu bitvu oslavujeme.*“¹⁴¹ Poslední věta se, jak každý přítomný věděl, vztahovala ke článku 13 Spolkových akt a na Karla Augusta, velkovévodu Sasko-výmarsko-eisenašského, který své zemi jako jediný ze severoněmeckých panovníků poskytl ústavu.¹⁴² Poté všichni společně sestoupili do města, aby se zúčastnili bohoslužby.

Večer se účastníci slavnosti přemístili s pochodněmi k nedaleko ležícímu kopci Wartenberg, kde se shromáždili kolem mírového ohně. Ke svým kolegům zde promluvil jenský student filozofie Ludwig Rödiger, který prudce zaútočil na německou vrchnost a domáhal se práva studentů na svobodné vyjadřování mínění a na politické spolurozhodování. Rödiger rovněž odsuzoval porušení během války daného slibu poskytnutí ústavy.¹⁴³ Na jeho proslov navázalo nechvalně proslulé pálení knih a symbolů reakce, jehož iniciátorem byl stoupenec Jahna Hans Ferdinand Maßmann. Ten připomenul studentům, že roku 1520 Luther spálil bulu papeže Lva X., a zvolal: „*Chceme také nechat plamenem pohltit vzpomínky těch, kteří znesvětili vlast svou řečí a činem, zotročili svobodu, a upřímnost a počestnost pomluvili v životě i ve spisech.*“¹⁴⁴ Následně předčítal jména autorů, která stála na svazcích papíru, a ty byly potom vhozeny do ohně. Symbolickým spálením bylo postiženo asi 25 až 30 autorů, jejichž spisy považovali Jahnovi stoupenec za reakční a neněmecké a jejichž autoři patřili k odpůrcům Jahnova turnerství, buršenshaftů nebo akademické svobody.¹⁴⁵

¹⁴¹ FESSER, s. 46.

¹⁴² Základní zákon z 5. května 1816. TÜMMLER, s. 173.

¹⁴³ HOHLWEIN, s. 102; FESSER, s. 46; SCHÄFER, s. 26.

¹⁴⁴ FESSER, s. 86.

¹⁴⁵ CLARK, s. 323.

V očích mladých byl asi neškodlivějším spisem *Občanský zákoník Napoleona I.* (*Code Napoléon*), neboť byl napsán francouzským utlačovatelem.¹⁴⁶ Mezi dalšími spálenými spisy se nacházel *Kodex četnictva* (*Kodex der Gendarmerie*), vydaný pruským policejním ředitelem Christophem Karlem Heinrichem von Kamptz, což nabídlo Prusku vítanou municí proti výmarskému velkovévodovi. V tomto spise se totiž nacházely také sasko-výmarské výnosy. Dále byly spáleny: první svazek *Restaurace státovědy* (*Restauration der Staatwissenschaft*) švýcarského právníka Karla Ludwiga von Haller, *Dějiny německé říše od jejího počátku až do jejího zániku* (*Geschichte des Deutschen Reiches von dessen Ursprunge bis zu dessen Untergang*) dramatika Augusta von Kotzebue a *Germanomanie: Náčrt současného fenoménu* (*Die Germanomanie: Skizze zu einem Zeitgemälde*) židovského spisovatele Saula Aschera.¹⁴⁷

Zmíněná událost přiměla romantického spisovatele Heinricha Heineho k sarkastickému komentáři v jeho tragédii *Almansor* z roku 1821: „*To byla pouze předehra. Kde jsou páleny knihy, tam nakonec budou páleni také lidé.*“¹⁴⁸ Spálením knih chtěla část příslušníků buršensšaftů protestovat proti politické rozdrobenosti a útlaku, ale zvláště tyto doprovodné akce vzbudily zájem policejních orgánů v Rakousku a Prusku.¹⁴⁹ Následující den, 19. října 1817, byla slavnost ukončena. Během nadcházejícího půlroku se buršensšafty etablovaly na většině německých univerzit, mimo jiné také v Erlangenu.¹⁵⁰ Rok po slavnosti, 19. října 1818, došlo v Jeně k ustanovení Celoněmeckého buršensšaftu (*Allgemeine Deutsche Burschenschaft*), do něhož byly sloučeny všechny německé buršensšafty.¹⁵¹

O zveličení Wartburské slavnosti na veřejnosti i panovnických dvorech se zasloužil především tisk – Okenova *Isis*, Ludenova *Nemesis* a *Přítel lidu* (*Volksfreund*) Christopha Martina Wielanda.¹⁵² Metternich byl podrážděn zejména tím, že na Wartburgu byl výmarský velkovévoda oslavován jako jediný vlastenecký a svobodomyšlný panovník.¹⁵³ Pověřil proto Gentze sepsáním útočného článku pro *Rakouského pozorovatele* (*Österreichischer Beobachter*). Dle rakouského státníka byli studenti příliš naivní, než aby představovali vážnou hrozbu. Sasko-výmarsko-eisenašského velkovévodství však považoval za útočiště liberálních sentimentů a

¹⁴⁶ OERGEL, s. 70–71.

¹⁴⁷ PALMER, s. 169; HERRE, s. 221; FESSER, s. 19–20.

¹⁴⁸ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 63.

¹⁴⁹ MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 147.

¹⁵⁰ SCHÄFER, s. 42.

¹⁵¹ MALLETTKE, *Zur Politischen Bedeutung*, s. 28; ADLER, s. 11; HOLBORN, s. 158.

¹⁵² TÜMMLER, s. 177.

¹⁵³ ŠUSTA, I, s. 123–124.

vyjádřil obavy, že se Berlín stane centrem německého jakobinismu. Během října a listopadu roku 1817 mu jeho agenti zasílali detailní popis toho, co se dělo na německých univerzitách: informovali jej o výtržnostech v Göttingenu, o nepokojích ve Vratislavi či potížích v Mohanu. Tyto zprávy pouze sytily jeho předem vytvořené mínění, že nepořádek na univerzitách byl chybou ruských agentů a znepokojivým dědictvím luteránské reformace, a že pramenil z „koketování“ německých vládců s liberálními ústavami.¹⁵⁴ Rakouský státník se obával hysterie středostavovských studentů na vysokých školách a bojoval proti ní. Hovořil o „*národních jakobínech*“, kteří „*tleskali*“ Steinovi, Arndtovi, Görresovi a Jahnovi, a kteří se jako dobrovolníci hlásili do fanatické války proti Francii. Nenávist proti Francii, kterou šířili tito „*vůdci lidu*“, mohla jednoduše přejít do revolty proti západní civilizaci obecně – do opakování revolty pohanských Sasů proti Karlu Velikému nebo bitvy v Teutoburském lese.¹⁵⁵ Metternich předvídal hrozbu takového sdružení, jako byla síť studentských nacionalistů a přísahal, že osvobodí Německo od toho, co nazýval „*diktátorstvím takových mužů, jako byl Jahn a Arndt*“.¹⁵⁶

5.2 Cášský kongres

V době, kdy se v Jeně chystalo formování Celoněmeckého buršenshaftu, konal se v Cáchách ve dnech 29. září až 21. listopadu 1818 první kongres od roku 1815. Byly zde vedeny diskuse o nadnárodním spiknutí podvratných sil v celé Evropě. Shromážděné hlavy viděly největší nebezpečí revoluční vzpoury v německých univerzitách. Carův dvorní písař Alexandre Sturdza zde rozšířil svůj pamětní spis s názvem *O současném stavu v Německu (Mémoire sur l'état actuel de l'Allemagne)*, v němž hovořil o německých univerzitách jako o „*gotických zbytcích středověku*“, „*shromazdišti všech omylů století, všech falešných teorií, všech lživých učitelů*“, „*líhni revolučního ducha*“ a „*vzdělávacích institucích bez disciplíny*“. Při vzpomínce na Wartburskou slavnost jako na „*malý, ohavný výplod francouzské revoluce*“ a v nebezdůvodné obavě z jejího nekontrolovatelného růstu Sturdza žádal přísné omezení udělených práv, mimo jiné také svobody vzdělávání a zkoumání.¹⁵⁷ Carova podnětu, že

¹⁵⁴ PALMER, s. 170.

¹⁵⁵ VIERECK, Peter, *Lessons for Moderns*. In: SCHWARZ, Henry F. (ed.), *Metternich, the "Coachman of Europe". Statesman or Evil Genius?*, Boston 1962, s. 83.

¹⁵⁶ VIERECK, s. 85–86.

¹⁵⁷ LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*, Berlin 1998, s. 40–41; KAEDING, Peter, *August von Kotzebue. Auch ein deutsches Dichterleben*, Berlin 1985, s. 298; HERRE, s. 220–221; KRAUß, s. 35–36; ADLER, s. 12.

je třeba zajistit, aby profesori přednášeli o vědách a ne o převratu, a postarat se o to, že budou studenti studovat, a nikoli agitovat, se chopil právě Metternich.¹⁵⁸

Rakouský státník pro své protirevoluční plány potřeboval získat Prusko. Některým z pruských politiků však nedůvěřoval a bojoval zejména proti těm, jež nazýval „pruskými liberály a jakobíny“. Činil tak skrze pruskou vládu a její konzervativce.¹⁵⁹ Domníval, že se může spolehnout na pruského policejního ministra knížete Wilhelma von Wittgenstein, o kterém prohlašoval: „*On myslí jako já.*“¹⁶⁰ V okolí královi osobnosti se však nacházeli rovněž lidé, kteří byli infikováni virem liberálního nacionalismu. Metternich soudil: „*Poznali jsme – a všechny informace nás denně utvrzovaly v tomto názoru – že jádro německého jakobinismu se nachází v Prusku a zvláště v Berlíně.*“¹⁶¹ V Cáchách se Metternich snažil získat přízeň pruského krále, který byl v té době velmi podrážděný, neboť jeho porýnští poddaní, vedení Görresem, se opovážili na začátku roku 1818 připomenout, že ještě stále nebyl splněn ústavní slib.¹⁶²

Pruský král v Cáchách nakonec překonal nedůvěru vůči Metternichovi a přijal jej opakovaně k dlouhým rozhovorům. Během jednoho z nich se tázal knížete, jak posuzuje počínání německých studentů, načež Metternich odpověděl: „*Vidím v tom největší nebezpečí pro mír a pořádek, a docela zvláštní nebezpečí, zdá se mi, vychází z Pruska... Prusko je baštou revolučních sil, jejichž zástupci se posunuli do špiček ve vojsku a ve správě. V rukou Vašeho veličenstva leží proto osud světa!*“ A pokračoval dále: „*K tomu si, Vaše veličenstvo, dovolím upozornit na to, že Prusko je sice pod žezlem jednotné, ale přece se skládá z více polohou, klimatem, kmenem a jazykem oddělených částí. V této souvislosti se v podstatě stává podobným Rakousku, jen Rakousko je více upevněné a také zvenčí silněji zaobalené. Když Rakousko svým národům nepřizná žádné celkové zastoupení, jak by to mohlo Prusko úspěšně učinit? Prosím, Vaše veličenstvo, abyste byl přesvědčen o tom, že kdyby se Prusko sjednotilo skrze celkové zastoupení, mělo by to za následek rozpad Pruska a jeho armády na jednotlivé části. Vaše veličenstvo slíbilo stavovské zastoupení, a to by mělo ve svých*

¹⁵⁸ HERRE, s. 220–221.

¹⁵⁹ SCHROEDER, *Austria and Prussia*, s. 93.

¹⁶⁰ ANGELOW, Jürgen, *Geräuschlosigkeit als Prinzip. Preußens Außenpolitik im europäischen Mächtekoncert zwischen 1815 und 1848*. In: PYTA, Wolfram (ed.), *Das europäische Mächtekoncert. Friedens- und Sicherheitspolitik vom Wiener Kongreß 1815 bis zum Krimkrieg 1853*, Köln, Weimar, Wien 2009, s. 161.

¹⁶¹ SAUVIGNY, s. 320.

¹⁶² HOHLWEIN, s. 113.

*provinciích zavést. Více bych Vašemu veličenstvu neradil.*¹⁶³ Metternich cítil, že jeho vysvětlení zanechalo na králi dojem, a oprávněně považoval kongres v Cáchách za velký úspěch.¹⁶⁴

5.3 Radikální frakce studentského hnutí a vražda Augusta von Kotzebue

Po Wartburské slavnosti se zřetelněji projevilo rozštěpení buršenshaftů na umírněnou většinu a radikální křídlo Bezpodmínečných. Většina radikální frakce studentského hnutí přišla z Giessenu, z kruhu kolem bratrů Karla a Augusta Follenových. Cílem Karla Follena bylo založení demokratické německé republiky jako jednotného národního státu. Domníval se, že suverenita lidu nemůže být dosažena spoluprací s panovníky a ozbrojený střet s nimi bude nevyhnutelný. Žádal proto politizaci mas, která by vedla k povstání a ke konečnému zhroucení stávajícího systému.¹⁶⁵ Jako prostředek politického boje Bezpodmíneční uznávali násilí i vraždu. Byli totiž přesvědčeni, že individuální činy teroru jsou nutné k tomu, aby probudily utlačovaný lid, zbavený volebního práva, z jeho pasivity.¹⁶⁶ Když již prostředí Giessenu nemělo Karlu Follenovi co nabídnout, rozhodl se na podzim 1818 odejít do Jeny, kde začal působit na právnické fakultě. Jedním z jeho posluchačů byl i Karl Ludwig Sand.¹⁶⁷

Sand se jako vyslanec erlangenského buršenshaftu zúčastnil Wartburské slavnosti a značně jej překvapilo, že byl Kotzebue počítán mezi nepřátele vlasti, poněvadž až do tohoto okamžiku měl u něj díky svým protinapoleonským spisům dobrou pověst. Po skočení Wartburské slavnosti se nechal zapsat na univerzitu v Jeně, kde obdržel mnoho nových podnětů. Ludenovy přednášky jej přesvědčily o tom, že Německo nyní stojí v bodě zlomu, který rozhodne o jeho vzestupu nebo zániku.¹⁶⁸ V Jeně se rovněž dostal pod vliv Friese. Sand však potřeboval někoho, kdo by Friesovu filozofii přeložil do jazyka teologie. Tuto osobu našel ve Wilhelmu Martinu Leberechtovi de Wette, biblickém učenci, systematickém teologovi a Friesově oddaném studentovi. Fries i de Wette věřili, že umělci mají hrát hlavní roli v prostředkování náboženských idejí lidem. Ideál německého umění podle nich zastávali Friedrich Schiller a Johann Wolfgang Goethe. Dle jejich mínění Schiller ve svých hrách odhalil unikátní morální

¹⁶³ HOHLWEIN, s. 114–115.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 115.

¹⁶⁵ LUTZ, s. 51; OERGEL, s. 72–73.

¹⁶⁶ FESSER, s. 91; OERGEL, s. 77.

¹⁶⁷ HOHLWEIN, s. 108–109.

¹⁶⁸ KAEDING, s. 286–301.

vizi, která měla sloužit jako základ pro morální a duchovní reformu německého národa. Pod vlivem těchto idejí bylo pro Sanda katastrofální vidět Kotzebueho převahu na soudobých jevištích. Začal jej nenávidět a jeho hry považoval za vzrušení vedoucí k takovému druhu zlých myšlenek, které narušují jeho program sebeovládání.¹⁶⁹

Kotzebue označoval německé buršenshafty za „líheň revoluce“ a ostře napadal jejich vzbouřenecké chování. Ve svém *Literárním týdeníku* (*Literarisches Wochenblatt*) dokonce vyzýval vládu, aby vykážala ze svých univerzit studentskou zvlí. Kvůli těmto svým názorům se nejoslavovanější dramatik v Německu stal mezi studenty nejvíc nenáviděným mužem.¹⁷⁰ Kotzebue kritizoval šovinismus a drsné postoje mladých vlastenců. Ve svém článku z března 1819 se vysmál šosáctví a vzpurnosti studentských buršenshaftů, s jejichž radikálním křídlem byl Sand úzce spjat.¹⁷¹ Dramatika znepokojovaly extrémní projevy antisemitismu, vycházející z nacionálního tábora, poněvadž zastával osvícenskou tradici, že se Židé mohou polepšit.¹⁷² Další vlna nenávisti se proti Kotzebuemu zdvihla na počátku roku 1818, kdy byla v liberálních časopisech *Nemesis*, *Isis* a *Přítel lidu* uveřejněna jeho tajná zpráva carovi s názvem *Stav a tendence německé literatury* (*Zustand und Tendenzen der deutschen Literatur*) o poměrech v Německu, zvláště o počínání na Jeně a ve Výmaru.¹⁷³

Zavraždění Kotzebueho považoval Sand za své poslání a na svůj čin se pečlivě připravil. Když bylo na počátku roku 1819 v *Národních novinách* (*Nationalzeitung*) oznámeno, že se dramatik chystá opustit Německo, odhodlal se Sand konečně k činu.¹⁷⁴ Kolem sedmé hodiny ranní 23. března 1819 zazvonil u dramatikových dveří v Mannheimu. Služebná mu řekla, že Kotzebue zrovna není k zastižení, a navrhla mu, ať se vrátí odpoledne. V pět hodin přišel Sand opět do Kotzebueho domu.¹⁷⁵ Byl pozván do obývacího pokoje, kde jej Kotzebue srdečně pozdravil. Po krátkém rozhovoru Sand vytáhl dýku a zvolal: „*Ani trochu na vás nejsem hrdý. Tady máte, vy vlastizrádce!*“¹⁷⁶ Dvakrát jej bodl do hrudi a pořezal mu tvář. Kotzebue se zhroutil a za pár minut byl mrtev. Sand vyklopýtal z domu na ulici a zvolal: „*Ano, udělal jsem to! Tak musí zemřít*

¹⁶⁹ WILLIAMSON, George S., *What Killed August von Kotzebue? The Temptation of Virtue and The Political Theology of German Nationalism. 1789–1819*. In: *The Journal of Modern History*, 72, 2000, 4, s. 923–928.

¹⁷⁰ GEBHARDT, Armin, *Staatskanzler Metternich. Eine Studie*, Marburg 2009, s. 59.

¹⁷¹ CLARK, s. 339.

¹⁷² WILLIAMSON, s. 918–919.

¹⁷³ TÜMMLER, s. 182.

¹⁷⁴ WILLIAMSON, s. 935.

¹⁷⁵ LUTZ, s. 42; KAEDING, s. 307–308.

¹⁷⁶ CLARK, s. 339.

všichni zrádci! Ať žije má německá vlast! Bojuji za svou vlast!“ Padl na kolena, pomodlil se a bodl se do hrudi.¹⁷⁷

Po svém zatčení Sand tvrdil, že Kotzebue byl svůdcem mladých, znesvětitelem národní historie a ruským špiónem. Nařčení, že byl špiónem ruské vlády, je podle amerického historika George S. Williamsona bez významu, neboť fakt, že přijal pozici v ruské vládě, byl veřejným tajemstvím. Osočení z toho, že byl znesvětitelem národní historie, se týkalo jeho spisu *Dějiny německé říše* a obvinění, že byl svůdcem mladých jeho literární činnosti. Zabít ho, znamenalo zbavit veřejnou sféru narušující přítomnosti žen a zmenšit schopnost zženštilé dvorní aristokracie ovlivňovat německé mínění.¹⁷⁸ Na vraždu Kotzebueho se proto musí podle Williamsona nahlížet jako na kulminace dekády trvajícího souboje o budoucnost německé estetiky a literární kultury.¹⁷⁹

Dne 20. května 1820 byl Sand v Mannheimu popraven. Lidé si namáčeli kapesníky v jeho krvi, jiní si brali prkna z popraviště jako relikvii. Kat si vzal největší část a na zahradě si postavil chatu, kde se tajně scházeli členové heidelberského buršenshaftu. Jeden ze studentů dokonce nosil Sandův obraz na krku jako ikonu.¹⁸⁰ De Wette týden po atentátu napsal vrahově matce soustrastný dopis, ve kterém uznal, že se Sand dopustil zločinu, který má být potrestán světským soudcem, avšak tvrdil, že to není měřítko, podle něhož by se měl jeho skutek posuzovat. V dopise psal: „*Omyl je omluven nezlomností a poctivostí přesvědčení a vášně je posvěcena čistým pramenem, z něhož vyvěrá. Pevně věřím, že obojí lze vztáhnout na případ Vašeho zbožného a ctnostného syna. Svou věcí si byl jist – věřil, že to, co dělá, je správné, a proto byl v právu.*“¹⁸¹

Zpráva o Kotzebueho zavraždění vyvolala jásot, zděšení i starost. Liberálové, především akademická mládež, oslavovali Sanda jako národního hrdinu a zachránce vlasti, neboť se domnívali, že Kotzebueho smrt vyleká reakci, odrazí ji a zničí. Profesori de Wette či Oken sice odsuzovali čin, ale přiznali Sandovi ušlechtilý motiv a prosili pro něj o porozumění. Jiní, tušíc přicházející události, naopak tvrdili, že Sand ve skutečnosti ubodal svobodu.¹⁸² K dalšímu útoku došlo 1. července 1819, kdy se lékárník Karl Löning ve Schwalbachu pokusil usmrtit nasavského předsedu vlády Karla Ibella. Vládnoucí špičky v německých státech proto postihl strach z možného začátku série

¹⁷⁷ HERRE, s. 235; KAEDING, s. 309.

¹⁷⁸ WILLIAMSON, s. 936–937.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 943.

¹⁸⁰ CLARK, s. 339–340; HERRE, s. 235.

¹⁸¹ CLARK, s. 340.

¹⁸² KAEDING, s. 310.

terroristických útoků.¹⁸³ Především v Berlíně, kde byla králova obava z revoluce již dlouho podněcována reakčními skupinami na dvoře, byla přijata tvrdá nařízení proti údajně rozsáhlému spiknutí. Pruská vláda odvolala z Jeny všechny své studenty a zostříla dozor na vlastních vysokých školách. Zároveň nastalo v Berlíně horlivé stíhání všech podezřelých z demagogie, při němž byl zatčen Jahn a vyšetřován Arndt.¹⁸⁴ Veřejné mínění Německého spolku přijalo přesvědčení Berlína o existenci velkého spiknutí převážně skepticky, neboť se vědělo, že Sand byl samotář, a také útok na Ibella nemohl být vykládán jako příznak velkého spiknutí.¹⁸⁵

Díky výše zmíněným událostem mohl Metternich německým monarchům dokázat, jak velmi měl pravdu, když varoval před všemi těmi, kteří sní o německé jednotě. O Kotzebueho vraždě byl informován během své italské cesty na jaře roku 1819. Viděl v ní znamení hrozící revoluce, jež se blíží do německých zemí.¹⁸⁶ Na zprávu, kterou mu Gentz poslal o Kotzebueho vraždě, mu 9. dubna 1819 odpověděl: *„Obdržel jsem zprávy o zavraždění Kotzebueho se všemi předběžnými detaily... Sám za sebe nepochybuji, že vrah nejednal z vlastního popudu, nýbrž v důsledku tajné ligy. Nacházíme zde velké zlo ale i nějaké dobro, neboť ubohý Kotzebue nyní poskytuje argumentum ad hominem, který ani liberální výmarský vévoda nemůže vyvrátit. Bude mým zájmem vytěžít z události nejlepší možné výsledky... Velmi brzy uvidíme, co ruský car řekne na láskyplné zacházení se svým státním radou v Německu.“*¹⁸⁷ Následovalo několik dalších stran úvah o dívech architektury v Římě a o vztazích mezi krásou a duchovnem.

Gentz, který se nacházel ve stavu hysterie, v odpovědi svému nadřízenému naznačil, že skutečná potíž netkví v potlačení vlasteneckého spiknutí, nýbrž v reformování univerzitního systému, jenž je vyvolal, a připojil dopis rakouského konzula v Sasku, který veškerou vinu za bouře svaloval na reformaci.¹⁸⁸ Gentz nesdílel Metternichův názor, neboť se domníval, že *„jeho [Sandovo] jednání nepovede k ničemu dobrému, ale zřejmě k mnohému zlému“*.¹⁸⁹ O něco později Metternich Kotzebueho vraždu komentoval těmito slovy: *„Je mi odporné, jestliže se vraždí ve jménu lásky k bližnímu; nenacházím zalíbení v bláznech a šílenících jakéhokoli druhu a už vůbec ne*

¹⁸³ MAY, s. 43.

¹⁸⁴ ŠUSTA, I, s. 125.

¹⁸⁵ ANGELOW, *Geräuschlosigkeit als Prinzip*, s. 42–43.

¹⁸⁶ GEBHARDT, s. 60.

¹⁸⁷ METTERNICH-WINNEBURG, Richard (ed.), *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, Band III, Wien 1881–1883, s. 260–261.

¹⁸⁸ KISSINGER, s. 278.

¹⁸⁹ HARTAU, s. 100.

v lidech, usilujících o život pokojným spoluobčanům, sedícím mírumilovně ve svých komůrkách.¹⁹⁰ Svě důvěrnici Dorothee Lieven se z Říma svěřil: „Svět je velmi nemocný, přítelkyně; nic horšího neexistuje než neuvážená žízeň po svobodě. Usmrtí vše a nakonec sebe sama.“¹⁹¹ Dále psal sarkasticky: „Nyní si liberalismus dokonce razi svou cestu. Možná někde tam i na mě čeká nějaký student, aby semnou jednal jako s Kotzebuem. Od té doby, co se tito darebáci v Německu ve jménu ctnosti a vlasti dopouštějí vražd, budu možná také já usmrčen.“¹⁹²

¹⁹⁰ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 64.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž, s. 66.

6 METTERNICH A UMLČENÍ „DEMAGOGŮ“

Atentát na Kotzebueho ukončil Metternichovy snahy o uspořádání střední Evropy výhradně politickými prostředky.¹⁹³ Rakouský státník nejdříve přinejmenším předstíral, že se v této záležitosti chce spolehnout na Spolkový sněm ve Frankfurtu, a proto nespěchal se zkrácením své italské cesty. Karl Ferdinand hrabě Buol-Schauenstein, zástupce císaře na tomto shromáždění, dostal příkaz podpořit návrh na uchování akademické svobody na univerzitách a kodifikaci jednotného systému akademické disciplíny pro celé Německo, navržený a předložený Spolkovému sněmu velkovévodou Karlem Augustem.¹⁹⁴ Metternich vysvětloval Gentzovi: „*Není důvod, proč s tímto arcijakobínem [velkovévodou] zacházet s pohrdáním. Je na to zvyklý. Patrně je mnohem moudřejší posuzovat jeho návrh příznivě, abychom ho vlákali do pasti na jeho vlastní půdě, nebo abychom ho odhalili jako lháře.*“¹⁹⁵ Buol měl vévodův návrh využít k tomu, aby prosadil protinávrh: studenti měli ztratit svou akademickou svobodu a jako každý jiný občan se měli podrobit policii a všechny německé vlády se měly zavázat k tomu, že nikdy nezaměstnají žádné univerzitní profesory, kteří byli sesazeni kvůli jejich politické činnosti. Přes všechen strach z revolučních machinací se však vyslanci Spolkového sněmu nenechali tak rychle přemluvit k tomu, aby se vzdali akademické svobody na svých zemských univerzitách. Metternichovi rychle došlo, že s pomocí Spolkového sněmu z vraždy Kotzebueho žádný užitek nezíská.¹⁹⁶

Gentz, který se nemohl zbavit strachu, že ho možná čeká podobný osud, jaký stihl Kotzebua, úpěnlivě prosil svého nadřízeného, ale se vrátil z Itálie a osobně se ujal dohledu nad událostmi. Urgoval Metternicha, aby zajistil jmenování kontrolorů pro každou univerzitu a provedl „očistu“ profesorského sboru tím, že by přesunul problémové akademiky na místa ve vládních službách, kde by byli umlčeni. Rovněž podle jeho názoru bylo nutné podpořit vyučování přírodních věd namísto těch humanitních. Tento argument dával Metternichovi smysl, poněvadž nevěřil filozofii jiných mužů. V dopise Gentzovi z Perugia ze 17. června 1819 minimalizoval nebezpečí, přicházející z řad studentů: „*Buršák, vzat sám o sobě, je dítě, a buršenaft nepraktickým loutkovým divadlem. Také jsem nikdy nemluvil – toho jste svědkem – o studentech, ale*

¹⁹³ KISSINGER, s. 277.

¹⁹⁴ HOHLWEIN, s. 120.

¹⁹⁵ KISSINGER, s. 279.

¹⁹⁶ HOHLWEIN, s. 120.

veškerou svou pozornost jsem směřoval na profesory.“¹⁹⁷ Dále vysvětloval, že se nikdy neobával toho, že by byla revoluce vyvolána univerzitami, ale domníval se, že zde byla vychovávána celá generace revolucionářů. Zastával rovněž názor, že „největším a tudíž nejnaléhavějším zlem je dnes tisk“.¹⁹⁸ Metternich se pustil do kritizování liberálních orgánů a prohlašoval, že „princip svobody tisku asi sotva hájí dobře muži, kteří odpovídají svým literárním protivníkům ranou dýky“.¹⁹⁹ Nic nenamítal proti tisku rozvážně podporujícímu rozumný a klidný pokrok, soudil však, že je nutné krotit tisk, jenž se tlumočením menšinových názorů pokouší vzbouřit loajální většinu. Obával se, že „dávka jedu podávaná denně vulgárními novinovými články nakonec povede k zániku počestného smýšlení německého měšťanského stavu“.²⁰⁰ Nepřátelství vůči svobodnému tisku již Metternicha neopustilo. Neustále měl na paměti Napoleonův výrok: „Veřejné mínění činí a ničí suverény.“²⁰¹ Tisk považoval za sílu, jež vyžaduje regulaci.²⁰²

V průběhu dlouhé konference s císařem ve dnech 17. až 22. června 1819 Metternich nakonec vypracoval plán činnosti na následující měsíc. Ten obsahoval čtyři po sobě jdoucí body: 1. zajištění společného postupu s pruskou vládou, 2. setkání ministrů nejdůležitějších německých států v Karlových Varech k vypracování seznamu represivních opatření, 3. potvrzení těchto opatření Spolkovým sněmem ve Frankfurtu, 4. svolání konference všech německých států do Vídně k upřesnění a změně obsahu článku 13 Spolkových akt.²⁰³ Metternich se domníval, že aktuální protirevoluční hysterie v Německu mohla být využita spíše než k vymáčení z velké části neexistujícího nebezpečí bezprostřední revoluce k urovnání základních a vážných otázek týkajících se liberálních národních ústav v Německu. Bavorsko, Bádensko a Sasko-Výmarsko již naplnily ustanovení článku 13 a poskytly svému lidu liberální ústavy. Dokonce hrozilo, že Prusko bude následovat jejich případ. V květnu 1819 totiž Hardenberg doporučil králi dokument, který byla na pomezí stavovské a moderní ústavy. Metternich protestoval proti takovýmto ústavám z toho důvodu, že byly reprezentativní a národní a tím pádem neslučitelné s absolutismem a se strukturou rakouské říše.²⁰⁴

¹⁹⁷ Metternich Gentzovi, Perugia, 17. 6. 1819, METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von, LANGENDORF, Jean-Jacques (ed.), *Ordnung und Gleichgewicht. Ausgewählte Schriften*, Wien 1995, s. 17.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 18.

¹⁹⁹ HERRE, s. 238.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 239.

²⁰¹ GEBHARDT, s. 64.

²⁰² HERRE, s. 240.

²⁰³ SAUVIGNY, s. 347.

²⁰⁴ SCHROEDER, Paul W., *Metternich's Diplomacy at its Zenith 1820–1823*, Austin, Texas 1962, s. 16.

Metternich nebyl odpůrcem reprezentativního principu, domníval se však, že za určitých podmínek může mít ničivý účinek, neboť předpokládal rovnost občanů a tím vazbu na národ, což pro habsburskou monarchii znamenalo na národnost. Metternich se obával, že by reprezentativní princip mohl narušit společenský řád habsburské monarchie. S otázkou suverenity lidu pak spojoval nejen státně-teoretické výhrady, nýbrž také osobní zkušenosti, neboť zásadně pochyboval o schopnosti národa usuzovat vůbec. Měl vlastní zkušenost s prostým lidem (*plebs*) během revolučních let, když zaútočil na štrasburskou radnici, a zvláště z roku 1814 v Paříži, když se tam usadili vítězné jednotky spojenců. Šokoval ho francouzský lid, který mohl sledovat ze svého balkonu, zejména to, jak rychle zaměnil jásot „*Vive Napoleon*“ za „*Vive le Roi*“, a jak byly masy prodejné.²⁰⁵

6.1 Schůzka v Teplicích

Pruský král jezdil pravidelně v červenci do lázní v Teplicích, a poněvadž se Metternich ve stejné době zdržoval v Karlových Varech, rozhodl se panovníka navštívit. Krátce před schůzkou v Teplicích napsal rakouský státník své ženě: „*S boží pomocí doufám, že porazím revoluci, jako jsem porazil dobyvatele světa.*“²⁰⁶ Byl přesvědčen o tom, že se jednalo o otázku spásy nebo zániku společenského řádu. Viděl napříč Německem propojená spiknutí, zaměřená na zrušení monarchistické formy vlády. Věřil, že cílem turnerů, studentů a mužů, jako byl Arndt, Jahn či Oken, bylo svržení existujících institucí a jejich záměrem manipulace masami hordou novinářů a dožadování se splnění článku 13.²⁰⁷ V Teplicích měl Metternich před sebou dva cíle: připravit společný program karlovarských jednání, jež měla zajistit rozchod Pruska s německým nacionalismem, a zabránit králi v dodržení slibu poskytnutí ústavy, a tím ochromit snahy některých pruských státníků spojit zemi s německým liberalismem.²⁰⁸

Dne 29. července 1819 se vydal do Teplic. Fridrich Vilém III. byl velice potěšen, když se u něj Metternich nechal ohlásit. Laskavými slovy se informoval, jak se daří císaři, a pak stejně starostlivě promluvil: „*Přicházíte mě sem navštívit v těžké době; před šesti lety jsme bojovali s nepřítelem na otevřeném poli; nyní se plíží kolem. Víte, že*

²⁰⁵ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 59–62; KISSINGER, s. 276.

²⁰⁶ SRBIK, Heinrich Ritter von, *Honest Leader Against Revolution*. In: KRAEHE, Enno E., *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971, s. 85.

²⁰⁷ SRBIK, *Honest Leader Against Revolution*, s. 85.

²⁰⁸ KISSINGER, s. 281.

dávám Vaším názorům všechnu důvěru. Už dávno jste mě varoval a vše se vyplnilo.“²⁰⁹ Metternich králi odvětil: „*Toto spiknutí má pramen a sídlo v Prusku. Spiklenci vespod jsou dnes známí, ti nahoře ještě nikoli, ale jistě stojí v nejvyšších kruzích Vašeho vlastního služebnictva. Celá záležitost se omezuje na jednu větu: Je Váš Majestát rozhodnut, nezavádět ve Vašem státu žádné lidové zastoupení, které se na to hodí méně, než jiné, pak je možnost pomoci k máni... Jsem připraven objasnit své názory státnímu kancléři; žádám ale Vaše Veličenstvo, aby k této konferenci rovněž jmenovalo ministra hraběte Bernstorffa a knížete Wittgensteina.*“²¹⁰

Pruský král byl značně znepokojen, neboť se dozvěděl o demagogických plánech, které byly prozrazeny při posledním domácím vyšetřování. Byl rozčilen kvůli neefektivnosti pruského kancléře a liknavosti ministerstva, jež jej držely sedm měsíců v očekávání výsledků vyšetřování.²¹¹ Z těchto důvodů se všim, co Metternich řekl a žádal, souhlasil, a to i s odmítnutím poskytnout Prusku lidové zastoupení. Rakouský státník tak dosáhl všeho, oč již dlouho usiloval.²¹² Rozmluvy s pruskými ministry vedly rychle k dohodě o zásadách, podle kterých se dvory Rakouska a Pruska rozhodly postupovat ve vnitřních záležitostech Německého spolku, čímž bylo stanoveno, že Rakousko a Prusko chtějí úzce spolupracovat, aby Německý spolek vnitřně upevnily.²¹³ Dne 1. srpna 1819 Hardenberg a Metternich podepsali teplickou konvenci, v níž Rakousko a Prusko souhlasily se společným postupem na informačním setkání ministrů v Karlových Varech a na následující konferenci ve Vídni. Karlovarská konference měla rozhodnout o svobodě tisku, kontrole výuky na univerzitách a metodách vyšetřování revolučního hnutí. Vídeňská konference měla urovnat nevyřešené otázky týkající se charakteru Německého spolku a interpretovat v konzervativním duchu článek 13.²¹⁴

²⁰⁹ METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von, BRANDT, Otto H. (ed.) *Denkwürdigkeiten*, München 1921, s. 87.

²¹⁰ Christian Günther Graf von Bernstorff pruský a dánský státník. HOHLWEIN, s. 121–122.

²¹¹ TREITSCHKE, Heinrich von, *Reactionary Exploiter of Germany*, in: KRAEHE, Enno E., *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971, s. 73–74.

²¹² Článek 7 Teplické konvence zněl takto: „*Prusko je odhodláno aplikovat tento článek [13] v jeho doslovném smyslu na své vlastní domény až poté, co jeho vnitřní finanční záležitosti budou plně urovnány.*“ To znamenalo, že Prusko pro reprezentaci národa nezavede žádný všeobecný systém lidové reprezentace, který se nebude shodovat s geografickým a vnitřním uspořádáním jeho území, ale že dá svým provinciím stavovské ústavy (*landständische Verfassungen*) a mimo ně sestaví centrální komisi územního zastupitelství. Tato klauzule zahrnovala oboustranný slib, neboť František I. byl stejně tak rozhodnut nezavádět žádný všeobecný systém lidového zastupitelství v Habsburské monarchii. Centrální komisi Hardenberg rozuměl široký národní zemský sněm (*Landtag*), kdežto Metternich zamýšlel jen malou komisi kolem jednoho až 20 členů a tajně doufal, že uskutečnění tohoto stínu pruské centrální administrativy muže být zabráněno. Tamtéž, s. 74–75.

²¹³ HOHLWEIN, s. 121–122.

²¹⁴ PALMER, s. 183; SLADKOVSKÁ, Eva, *Kongresy Svaté aliance*. In: *Historický obzor* 9, 1998, 11/12, s. 245.

Obě strany prohlásily, že je jejich povinností jakožto evropských mocností dohlížet na politickou existenci Německého spolku a jakožto německých spolkových států starat se o bezpečnost spolkové ústavy. Uvnitř spolku nemohly být aplikovány principy, které by se neslučovaly s jeho existencí.²¹⁵

Pruský král nařídil, aby byly všechny státní dokumenty dány k dispozici rakouskému státníkovi. Po přečtení vyšetřovacích spisů z Berlína, Karlsruhe, Darmstadtu a Nasavska byl Metternich pevně přesvědčen, že velmi rozsáhlé spiknutí plánovalo svržení všech německých vlád, odstranění všech jednadvaceti německých knížat a vedoucích státníků, a že většina nejvyšších státních úředníků a několik vůdců stavů v různých německých státech byla zapletena do tohoto spiknutí, které má svá centra na univerzitách, především v Jeně, Heidelbergu, Giessenu a Freiburgu.²¹⁶ Metternich v Teplicích získal vše, co chtěl, a mohl svému císaři oprávněně vítězoslavným tónem oznámit: „*V celé záležitosti jsem objevil dva záporné prvky – královu slabost a bezmoc kancléře. Předsevzal jsem si, že mým úkolem bude posílit neaktivněji strunu v králově duši, která podléhá sklonům nechat se ochromit natolik, že se stěží odváží podniknout nejtroufalejší ze všech kroků, to znamená zavést ústavu.*“²¹⁷

6.2 Konference v Karlových Varech

Karlovarská konference byla svolána za účelem vyřešení problému šířící se revoluční doktríny v německém tisku a na univerzitách. Shromáždění se konalo ve dnech 6. až 31. srpna 1819 a Metternich na něj pozval jen ty členy Německého spolku, které považoval za nejspolehlivější. Přítomny byly tyto německé státy: Bavorsko, Sasko, Hannoversko, Württembersko, Bádensko, Hesensko, Meklenbursko-Zvěřínsko, Meklenbursko-Střelicko a Nasavsko. Účastníci karlovarské konference se navzájem utvrzovali ve strachu z velkého spiknutí, s čímž Metternich dokázal velmi schopně manipulovat.²¹⁸

Výsledkem Karlovarské konference byly čtyři zákony, známé jako Karlovarské dekrety nebo také Karlovarská usnesení. Univerzitní zákon přikazoval kontrolu všech německých univerzit mimořádnými zemskými zplnomocněnci. Ti měli na univerzitách dohlížet na chování a vystupování profesorů a studentů. Všichni vysokoškolští profesori, kteří zneužíváním svého vlivu na mysl mládeže, šířením škodlivého,

²¹⁵ TREITSCHKE, s. 74.

²¹⁶ SRBIK, *Honest Leader Against Revolution*, s. 82–83.

²¹⁷ KISSINGER, s. 282.

²¹⁸ SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 15; OERGEL, s. 80; SCHÄFER, s. 44; TREITSCHKE, s. 78.

nebezpečného nebo základy stávajícího státního zřízení podvracejícího učení, projevíli nezpůsobnost k vykonávání jim svěřeného úřadu, měli být zbaveni svých postů a nesměli být znovu zaměstnáni v žádném jiném spolkovém státě. Tajné či nepovolené studentské spolky byly zakázány. Tiskový zákon zaváděl předběžnou cenzuru všech novin, časopisů a jiných spisů s rozsahem do dvaceti archů, tedy 320 stran. Rozsáhlejší publikace měly podléhat dodatečné cenzuře. Německé vlády si musely rovněž vzájemně slíbit, že žádnému editorovi, který se stane nechvalně proslulým, nebude dovoleno ujmout se editorství nových listů, a že zredukují počet novin, jak jen to bude možné. Třetí zákon zřizoval Ústřední vyšetřovací komisi v Mohuči, jejímž úkolem bylo vyšetřovat a zkoumat stav, původ a šíření demagogie a její potírání. Nakonec čtvrtý zákon, takzvaný exekuční řád, dával Německému spolku možnost zakročit proti svým členům, pokud neplnili své povinnosti a nevystupovali proti revolučním hnutím.²¹⁹ Dne 16. srpna 1824 byly Karlovarské dekrety bez odporu prodlouženy.²²⁰

Metternichovo postavení v Karlových Varech bylo natolik pevné, že si mohl dovolit vystupovat v roli stoupence umírněnosti. Na stanovení rozsahu publikací podléhajících cenzuře na dvacet archů trvalo Prusko, kdežto Metternich by se byl spokojil i s patnácti. Rovněž když Prusko navrhlo, aby byl ustaven mimořádný soud, který měl nejen vyšetřovat, ale i soudit revolucionáře, Metternich trval na tom, že není možné soudit jednotlivce ex post facto. Shromáždění diplomaté dokonce Metternichovi poděkovali za to, že směli provést jeho příkazy: „*Smíme-li si dovolit doufat, že onen obtížný a čestný úkol, k jehož splnění jste nás shromáždil, byl dokončen způsobem, jenž pro vás nebyl nepřijatelný, musíme být vděční vašemu moudrému vedení... Už když jste – ještě na opačné straně Alp – uslyšel troufalý, osudně prorocký křik neukázněných pisatelů a zprávu o zločinu, v níž povrchní a předpojatý pozorovatelé mohli vidět pouze izolovaný čin, rozpoznal jste stejně jasně hloubku zla ... a to, čeho jsme zde dosáhli a uskutečnili, je pouhou realizací toho, co jste tehdy navrhl.*“²²¹

Pro karlovarská usnesení bylo nutné zajistit jednohlasné schválení ve Spolkovém sněmu ve Frankfurtu. Buol předložil vyslancům německých států Metternichem zasláný dokument. Ti se seznámili s textem o čtyřech základních zákonech a dozvěděli se, že musí být odhlasován, namísto obvyklého jednacího období čtrnácti dnů, během čtyř dní.

²¹⁹ HERRE, s. 242; TREITSCHKE, s. 75–76; ANGELOW, *Geräuschlosigkeit als Prinzip*, s. 48–49; HARTAU, s. 101–102; SAUVIGNY, s. 349; SIEMANN, s. 70; POLIŠENSKÝ, Josef, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, Ostrava 1962, s. 30; ADLER, s. 12–14; SKED, *Úpadek a pád habsburské říše*, s. 33.

²²⁰ PALMER, s. 226–227; BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 34.

²²¹ Děkovný dopis ministrů shromážděných v Karlových Varech knížeti Metternichovi, Karlovy Vary, 30. srpna 1819. *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, III, s. 324.

Když se 20. září 1819 mělo hlasovat, neznaly ještě jednotlivé vlády text zákona, se kterým jejich zástupci ve Frankfurtu měli souhlasit.²²² Nakonec se díky přesvědčovacímu umění Buola podařilo dosáhnout jednohlasně se jevícího schválení dekretů. Metternich následně prohlásil: „*Tato slova zákona jsou velkým činem, nejdůležitějším v mém životě.*“²²³ Podle amerického diplomata Henryho Kissingera by Metternichovo vítězství nebylo úplné, kdyby se revolučnímu hnutí dostalo pomoci zvenčí, a kdyby ostatní mocnosti odmítly uznat závaznost Karlovarských dekretů.²²⁴ K Metternichově zadostiučinění Prusko dekrety podpořilo. Velmi jej však zklamaly Humboldtovy jasné výhrady proti „pronásledování demagogů“. Pruský ministr se totiž domníval, že přenesení nových represivních pravomocí na Německý spolek povede k ohrožení suverenity pruské monarchie.²²⁵

Mnoho úsilí bylo zapotřebí, aby se rakouský státník vyhnul kritizování Karlovarských dekretů v zahraničí.²²⁶ Obrátil se proto na Velkou Británii a na Rusko se žádostí o schválení dekretů. Žádný britský státník, ani Castlereagh, si však nemohl dovolit vyjádřit souhlas s politikou spočívající na vnitřní represii, ani nemohl schvalovat postup rovnající se doktríně všeobecného zasahování do vnitřních záležitostí jiných států. Castlereagh se proto musel omezit na následující odpověď: „*Vždy rádi vidíme, že jsou zárodky zla zničeny, aniž jsme oprávněni to otevřeně schvalovat.*“²²⁷ Naproti tomu dal car Metternichovi jasně na srozuměnou, že zmíněná nařízení neschvaluje. Castlereagh však Alexandrovi I. vysvětlil, že Karlovarské dekrety nejsou ničím jiným než oprávněnou snahou o zajištění vnitřního klidu.²²⁸

Karlovy Vary znamenaly pro Metternicha nejvyšší vrchol, kterého dosáhl ve své evropské a německé politice v období po roce 1815. Byl to právě on, kdo byl na konferenci vůdcem, kdo vnucoval svého ducha Německu a vytvořil pro Rakousko takovou vedoucí roli, jaké se tento stát nikdy netěšil pod Svatou říší římskou.²²⁹ V dopise své ženě z 1. září 1819 z Karlových Varů psal: „*Tři týdny práce v Karlových Varech rozhodly o něčem, co třicet let revoluce nemohlo nikdy vyprodukovat. Poprvé se objevila skupina protirevolučních opatření, správných a rázných.*“²³⁰

²²² HOHLWEIN, s. 124; OERGEL, s. 81.

²²³ HOHLWEIN, s. 125.

²²⁴ KISSINGER, s. 284.

²²⁵ GEBHARDT, s. 60.

²²⁶ SAUVIGNY, s. 350.

²²⁷ KISSINGER, s. 284.

²²⁸ Tamtéž, s. 285.

²²⁹ SRBIK, *Honest Leader Against Revolution*, s. 87.

²³⁰ PALMER, s. 185.

A pokračoval: „*Co jsem chtěl učinit od roku 1813 a co ten příšerný car vždy zkazil, to jsem nyní dokázal, protože on zde nebyl. Nakonec jsem byl schopen výjimečně následovat všechny mé ideje, předložit všechny mé principy veřejného pořádku, podporován tělesem o třiceti milionech mužů (nebo padesáti, počítáme-li všechny neněmecké Rakušany). Pokud císař pochybuje, že je císařem Německa, plete se.*“²³¹ Pro Metternicha velký význam dekretů nespočíval v jejich represivním charakteru a krátkodobém efektu na podvratnou činnost studentů a tisku, ale v prostředcích, které ustanovily pro spolkovou spolupráci za účelem zmaření revoluce.²³² Metternich prohlašoval: „*Mám veškeré důvody ke spokojenosti a smím být spokojen, protože se stalo, co jsem chtěl. Nebesa ochrání tak velký a důstojný záměr, neboť jde o záchranu světa.*“²³³ Zapomněl však podle německého historika Heinricha Srbika, že ačkoli byl vskutku neaktivnějším a intelektuálně nejdůležitějším z německých ultrakonzervativců mohl být jako jediný efektivní, protože protirevoluční ideál, který reprezentoval, byl převládajícím evropským fenoménem.²³⁴

Karlovarské dekry vyvolaly policejní akci, známou jako „pronásledování demagogů“. Za oběť této perzekuci mezi lety 1820–1830 padl značný počet studentů, kteří byli odsouzeni k dlouholetému vězení nebo vyhnáni do exilu. Arndt ztratil na dvacet let svou bonnskou profesuru. Fries a Oken byli odsouzeni ke dvěma desetiletím zákazu učení v oboru filozofie, respektive donuceni k emigraci.²³⁵ De Wette byl na základě nařízení pruského krále rovněž zbaven úřadu a Josef Görres právě včas varován přítelem, aby uprchl do Štrasburku, kam se uchýlilo před pronásledováním mnoho ohrožených spisovatelů, studentů a knihtiskařů.²³⁶ Jahnovy turnerské spolky byly rozpouštěny, stadion v Hasenheide zbourán a nošení turnerského stejnokroje a staroněmeckého kroje bylo postaveno mimo zákon. Sám Jahn byl uvězněn ve Spandau.²³⁷ Dne 26. listopadu 1819 byl jenský buršenshaft oficiálně rozpuštěn a buržoazní opozice umlčena na deset, ne-li na dvacet let. Příslušník jenského buršenshaftu Heinrich von Gagern byl však přesvědčen o tom, že Karlovarské dekry měly mít jen stěží zastrašující účinek na univerzitní život, neboť se domníval, že tato restriktivní nařízení nemohla na politickém duchu studentů nic změnit. Na většině univerzit se příslušníci buršenshaftů scházeli i nadále. Nejdříve v neformálních kruzích, později se

²³¹ SRBIK, *Honest Leader Against Revolution*, s. 87.

²³² BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 23.

²³³ HERRE, s. 243.

²³⁴ SRBIK, *Honest Leader Against Revolution*, s. 88.

²³⁵ SCHÄFER, s. 45.

²³⁶ KRAUß, s. 38; HOHLWEIN, s. 126.

²³⁷ CLARK, s. 341.

začaly spojovat s landsmanšafty či existovaly jako čtenářské společnosti, nebo pod jinými krycími jmény.²³⁸

V polovině 20. let 19. století začali zahraniční diplomaté Metternicha přezdívat „Velkým evropským inkvizitorem“. Tato přezdívka nebyla nezasloužená. Kancléř měl totiž k dispozici externí špionážní službu, která jej sytila zprávami z významných hlavních měst Evropy a z akademických kruhů v Německu a Itálii.²³⁹ Dostával rovněž zprávy od agentů dvorského úředníka a šéfa policejního a cenzurního úřadu Josefa hraběte Sedlnitzkého, týkající se nálad v habsburské monarchii. Ze všech těchto informací mohl Metternich vytvořit případ velkého mezinárodního spiknutí.²⁴⁰

6.3 Konference ve Vídni

Otázka výkladu článku 13 Spolkových akt byla ponechána na zvážení ministerské konference ve Vídni, jež se uskutečnila ve dnech 25. listopadu 1819 až 15. května 1820 a na kterou Metternich pozval všechny členy Německého spolku. Kolem zmíněného článku se rozhořela velká diskuse, týkající se jeho interpretace, již krátce po jeho přijetí v rámci Spolkových akt. Na základě článku 13: „*Každý stát vytvoří ústavu, jejímž základem bude zastupitelský sbor*“,²⁴¹ měla být členským státům poskytnuta ústava. Spor však byl veden o to, zda měla být stavovská nebo reprezentativní.²⁴² Rakouský státník dal německým vládám jasně najevo, že se má jednat o ústavu stavovskou.²⁴³ Podle Metternicha měl reprezentativní princip za určitých podmínek ničivý účinek, neboť předpokládal rovnost občanů a národnost. Obával se, že reprezentativní princip by přivedl společenský řád celé monarchie k rozpadu.²⁴⁴

V týdnech předcházejících vídeňské konferenci byli jihoněmečtí vládcí stále více znervózněni vyhlídkou možné dominance Rakouska a Pruska v Německém spolku.

²³⁸ OERTEL, s. 81; ECHTERNKAMP, s. 390–391.

²³⁹ Dne 25. května 1821, po 12 letech ministrování, byl Metternichovi propůjčen titul kancléře domu, dvoru a státu (Haus-, Hof- und Staatskanzler), jež od doby knížete Václava Antonína Kaunitz-Rietberga nezastával žádný rakouský státník. Bylo to poděkování císaře za jeho zásluhy na vnějším vzezření Rakouska a zvláště za chytrost a neohroženost, se kterou během posledních dvou let sloužil k udržení obecného klidu a k vítězství práva nad vášnivým počínáním rušitelů vnitřního a vnějšího míru států. SRBIK, Heinrich Ritter von, *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*, Band I, München 1925, s. 556.

²⁴⁰ PALMER, s. 225.

²⁴¹ *In allen Bundesstaate wird eine landständische Verfassung stattfinden.* Článek 13 Německých spolkových akt, Vídeň, 8. 6. 1815, DROß, Elisabeth (ed.), *Quellen zur Ära Metternich*, Darmstadt 1999, s. 41.

²⁴² *Altständisch* znamenalo, že stavy své zástupce na zemský sněm vyšlou, a ti zasedají v oddělených kuriích. *Represäsentativ* znamenalo národní zastoupení.

²⁴³ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 59–62; KISSINGER, s. 276. BERGLAR, s. 52–54; HARTAU, s. 103.

²⁴⁴ SIEMANN, *Der preußische Staatsgedanke*, s. 187–188.

Poněvadž byl spolek ustanoven mezinárodním kongresem, mohlo být tvrzeno, že změny v jeho charakteru byly zodpovědností všech členů Aliance čtyř.²⁴⁵ Pokud toto byl ten případ, měli být na konferenci ve Vídni vedle Rakouska a Pruska i zástupci Ruska a Velké Británie. Takto argumentoval král Vilém I. Württemberský, když zpochybňoval kompetenci vídeňské konference k prodiskutování a urovnání německých záležitostí. Byl přesvědčen o potřebě ochrany suverenity menších německých států, a proto žádal o podporu pro nadcházející konferenci svého švagra Alexandra I. Metternich se naopak usilovně snažil přesvědčit ruského monarchu, že karlovarské a vídeňské dekrety jsou nejen řádné a benevolentní, ale také nejsou pouze starostí neněmeckých mocností.²⁴⁶

Dne 15. května 1820 byla podepsána a 8. června 1820 schválena Spolkovým sněmem Závěrečná akta vídeňské konference o 65 člancích. Ta regulovala sféru činnosti Spolkového sněmu, urovnala proceduru přijímání spolkových zákonů, ustavila prováděcí nařízení a přepokládala urovnávání soudních sporů mezi státy na spolkové bázi a s plným respektem vůči suverenitě jiných států. Jednalo se o dokument velmi vzdálený přáním Metternicha, neboť opozice Württemberska a Bavorska našla podporu u Prusů, kteří neměli zájem podporovat rakouskou převahu v Německém spolku. Všechny strany se sice shodly na zachování monarchického principu, ale Metternich se nakonec musel vzdát plánu na reformu článku 13. Z tohoto důvodu byly ústavy, které již byly deklarovány v některých státech, uznány za nedotknutelné. V žádném případě však nesměly omezovat suverenitu knížat, což znamená, že vycházely ze suverenity panovníka, a nikoli lidu. Národní shromáždění, která takto vznikla, nesměla rozhodovat o otázkách, které se týkaly bezpečnosti státu a především mohl vládce, čelící rebelii svých poddaných, žádat o zásah ozbrojených sil Německého spolku. Ty mohly intervenovat i bez formálního vyzvání.²⁴⁷ Přes určité ústupky a kompromisy, jež musel učinit, předčily výsledky vídeňské konference všechna Metternichova očekávání. Dokonce prohlásil: „*Nikdy nepanovala příkladnější harmonie a kultivovanost než na naší konferenci.*“²⁴⁸ Německý historik Heinrich von Treitschke se však domníval, že Metternich zastavil nové národní hnutí Němců.²⁴⁹

²⁴⁵ Roku 1813 vytvořily v Teplicích Rakousko, Velká Británie, Rusko a Prusko protifrancouzskou koalici. O rok později, 1. března 1814, se v Chaumontu tyto mocnosti dohodly na konečném zúctování s Napoleonem, novém uspořádání záležitostí po jeho pádu a také na tom, že budou společně hájit vytvořený mírový řád. Aliance čtyř byla poprvé obnovena 25. března 1815 a podruhé 20. listopadu 1815.

²⁴⁶ PALMER, s. 186–187; SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 19–20; SAUVIGNY, s. 351.

²⁴⁷ ANGELOW, *Geräuschlosigkeit als Prinzip*, s. 50–51; SAUVIGNY, s. 351–352; SCHROEDER, *Metternich's Diplomacy*, s. 18–19; PALMER, s. 188; ŠUSTA, I, s. 128; BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 25.

²⁴⁸ TREITSCHKE, s. 79.

²⁴⁹ Tamtéž.

7 METTERNICH A NĚMECKÝ NACIONALISMUS VE 30. LETECH

Dvacátá léta 19. století se v Německu nesla v duchu umlčení demagogů a politické stagnace. Karlovarské dekrety sice navenek utišily buržoazní opozici a nacionalismus, ale nepodařilo se jim je umlčet zcela. Objevovaly se místní skupiny zakázaného buršenshaftu a mimo jiné byl založen *Chlapecký spolek (Jünglingsbund)*. K jeho vytvoření vedlo organizační úsilí dřívějších radikálních příslušníků buršenshaftu, jako byli Karl Follen nebo bratři Schnellové. V této tajné společnosti, která zahrnovala 200 studentů na devíti univerzitách, hájila revoluční plán radikálně-demokratického převratu jen menší skupina pod filozofem Arnoldem Rugem.²⁵⁰ Rovněž docházelo k diskusím v rámci různých čtenářských či jiných apolitických spolků a k vyjadřování podpory řeckému boji za nezávislost. Na území Německého spolku získali Řekové podporu liberálních a nacionálních sil, které byly nespokojeny s omezením některých svobod v roce 1819 v důsledku restriktivních nařízení, a viděli v řeckém národním povstání příležitost k boji proti stávajícímu pořádku. Nyní nemohli bojovat za svobodné a jednotné Německo, a proto se rozhodli bit za svobodu Řeků, jejíž dosažení pro ně samotné mělo symbolický význam. Metternich se proti řeckému povstání otevřeně postavil a Fridrich Vilém III. prohlásil participaci na bojích v Řecku proti Turkům za ilegální. Německo zachvátila vlna filhelénismu, která se v kulturní sféře projevila i v sebestylizaci Němců do role moderních pokračovatelů starých Řeků. Hlavní středisko měla v Mnichově, který se bavorský král Ludvík I. snažil učinit německými Athénami. Počátkem 30. let, když po porážce listopadového povstání utíkaly před ruskými represemi tisíce polských uprchlíků přes Německo, zasáhla německé liberály „polská vlna“ (*Polenwelle*). Nadšení pro podporu prchajících Poláků bylo vyjádřeno ve spontánní pomoci a v organizaci různých polských spolků (*Polenvereine*). Také v Polácích totiž Němci spatřovali bojovníky za svobodu.²⁵¹ Impulsem pro polský osvobozenec byly události ve Francii.

7.1 Vliv červencové revoluce na německý nacionalismus

Patnáct let po konečné porážce Napoleonova otrásla kontinentem v roce 1830 revoluce, která v červenci propukla ve Francii. Metternich vždy pochyboval o stabilitě restaurované bourbonské monarchie a ostře kritizoval reakční politiku Karla X. Viděl

²⁵⁰ ECHTERKAMP, s. 390–391.

²⁵¹ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Krvavá odyssea. Řecký boj za nezávislost 1821–1832*, Praha 2011, s. 89 a 96; ŠUSTA, I, s. 250–251; ŘEZNÍK, s. 106.

přicházet povstání a nemýlil se.²⁵² Když Paříž povstala, král byl donucen abdikovat a utéci ze země. Reakční kabinet knížete Julese Armanda de Polignac byl svržen. Novým králem se stal Ludvík Filip Orleánský, který přiznal buržoazii větší podíl na vládě.²⁵³ Zprávu o povstání v Paříži a vítězství revoluce Metternich obdržel večer 4. srpna 1830 od Rothschildovy kurýrní služby ve Frankfurtu. Rakouský státník byl nadmíru znepokojen.²⁵⁴ Jakmile zprávu dočetl, zhroutil se na stůl a lamentoval: „*Má celoživotní práce je zničena.*“²⁵⁵ Červencovou revoluci považoval za „*prolomení hráze*“ (*Dammbruch*) v Evropě.²⁵⁶ Nejráději by byl zasáhl vojensky a uhasil ohnisko požáru mezinárodní záchrannou akcí. Prohlašoval, že se jedná o „*boj anarchie proti stávajícímu řádu věcí, boj na život a na smrt všech evropských států za jejich existenci*“;²⁵⁷ a snažil se císaře přesvědčit, že je nutné obávat se a zbrojit, nebo se připravit na brzký zánik. Jakmile se vzpamatoval, okamžitě vyhledal Nesselroda a ujistil jej, že Rakousko i Rusko čelí nové hrozbě. Setkání obou státníků proběhlo 6. srpna 1830 v Karlových Varech. Nakonec se oba shodli na tom, že nebude učiněn žádný zásah do vnitřních záležitostí Francie za předpokladu, že nová vláda nebude usilovat o rozšíření svých zájmů za hranice a nebude podporovat revoluci v jiných zemích. Toto prohlášení bylo zaznamenáno Metternichem na kus papíru a následně uznáno diplomaty východních velmocí jako *Chiffon de Carlsbad*. Metternich byl nakonec s tímto prohlášením spokojen.²⁵⁸ Velkou starost mu však dělaly hrozící vnitropolitické změny v sousedních státech, vyvolané děním v Paříži.²⁵⁹

Události ve Francii se staly impulsem pro národně-revoluční a protestní hnutí v Evropě. V jednotlivých zemích, které byly zasaženy děním ve Francii, se národní požadavky pojily s těmi ústavními a s přáním větší svobody a podílu na státní moci.²⁶⁰ V srpnu 1830 zachvátila revoluční vlna Sjedinené nizozemské království a v listopadu následovalo povstání v Polsku.²⁶¹ Revolucí byla zasažena také Itálie, především

²⁵² SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 80.

²⁵³ BARTMÜß, Hans-Joachim, ULFKOTTE, Josef, *Nach dem Turnverbot. „Turnvater“ Jahn zwischen 1819 und 1852*, Köln, Wien 2011, s. 75–76; BURG, Peter, *Der Wiener Kongreß. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem*, München 1984, s. 29; BOTZENHART, s. 105–106; ADLER, s. 15.

²⁵⁴ DESMOND, s. 217.

²⁵⁵ MAY, s. 64.

²⁵⁶ WALKER, s. 12.

²⁵⁷ HERRE, s. 273.

²⁵⁸ PALMER, s. 246; DESMOND, s. 219–220; BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 51–52; SCHULZ, Matthias, *Normen und Praxis. Das Europäische Konzert der Großmächte als Sicherheitsrat. 1815–1860. Studien zur internationalen Geschichte 21*, München 2009, s. 103–104.

²⁵⁹ HERRE, s. 273.

²⁶⁰ BURG, s. 30.

²⁶¹ HERRE, s. 278–280; SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 86–87; LUTZ, s. 170; BURG, s. 30; BOTZENHART, s. 107; SCHULZ, s. 106.

církevní stát a malé habsburské sekundogenitury na severu země, kde propukly vzpoury v únoru 1831.²⁶² Metternich pocíťoval zadostiučinění z lekce, kterou dostaly kromě Ruska i všechny ostatní monarchie koketující s liberalismem.²⁶³ V posledních měsících roku 1830 komentoval dění v Evropě těmito slovy: „*Pohledu nestranných a vědoucích pozorovatelů nabízel současný svět obraz zničení.*“²⁶⁴

Ani střední Evropa nebyla ušetřena revolučních převratů. Francouzské a ještě více belgické události působily bezprostředně na Porýní a polské povstání nadchlo liberální německé měšťanstvo. Jako všude v Evropě, také v Německu se prolínaly sociální, liberálně-konstituční a národní impulsy.²⁶⁵ Politické otřesy roku 1830 znovuoživily požadavek německého národního státu. V projevech nacionalistů a liberálů se začaly objevovat teze o jednotném svobodném Německu. Rovněž buršenshafty se opět odvážily ukázat své barvy. Dráždivě účinkovaly taktéž *Dopisy z Paříže (Briefe aus Paris)* mladého spisovatele Ludwiga Börneho, které byly v Prusku i Rakousku zakázány, a mimo jiné také právě proto hojně šířeny a čteny.²⁶⁶

Od roku 1830 začali rovněž na veřejnost vystupovat se svými pracemi liberálně smýšlející básníci a spisovatelé, sdružení v literárním hnutí s názvem *Mladé Německo (Junges Deutschland)*. Mezi jeho přední zástupce patřili: Börne, Heine, Karl Gutzkow, Gustav Kühne, Heinrich Laube, Theodor Mundt nebo Christian Ludolf Wienberg. Ovlivnění červencovou revolucí postavili se za demokratické svobody, sociální spravedlnost a jednotu Německa ve formě republiky. Stavěli se mimo jiné také proti Metternichovi, jehož systém odmítali jako utlačující a reakční.²⁶⁷ Rakouský kancléř musel na aktuální situaci reagovat a zabraňovat dalším národně-liberálním výstřelkům. Pečlivě četl práce těchto spisovatelů. Pravidelně mu totiž byly doručovány všechny knižní novinky z Lipska. Některé z nich, například ty Heineho, četl s pobavením. Od odborných učenců si nechával zhotovovat odborné posudky o těchto pracích, ale

²⁶² BOTZENHART, s. 109.

²⁶³ HERRE, s. 279–280.

²⁶⁴ DESMOND, s. 217.

²⁶⁵ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 76–77.

²⁶⁶ HOHLWEIN, s. 208. Spisovatel Ludwig Börne musel kvůli své radikální opoziční kritice, kterou skryl za ironii, humor a poetickou fikci, po schválení Karlovarských dekretů, emigrovat, stejně jako Heine po Červencové revoluci, do Francie. Z Paříže poté kritizoval poměry v Německu. Jako host na Hambašské slavnosti byl Börne bouřlivě oslavován a na jeho počest organizátoři dokonce uspořádali pochodňový průchod. BARTMUß, ULFKOTTE, *Nach dem Turnverbot*, s. 77.

²⁶⁷ Na začátku roku 1834 založili němečtí emigranti, z velké části akademici a řemeslníci, ve Švýcarsku tajný spolek s názvem *Mladé Německo (Junges Deutschland)*, který se stal jednou z frakcí *Mladé Evropy (Junges Europa)*, kterou v téže době zažil ve Švýcarsku Giuseppe Mazzini. V prosinci roku 1835 byli spisovatelé Mladého Německa zakázáni s odůvodněním, že se provinili proti křesťanským zásadám a napomáhali nemravnosti. Tamtéž, s. 76–77.

i v případě, že zněly příznivě, nechal je cenzurou zakázat. Mladý medik Georg Büchner šel ještě o krok dále, když založil tajnou *Společnost lidských práv* (*Gesellschaft der Menschenrechte*) a zkoncipoval v roce 1834 pod neškodným názvem *Hessenský kurýr* (*Der hessische Landbote*) leták, který obsahoval heslo „Mír chatrčím! Válku palácům!“, zformulované za francouzské revoluce.²⁶⁸ Heine se později o kancléři vyjádřil takto: „*Metternich nikdy nekoketoval s bohyní svobody, nikdy si nehrál z úzkosti srdce na demagoga, nikdy nezpíval při sklenici piva Arndtovy písně, nikdy si nezadal s nacionalisty, nebyl pietistický pobožník, nikdy neplakal s pevnostními vězni, zatímco je držel v okovech... Byl to vždy spolehlivý muž... Člověk věděl, že nejedná z lásky ani z malicherné nenávisti, ale jen v duchu systému, jemuž zůstávalo Rakousko věrno už tři století.*“²⁶⁹

Německé národní hnutí 30. let 19. století se značně lišilo od toho z dob osvobozeneckých válek. Nacionalisté nyní žádali jednotné národní Německo s jedinou výkonnou vládou a s národním parlamentem. Myšlenka národního Německa, založeného na suverenitě lidu, zásadně kontrastovala s národními přáními patriotů z let 1813 až 1815. Rovněž zde byla patrná změna vztahu k Francii, která se více nejevila jako nepřítel, nýbrž jako vzor, vhodný napodobení.²⁷⁰

Neklid propukl především v těch zemích, které zůstaly relativně nedotčené reformním úsilím z napoleonské doby nebo byly jeho výsledky zvráceny. Jednalo se o Sasko, Brunšvicko, Hessensko a v omezené míře také o Hannoversko.²⁷¹ Celkově vzato se v letech 1830–1832 veřejný život v německých státech značně zpolitizoval.²⁷² V Brunšvicku byl lid nespokojen s absolutistickým počínáním vlády i s panovníkovou nehospodárností. Večer 6. září 1830 se demonstranti shromáždili v ulicích. Dav obléhal vévodův zámek a provolával hesla typu: „*Pryč s vévodou! Pryč s tyranem! Práce! Pryč s osobní daní! Svolání zemských stavů!*“²⁷³ Vévoda utekl za hranice a zemské stavy žádaly jeho nahrazení vévodovým mladším bratrem Vilémem. Ten přijal na konci roku 1830 titul vévody Brunšvicka a následně došlo k přetvoření ústavy v duchu jihoněmeckého konstitucionalismu.²⁷⁴

²⁶⁸ HOHLWEIN, s. 216–217.

²⁶⁹ HERRE, s. 281–282.

²⁷⁰ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 77–79.

²⁷¹ BOTZENHART, s. 110.

²⁷² AGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 87–88.

²⁷³ LUTZ, s. 171.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 171–173; BOTZENHART, s. 110–115; HOHLWEIN, s. 196–197; BURG, s. 30; ADLER, s. 17; NIPPERDEY, s. 365–366.

Pád vévody brunšvického a nastoupení jeho následníka na základě rozhodnutí lidu vzal Metternich na vědomí s jemu vlastní chladnokrevností a pohrdáním, neboť žádná bezprostřední protiopatření stejně nemohl přijmout. Co jej však podráždilo mnohem více, byl revoluční neklid v Sasku, poněvadž hraničilo s Rakouskem. V podrobné depeši pověřil rakouského vyslance na saském dvoře, aby objasnil saskému králi rakouské stanovisko, v němž stálo: „*Váš majestát nechce a nemůže považovat za možné, aby si královská vláda nechala nařizovat zákony rozčílenou luzou a pomýlenými měšťany.*“²⁷⁵ V Saském království existovala rostoucí opozice proti reakčnímu režimu ministra Detleva hraběte von Einsiedel již před červencovou revolucí. V září 1830 došlo k povstání řemeslníků. Liberální měšťané se chopili příležitosti a požádali krále o reformu ústavy a ustanovení prince Fridricha Augusta jako krále nebo přinejmenším jako spoluvládce. Král bez dlouhého váhání přáním svých poddaných vyhověl a 4. září 1831 svěřil zemským stavům ústavu, v níž byly staré stavovské a moderní principy sjednoceny.

Na konci napoleonských válek do Hessenska navrátil se kurfiřt (tento titul si ponechal) postavil *Code Napoléon* mimo platnost, obnovil zrušené feudální právo a zvýšil daně. Dne 15. září 1830 předala delegace kasselských měšťanů požadavek na zákonné zastoupení lidu, jinak hrozili všeobecnou válkou chudých proti majetným. Do Kasselu byl následně svolán ústavodárný zemský sněm a v lednu 1831 byla schválena nová ústava, založená na liberálních principech. Vládce se však bránil spolupráci se zemským sněmem, který z tohoto důvodu na podzim téhož roku prosadil odstoupení kurfiřta ve prospěch jeho syna Fridricha Viléma. V Hannoveruském království panovala nespokojenost s vládou šlechty, která byla navíc zvýšena špatnou sklizní. Britský král nechal prověřit stížnosti občanů generálního guvernéra prince Adolphuse, prvního vévodu z Cambridge. Poté, co byla uznána jejich oprávněnost, propustil dosavadního ministra Münstera a dosadil 14. února 1831 vévodu z Cambridge jako vicekrále v Hannoveru. Po dlouhém jednání přiznal Vilém IV. v září 1833 Hannovercům ústavu konstitučního typu.²⁷⁶

Je s podivem, že svobodomyšlná hnutí v severním Německu nebyla zprvu zadržována ani Německým spolkem, ani Rakouskem či Pruskem. Souviselo to s tím, že v ten samý okamžik začal vystupovat s novou silou liberalismus v jižním Německu, který zaměstnával vládu ve Vídni i v Berlíně. Metternich sledoval vývoj v konstitučních

²⁷⁵ HOHLWEIN, s. 196–197.

²⁷⁶ Tamtéž; BOTZENHART, s. 110–115; LUTZ, s. 171–173; BURG, s. 30; ADLER, s. 17–18; NIPPERDEY, s. 367–368.

německých státech s rostoucími obavami. Dokonce uvažoval o rozpuštění Německého spolku a o neutralizaci třetího Německa.²⁷⁷ Všude v jižním Německu bylo po červencové revoluci posíleno angažmá liberálních skupin a víra v zemské sněmy. Rovněž se utvářely nové spolky s liberálními a národními cíly. Tisk se stal poprvé v Německu politickou silou. Přes skupiny vzdělanců zprostředkoval nejširším lidovým vrstvám informace o dění v Evropě i ve Francii. Novým elementem se stala mobilizace veřejnosti skrze politicky zaměřené slavnosti.²⁷⁸ Liberálové jihoněmeckých států začali opět hlasitě volat po německé jednotě. Württemberský politik, právník, novinář a filozof Paul Pfizer rozvíjel tyto myšlenky ve svém spisu *Korespondence dvou Němců (Briefwechsel zweier Deutscher)*, ve kterém napsal: „*Rakousko se stává Německu cizí, své jméno zaměnilo za evropské... V mladém Prusku je naproti tomu vidět reprezentant a mluvčí německého národa.*“²⁷⁹

V Bádensku velkovévoda Leopold sesadil pod vlivem událostí ve Francii od března 1830 vládnoucí liberální ministerstvo. Vlnu protestů pak v létě 1832 vyvolalo nařízení Německého spolku o pozastavení liberálního tiskového zákona. Rovněž ve Württembersku docházelo k protestům. Zemský sněm v roce 1832 zjistil, že zpřísněný represivní zákon Německého spolku byl v rozporu s württemberskou ústavou, a v důsledku toho žádal, aby byl v této zemi prohlášen za neplatný. Na tuto výzvu k politice otevřené konfrontace proti Spolkovému sněmu reagovala württemberská vláda rozpuštěním sněmu. V Bavorsku se podařilo zemskému sněmu vynutit zrušení restriktivní regulace tisku a odstoupení konzervativního ministra Eduarda von Schenk. Bavorská Rýnská Falc byla v období kolem roku 1830 nejsilněji zasažena hospodářskými obtížemi, sociálním neklidem a politickým hnutím. Zemský sněm tu projednával reformní požadavky a došlo zde ke vzniku liberálního seskupení, neseného částí úřednictva a vzdělaného měšťanstva, které považovalo za svůj nejvyšší úkol obranu ústavního práva lidu proti restauraci, reakci a vládě byrokratů, a které se snažilo urychlit přestavbu země na měšťanský konstitucionální právní stát.²⁸⁰

Metternich toto směřování sledoval se stále se zvyšujícím znepokojením. Na konci června 1831 napsal rakouskému velvyslanci v Paříži Antonu hraběti Apponyimu: „*Vývoj v Německu nám dělá velké potíže. Země je zasažena děsivým nepořádkem, protože její suveréni poslechli liberály a oddali se omylu demokratického vládnutí, a tím*

²⁷⁷ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 78.

²⁷⁸ BOTZENHART, s. 117–118; LUTZ, s. 174.

²⁷⁹ HOHLWEIN, s. 206–207.

²⁸⁰ BOTZENHART, s. 117–118; LUTZ, s. 174.

se zřekli vši své moci. Naštěstí ještě existuje Německý spolek a my budeme vědět, jak tento nástroj využít.“²⁸¹ Rakouský státník čekal ještě rok, než našel vhodný podnět pro svá protirevoluční opatření, a tím byla hambašská slavnost.

7.2 Hambašská slavnost

V lednu 1832 byl ve Zweibrückenu v Rýnské Falci založen *Vlastenecký spolek k podpoře svobodného tisku (Vaterlandsverein zur Unterstützung der freien Presse)*, krátce poté přejmenovaný na *Německý tiskový a vlastenecký spolek (Deutscher Preß- und Vaterlandsverein)*; dále jen Tiskový spolek). V jeho čele stáli dva demokraticky smýšlející novináři Johann Georg August Wirth a Philipp Jakob Siebenpfeiffer. Cílem tohoto uskupení bylo zlomení moci knížat prostřednictvím veřejného mínění, nastoupení národní jednoty namísto partikularismu a zejména vytvoření republiky. Šíření těchto myšlenek napomohlo rozšiřování letáků, knih a opozičních novin, jako byly například *Německá tribuna (Deutschen Tribüne)* či *Západní posel (Bote aus dem Westen, později Westboten)*. Již v březnu 1832 byl tento spolek Spolkovým sněmem zakázán.²⁸²

Siebenpfeiffer se s podporou Tiskového spolku chopil ideje skupiny neustadtských obchodníků a hostinských a zorganizoval společně s nimi lidové shromáždění na ruinách zámku Hambach u Neustadtu v bavorské Rýnské Falci. Měl být oslaven „Německý květen“, den naděje. Slavnost se uskutečnila ve dnech 27. až 30. května 1832 a zúčastnili se jí nejen nespokojení občané, řemeslníci, dělníci a studenti, nýbrž také tisíce falckých sedláků. Třicet tisíc lidí zde demonstrovalo za „vlast, svobodu národa a národní svaz“.²⁸³ Podle amerického historika Jamese J. Sheehana však není možné přesně určit, kolik jednotlivců z těch, co se hambašské slavnosti zúčastnili, by se bylo ochotno označit za liberály.²⁸⁴ Nebylo náhodou, že se tato slavnost uskutečnila na území Rýnské Falce, neboť zde stále platil *Code Napoléon*, což společně s liberální justicí nabízelo výhodné podmínky pro národní a liberální agitaci. Bavorská vláda se sice pokusila toto lidové shromáždění zakázat, ovšem když se proti tomu

²⁸¹ DESMOND, s. 226.

²⁸² BURG, s. 31–33; BOTZENHART, s. 121.

²⁸³ BURG, s. 33–34; KRAUß, s. 39; HERRE, s. 283; MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 150–151; HOHLWEIN, s. 209; SAUVIGNY, s. 462; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 77–79.

²⁸⁴ SHEEHAN, James J., *Liberalism and Society in Germany. 1815–1848*. In: *The Journal of Modern History* 45, 1973, 4, s. 590.

ohradily městská rada Neustadtu a zemské rady zúčastněných oblastí, vzala vláda zákaz zpět.²⁸⁵

Ráno 27. května 1832 se dal slavnostní průvod směřující k ruinám hradu Hambach do pohybu. Vpředu šla občanská garda, za ní tři sta tovaryšů, následování studenty, spisovateli a ženami, které byly zvláště přivzány. Poté šel vlajkonoš s bíločerveným praporem Polska a polští uprchlíci v uniformách. Pořadatel slavnosti nesl vlajku s nápisem „Znovuzrození Německa“ (*Deutschlands Wiedergeburt*). Tento text spojoval současné Německo s jeho minulostí i budoucností. S určitým romantickým přibarvením viděli nacionalisté německou jednotu již jednou dosaženou ve středověku. Budoucí program, který Hambašští popsali, měl být směřován na znovuoživení a znovuzrození Německa.²⁸⁶ Slavnostní komise obdržela velké množství oficiálních dopisů, které přicházely ze všech částí Německa i ze zahraničí, a které svědčily o národním ohlasu hambašské slavnosti.²⁸⁷ Všude bylo vidět černo-červeno-zlaté kokardy a stuhy. Heine konstatoval, že vedle romantického nacionalismu pronášel v Hambachu „svá opojná kázání ... i francouzský liberalismus“.²⁸⁸ V této souvislosti rovněž prohlásil: „Ačkoli jsem radikálem v Anglii a karboniérem v Itálii, nejsem demagogem v Německu pro zcela zřejmý důvod, že s jejich triumfem padne několik tisíc židovských hlav, a navíc těch nejlepších.“²⁸⁹ Německá trikolora se podle francouzského vzoru měla stát znakem národní jednoty a svobody.²⁹⁰

Ústřední náplň slavnosti tvořily proslovy. Siebenpfeiffer ve svém uvítacím projevu chválil den, „během kterého musí německá knížata nahradit pestré hermelíny místodržitelství boha mužskou tógou německé národní důstojnosti..., kdy měla povstat celoněmecká vlast“.²⁹¹ Ostatní řečníci požadovali ve svých projevech svobodné a sjednocené Německo a netajili se tím, že lid je rozhodnut provést dílo sjednocení sám, pokud panovníci nesestoupí ze svých „trůnů v oblacích“. Zároveň účastníci shromáždění vyhlásili svou podporu boji za svobodu jiných evropských národů, především Francouzů a Poláků.²⁹² Ve svých projevech se Wirth a Siebenpfeiffer vyslovovali pro jednotné, demokratické a republikánské Německo.²⁹³ Wirth žádal pro

²⁸⁵ HOHLWEIN, s. 209; BURG, s. 34; KRAUß, s. 39.

²⁸⁶ BURG, s. 29; HOHLWEIN, s. 209.

²⁸⁷ BURG, s. 36–37.

²⁸⁸ HERRE, s. 283.

²⁸⁹ VIERECK, Peter, *Bulwark Against Potential Fascism*. In: KRAEHE, Enno E., *The Metternich Controversy*, New York 1971, s. 91.

²⁹⁰ HOHLWEIN, s. 209; BURG, s. 29.

²⁹¹ HOHLWEIN, s. 209.

²⁹² MÜLLER, KRIEGER, VOLLRATH, s. 150–151.

²⁹³ SCHÄFER, s. 49–50.

Němce, stejně jako pro ostatní utlačované a rozdělené evropské národy, svobodu, osvícenství, národnost a svrchovanost lidu.²⁹⁴ Podle Siebenpfeiffera byla cílem národního hnutí svobodná německá vlast. Vytýkal Němcům nedůsledné politické jednání, neboť sice podporovali osvobození Řeků od tureckého jha, přáli se obnovení Polska, odsuzovali potlačení revoluce ve Španělsku a Itálii a sympatizovali s červencovou revolucí ve Francii, ale sami se ochotně skláněli pod jhem vlastních despotů. V současné generaci viděl bojovníky za svobodné Německo a Evropu.²⁹⁵ Ke konkrétnímu rozhodnutí, jak dosáhnout národního demokratického Německa, však hambašská slavnost nedošla. Do posledního okamžiku tak zůstalo nejasné, jakou cestu a jakými prostředky by měly být tyto národně-demokratické cíle dosaženy. Působivé proslovy nakonec nenásledovaly žádné revoluční činy.²⁹⁶

Kníže Metternich byl rozčilen a zároveň spokojen, když se dozvěděl podrobnosti o hambašské slavnosti. Hovořil o ní jako o „*hambašském skandálu*“, nazval ji „*prvním pokusem holého radikalismu ukázat sebe sama ve své holé deformitě*“.²⁹⁷ Uvědomoval si, že soudobá politická konstelace v Paříži přinesla sbratření tamějších a německých sektářů, a poznal také, že „*hambašská slavnost, když bude dobře využita, může se stát dobrou, ale také špatnou, když se přinejmenším příliš uspěchá*“.²⁹⁸ Dne 10. června 1832 napsal rakouským vyslancům v Berlíně: „*S reprezentací lidu v moderním smyslu, se svobodou tisku a s politickými spolky musí zahynout každý stát, monarchistický, stejně jako republika. Jen anarchie je možná.*“²⁹⁹

7.3 Metternichova protirevoluční politika

Radikalizace národního hnutí v Německu a hambašská slavnost se staly pro Metternicha vítaným podnětem pro znovuzahájení protirevoluční politiky. Bezprostředně po slavnosti velmi ostře vyčetl bavorskému ministru zahraničí Friedrichu Augustu Theodoru svobodnému pánu von Gise, že se Bavorsko stalo oblíbeným místem legální revoluční činnosti.³⁰⁰ Aby předešel rozšiřování revolučního požáru v jihozápadním Německu, prosadil společně s Pruskem předem sladěný návrh usnesení o šesti člancích ve Spolkovém sněmu ve Frankfurtu. Stalo se tak 28. června 1832, kdy

²⁹⁴ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 77–79.

²⁹⁵ BURG, s. 38–39.

²⁹⁶ BARTMUß, ULFKOTTE, *Nach dem Turnverbot*, s. 75–76.

²⁹⁷ METTERNICH-WINNEBURG, Richard (ed.), *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, Band V, Wien 1881–1883, s. 190–191.

²⁹⁸ HOHLWEIN, s. 196–197.

²⁹⁹ ADLER, s. 20.

³⁰⁰ Metternich bavorskému ministru zahraničí Svobodnému pánu von Gise, 8. června 1832, Vídeň, DROß, s. 175–177.

bylo šest článků schváleno Spolkovým sněmem a přijato jako spolkové zákony. Tato protirevoluční nařízení zahrnovala: zpřísnění cenzury, zrušení svobody tisku v Bádensku, přerušování vydávání všech liberálních novin a pětiletý zákaz činnosti pro jejich redaktory a spolupracovníky. Všechny politické spolky, mimořádná lidová shromáždění, lidové slavnosti a veřejné politické projevy byly zakázány. Nepovoleno bylo rovněž nošení cizích kokard a stuh, vztyčování vlajek a zasazování stromů svobody. Univerzity byly přísně napomenuty a zákaz buršenshaftů připomenut. Všechny protesty a stížnosti proti usnesení prohlásil Spolkový sněm za akt vzpoury.³⁰¹ Německý spolek, to znamená Rakousko a Prusko, byl rovněž zplnomocněn zasáhnout proti každému spolkovému státu, který by chtěl změnit svoji ústavu. Jak kancléř vysvětlil, šlo o otázku, „*zda Německo zůstane nezávislým státem, nebo jestli bude zataženo do revolučního hnutí ve Francii*“.³⁰²

Francie a Velká Británie jako mocnosti garantující existenci a práva Německého spolku musely proti těmto opatřením zasáhnout.³⁰³ K protestům se však odhodlala pouze Velká Británie. Metternich je však odmítl uznat s odůvodněním, že se jedná o vměšování se do vnitřních záležitostí Německého spolku.³⁰⁴ Proti provádění těchto usnesení se na radu londýnského kabinetu postavilo zejména Hannoverko, které tvrdilo, že jsou v rozporu s jeho novou ústavou. Rovněž střední a malé německé státy znovu zahájily rozsáhlou opoziční činnost proti Rakousku a Prusku, když se příčina ohrožení jejich státní existence zevnitř i zvenčí jevila být zažehnána.³⁰⁵

V roce 1833 spočívala Metternichova německá politika v zaměření se na praktické využití morálních vítězství předchozích let, z nichž nejvýznamnější bylo výše zmíněné prosazení šesti článků ve Spolkovém sněmu. Metternich byl přesvědčen o tom, že členové spolku pro své vlastní dobro a pro dobro Habsburků musí postupovat společně proti manifestacím revoluce, ať už ve formě parlamentní opozice nebo pouličního radikalismu. Parlamentní opozice měla být poražena dodržováním legislativy a monarchistických principů Německého spolku. Otevřeným revoltám mělo být předcházeno spolkovým vyšetřováním. Kancléřovým prvním krokem k uskutečnění jeho politiky v roce 1833 bylo zabránění sněmům Württemberska a Bádenska, aby zastrašovaly své vlády a odrazovaly je od dodržování šesti článků. Rostoucí konzervativní nálady v jihoněmeckých vládách mohl kancléř podpořit a využít. Měl

³⁰¹ HOHLWEIN, s. 210–211; BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 122–123.

³⁰² DESMOND, s. 226.

³⁰³ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 79.

³⁰⁴ DESMOND, s. 226; PALMER, s. 256.

³⁰⁵ GRUNER, *Die deutsche Frage*, s. 80.

zprávy o tom, že vlády ve Stuttgartu a Karlsruhe byly připraveny postavit se proti liberálům ve svých sněmech. Rozhodl se pozvat zástupce Württemberska a Bavorska, aby participovali na rakousko-pruském vyšetřování podvratné činnosti v Německém spolku. Již měl informace o v Hannoveru založené tajné společnosti, jejímž cílem bylo okamžité osvobození uvězněných vůdců hambašské slavnosti – Siebenpfeffera a Wirtha, podvratná činnost a svržení německých vlád. S pomocí francouzských liberálů a jihoněmeckých členů sněmů plánovali ustanovení republiky v jihozápadním Německu. Skrze Wittgensteina Metternich seznámil pruský dvůr se svým plánem na společnou vyšetřovací komisi. Na pruský souhlas však nečekal a kontaktoval jihoněmecké krále. Odpovědi králů Pruska, Württemberska a Bavorska byly povzbudivé, v zásadě s jeho ideou souhlasili. Kancléř se domníval, že pokud se budou jihoněmečtí komisaři podílet na vyšetřování podvratné činnosti, jejich králové uvidí realitu nebezpečí, před kterým on konstantě varoval. Předtím, než mohla být vytvořena vyšetřovací komise v Mohuči, chtěl však podniknout praktický krok proti německým revolucionářům, kteří se pokusili o puč ve Frankfurtu nad Mohanem.³⁰⁶

Dne 20. dubna 1833 napsal Metternich vídeňskému vrchnímu policejnímu komisaři dopis, ve kterém vyjádřil své obavy ohledně zachování klidu a pořádku v Evropě a načrtl možné následky: *„Každé hříšné sbratření, které ustavičně pracuje od poloviny století na převratu stávajících ba i všech možných společenských pořádků a všech trůnů, dosáhlo v roce 1830 ve Francii významného vítězství, které jim však nicméně nestačilo: jejich plán šel dále, zahrnoval [celý] svět; – a z Paříže, kde sídlí revoluční propaganda, zpracovává tato společnost různé říše Evropy, aby jejich zhoubné učitele národa naočkovala a navedla lid proti vládám. Vedoucí výbor, který tvořil centrum tohoto permanentního spiknutí, má mezi sebou rovněž mnoho nejvyšších klubů jako jsou národy, v jejichž revoluční změnu se doufalo... Co španělský, italský, belgický, polský a švýcarský klub způsobil, nás naučily dějiny posledních tří let: pracovníci německého klubu jsou dnes plnou skutečností a frankfurtské události z 3. dubna byly předešlou plánu zahrnujících celé Německo.“*³⁰⁷

Dne 3. dubna 1833 zaútočilo asi padesát povstalců, příslušníků buršenshaftu a obyvatel města, proti dvěma stanicím městské stráže. Jednalo se o první krok v jejich plánu na zmocnění se hlavních velitelství Spolkového sněmu, jeho členů i pokladu. Veřejnost se však k jejich podniku nepřidala a útočníci se proto dali brzy na útěk.³⁰⁸

³⁰⁶ BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 142–143.

³⁰⁷ ADLER, s. 3.

³⁰⁸ HOHLWEIN, s. 212; BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 144–145; ADLER, s. 5.

Pokus o převrat ve Frankfurtu nad Mohanem sice ztroskotál, přesto však musel být hodnocen jako pokus o revoluci.³⁰⁹ Tento revoluční akt byl sám o osobě dostačující pro to, aby dal Metternichovi ospravedlnění pro spolkovou akci. Kancléř byl rád, že puči nebylo zabráněno ani nebyl potlačen rakouskými nebo pruskými jednotkami. Cítil, že přišel čas pro zásah Německého spolku proti německým revolucionářům. Tři věci považoval za nejdůležitější: centralizaci vyšetřování revolučních aktivit, připravení vojenských jednotek, které se měly vypořádat s budoucími revoltami a rozhodnutí všech vlád stát pevně proti frakcím doma.³¹⁰ Pruský ministr zahraničí Johann Peter Fridrich Ancillon rychle dospěl k poznatku, že „*frankfurtský atentát mohl Německo zachránit, jestliže si pospíší a využijí události*“.³¹¹ Ancillon souhlasil, že německým demagogům nemůže být dovoleno pokračovat ve výstřednostech a jednotlivým vládám je tolerovat. Metternich vypracoval společně s Ancillonem oběžník, který měl být rozeslán do klíčových německých hlavních měst: Mnichova, Stuttgartu, Karlsruhe, Drážďan, Hannoveru, Kasselu a Darmstadtu.³¹² Podařilo se jim přimět Spolkový sněm k vytvoření nové ústřední vyšetřovací komise, která měla zasahovat proti svobodomyšlně myslícím Němcům. Rovněž žádali projednání usnesení Spolkového sněmu s monarchy a setkání suverénů Rakouska, Pruska a Ruska ještě v roce 1833.³¹³

Druhý týden v srpnu 1833 se mělo uskutečnit setkání rakouského a pruského vládce v Teplicích. Dne 18. srpna 1833 obdržel Metternich zprávu z Petrohradu, že sám car Mikuláš II. byl připraven přijet do Čech a setkat se s ostatními dvěma panovníky.³¹⁴ Car však neupřesnil dobu, v níž hodlá uskutečnit svou návštěvu, a když konečně přijel do Čech, kryl se jeho pobyt s vojenskými přehlídkami v Berlíně a v Magdeburgu. Pruský král proto za sebe na setkání musel poslat korunního prince Fridricha Viléma. Absence pruského monarchy však Metternicha nijak zvlášť netížila, protože si byl vědom svého umu získat Prusko na svou stranu. V Teplicích šlo vše dobře. Fridrich Vilém III. souhlasil s Metternichovým názorem o nutnosti bojovat s revolucí v Německu. Kancléř však nedokázal zabránit vzniku Německého celního spolku, což mělo za následek přesunutí hospodářské těžiště v Německém spolku na stranu Pruska.³¹⁵ Císař a car se setkali 10. září 1833 v Mnichově Hradišti. Zatímco oba monarchové a korunní princ lovili jeleny, Metternich vedl dlouhé diskuse

³⁰⁹ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 88.

³¹⁰ BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 145.

³¹¹ ADLER, s. 5–6.

³¹² BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 150.

³¹³ MAY, s. 73; HOHLWEIN, s. 213.

³¹⁴ PALMER, s. 259.

³¹⁵ HERRE, s. 285.

s Nesselrodem a ruským policejním šéfem generálem Alexandrem von Benckendorff.³¹⁶ V Mnichově Hradišti byly mezi Rakušany a Rusy podepsány dvě konvence týkající se Osmanské říše a Polska. O měsíc později, 16. října, bylo v Berlíně podepsáno trojí prohlášení, kterým vlády Rakouska, Ruska a Pruska deklarovaly ochotu pomoci jakémukoli suverénu, který by je požádal o pomoc proti hrozící revoluci.³¹⁷

Na začátek roku 1834 Metternich svolal do Vídně ministerskou konferenci, která měla vytvořit „*ochrannou hráz proti rozvodněnému proudu revolučního ducha*“.³¹⁸ Pod jeho předsednictvím se zde od začátku ledna do poloviny června 1834 radili vedoucí ministři německých států o obraně proti revolučním silám. Zástupci všech německých států zde měli společně zjistit, jak může být spolkové zákonodárství co nejučinněji aplikováno proti revolučnímu hnutí.³¹⁹ Metternich doufal, že se mu prostřednictvím ministerské konference podaří znovu oživit federalistický, stejně jako monarchistický, konsenzus. Plánoval překonat odpor jihoněmeckých států a posílit Německý spolek coby hráz proti lidové suverenitě. Jeho zahajovací proslov z 13. ledna 1834 definoval rakouský názor na problémy, kterými se konference měla zabývat a cíl, kterého měla dosáhnout. Základní problém představovalo možné přesunutí suverenity německých vládců na sněmy skrze zneužití moderních německých ústav. Tím by se vytvořilo schizma mezi spolkovou ústavou, jež byla zasvěcena k zachování monarchistického principu, a ústavami jednotlivých států, do nichž by byl vpraven princip suverenity lidu. Podle Metternicha byly všechny nynější symptomy lidového neklidu v Německu nevyhnutelnými důsledky zvyšujícího se vlivu těchto nebezpečných principů. Na jeho návrh bylo rozhodnuto, že předběžná práce konference bude rozdělena mezi pět komisí, které se budou zabývat následujícími problémy: stupněm moci, kterou měl státní sněm sdílet s monarchou, stupněm publicity, který měl být garantován debatám sněmů, prostředky ukončení nesouměrnosti na německých školách a univerzitách, co se týče spolkových dekretů z 1819, 1824 a 1832, omezením svobody tisku a otázkou vztahu mezi státní a spolkovou legislativou. Rakousko a Prusko byly zastoupeny v páté komisi, která se zabývala vztahem státní a spolkové legislativy, což Metternich považoval za nejdůležitější. Prostřednictvím ní mohl totiž kontrolovat a nakonec ovlivnit práci první komise, zabývající se podílem na moci mezi monarchou a sněmem.³²⁰

³¹⁶ PALMER, s. 260.

³¹⁷ PALMER, s. 261; HOHLWEIN, s. 213; DOERING-MANTEUFFEL, s. 17; SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 90.

³¹⁸ HERRE, s. 285.

³¹⁹ HOHLWEIN, s. 215.

³²⁰ BILLINGER, *Metternich and the German Question*, s. 157–159.

Výsledkem Vídeňské konference bylo šedesát článků, v nichž byla zpřesněna a shrnuta všechna represivní opatření Německého spolku. Ministerská konference znovu potvrdila nadřazenost knížat nad parlamentními institucemi a zajistila ustanovení Spolkového smírčího soudu, kterým měl dělat rozhodčího mezi německými vládami a jejich sněmy.³²¹ Opět platil dohled nad univerzitami a studenty. Studentům nebylo umožněno cestovat mimo prázdniny a členové buršenshaftů nebo jiných nepovolených společenství nebyli přijímáni do veřejných úřadů. Cenzura tisku měla být prováděna ještě přísněji než dříve.³²² Nadměrné množství politických deníků muselo být postupně omezeno.³²³ Obsah těchto šedesáti artikulí byl udržován v tajnosti až do roku 1843.³²⁴

Dne 12. června 1834 skončila konference tak, jak začala, totiž dlouhou řečí Metternicha. Na jejím začátku kancléř prohlásil: „*Politický horizont se začal vyjasňovat. V Evropě skutečně neexistují žádné aféry.*“³²⁵ Nyní po červnu 1834 mohl to samé říci i o Německu.³²⁶ Fridrich Vilém III. napsal 25. června 1834 knížeti vlastnoruční děkovný dopis, který obsahoval tato slova: „*Nyní když je ministerská konference ve Vídni skončena a já byl schopen se podrobně seznámit s jejími výsledky ... nemohu se zdržet vyjádření, jak velmi jsem potěšen výsledky práce stejně tak složité, jako významné... Cítím, že je mou povinností Vám poděkovat ... za vše, co jste udělal.*“³²⁷

³²¹ PALMER, s. 271.

³²² HOHLWEIN, s. 216.

³²³ Článek 29 Závěrečného protokolu ministerské konference ve Vídni, 12. června 1834: Přesvědčení o nevýhodách nadměrného množství politických deníků, budou vlády dbát na postupně způsobené snížení těchto deníků, pokud ty jsou k tomu vhodné bez porušení nabytého práva. WEECH, Friedrich von (ed.), *Correspondenzen und Actenstücke zur Geschichte der Ministerconferenzen von Carlsbad und Wien in den Jahren 1819, 1820 und 1834*, Leipzig 1865.

³²⁴ BERGLAR, s. 57.

³²⁵ SAUVIGNY, s. 468.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, V, s. 440–441.

8 RÝNSKÁ KRIZE

Další impuls pro německý nacionalismus přinesla Rýnská krize, která vznikla v souvislosti s orientální krizí v letech 1839 až 1841. Na jaře 1839 došlo k dalšímu měření sil mezi sultánem Mahmudem II. a jeho místodržícím v Egyptě Muhammadem Alím. Po porážce osmanské armády u Nezibu, sultánově smrti a zběhnutí osmanské flotily byla Alího pozice velmi silná, a proto si mohl dovolit proklamovat dědičnou držbu Egypta, Sýrie, Adany, Kréty a značné části Arabského poloostrova, čímž ohrozil existenci samotné Osmanské říše. Evropské velmoci se nótou z 27. července 1839 zavázaly nalézt východisko z krize a chránit integritu Osmanské říše. Toto opatření bylo iniciováno Metternichem, který podporoval sultána. Tím se z lokálního konfliktu stala záležitost evropské diplomacie. Vlády Rakouska, Velké Británie, Ruska a Pruska stály plně na straně legitimního panovníka proti jeho egyptskému vazalovi, zatímco postoj Francie byl odlišný. Většina francouzských poslanců se postavila za Muhammada Alího, k němuž chovala francouzská veřejnost silnou náklonnost, neboť jej považovala za pokračovatele díla, které v Egyptě započal Napoleon, a rovněž také za přirozeného spojence Francie ve Středomoří.³²⁸

Postoj Francie Metternicha znepokojil, poněvadž se obával možných negativních důsledků velmocenské nejednoty. Na počátku prosince 1839 kancléř otevřeně kritizoval francouzskou zahraniční politiku na Blízkém východě, zejména to, že francouzská diplomacie nesledovala obecné zájmy, nýbrž jen ty své vlastní. Metternich však měl mimořádný zájem na zachování míru, a proto se snažil dosáhnout kompromisu, vyvést Francii z izolace a zajistit opětovné fungování pentarchie.³²⁹ Dne 1. září 1839 se svěřil rakouskému vyslanci v Německém spolku Joachimmu Eduardu hraběti von Münch-Bellinghausen, že od června do 11. srpna pracoval patnáct hodin denně částečně za psacím stolem, částečně na diplomatických konferencích: *„Týká se to obrovské orientální záležitosti, ve které si mohu připsat bezpodmínečné vítězství. Tato záležitost projednána se třemi mocnostmi Anglií, Francií a Ruskem se mohla některým sice jevit*

³²⁸ ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 110–111; ŠEDIVÝ, Miroslav, *Francouzská červencová monarchie v kritickém roce 1840*. In: Historický obzor 18, 2007, 3/4, s. 50–52; ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich and the Rhine Crisis (1840)*. In: Prague Papers on the History of International Relations 10, 2006, s. 66; BRIDGE, s. 37; VANCHENA, Lorie A., *The Rhine Crisis of 1840. Rheinlieder, German Nationalism and the Masses*. In: VAZSONYI, Nicholas (ed.), *Searching for Common Ground*, Köln 2000, s. 239; VEIT-BRAUSE, Irmeline, *Die deutsch-französische Krise von 1840. Studien zur deutschen Einheitsbewegung*, Köln 1967, s. 6–7; SRBIK, *Metternich*, II, s. 67.

³²⁹ ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich a idea konference ve Vídni v roce 1839*. In: Historický obzor 17, 2006, 3/4, s. 67–69 a 85–86.

*jako nerozřešitelný úkol, nehledě na to jsem to začal s odvahou.*³³⁰ Informoval jej, že 9. nebo 10. září se vydá na cestu k Rýnu a že k podpoře oné záležitosti povolal dovedně i Karla Ludwiga hraběte Ficquelmonta, státního ministra a prezidenta Dvorské vojenské rady, který se toho času nacházel ve Florencii. Ten zde měl předsedat stávajícímu neformálnímu centru v orientální záležitosti, zatímco Metternich měl z Johannisbergu kontrolovat korespondenci s Paříží a Londýnem. K tomu v depeši psal: „*Označím svou cestu jako to, čím skutečně je: totiž zotavovací cesta. Zde se musím spolehnout na Vaši Excelenci, že mi budete držet grémium Spolkového sněmu od těla.*“³³¹

V únoru 1840 začalo v Londýně jednání o Východní otázce, kterého se Francie odmítla zúčastnit. Ve své dobrovolné izolaci pokračovala i po výměně vlád, kdy kabinet Nicolase Jeana-de-Dieu Soulta nahradil na počátku března kabinet politika a historika Adolpha Thierse.³³² Metternich se obával, že jmenováním Thiersova kabinetu získá revoluční duch ve Francii opět na síle a rozšířit se do Německa.³³³ Považoval tohoto Francouze za „*ztělesnění revoluce z roku 1830*“ a připisoval mu ctižádost stát se Napoleonem červencové revoluce.³³⁴ K tomu navíc v červnu 1840 zemřel Fridrich Vilém III. a Metternich tak ztratil tradičního a spolehlivého spojence. Nový pruský monarcha Fridrich Vilém IV. byl obdivovatelem Rakouska, avšak beznadějným romantikem. Němečtí nacionalisté s ním spojovali velké naděje a doufali, že by se mohl postavit do jejich čela. Nadšením překypující a naivní německý nacionalismus, zaobalený německými nacionalisty do pruských barev, s sebou však nesl nebezpečí vyprovokování války s Francií. Ani jeden z těchto vývojů – Pruskem vedený německý nacionalismus nebo válka s Francií – se dle rakouského kancléře nesměly uskutečnit na úkor Rakouska a dalších knížat spolku. Co si Metternich v létě 1840 přál, byla opatrná německá monarchistická solidarita, která měla obojí: odradit francouzské ambice a vyhnout se nebezpečí agresivního lidového nacionalismu v Německu i ve Francii. Pro kancléře byl německý nacionalismus v této chvíli přijatelný, dokonce žádoucí, pokud podpíral evropský mír a status quo.³³⁵ Dne 11. července 1840 napsal Fridrichu Vilémovi IV.: „*Mým úkolem během více než třiceti let ministrování bylo co*

³³⁰ Metternich Joachim Eduardu hraběti von Münch-Bellinghausen, 1. září 1839, Vídeň, AT-OeStA, HHStA, Große Korrespondenz, Alphabetischer Nachtrag 6, Metternich, 1836–1853.

³³¹ Tamtéž.

³³² ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 53.

³³³ GRUNER, Wolf D., *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten und die Rheinkrise von 1840*. In: Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 53, 1990, 1, s. 67.

³³⁴ SRBIK, *Metternich*, II, s. 72–73.

³³⁵ GRUNER, *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten*, s. 67; BILLINGER, Robert D. Jr., *They Sing the Best Songs Badly. Metternich, Frederick William IV, and the German Confederation during the War Scare of 1840–1841*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866*, München 1990, s. 94.

*nejblížeji svázat dohromady Rakousko a Prusko jako skutečné centrum naší části světa. Rakousko a Prusko jsou povoláni, aby byly zachovávajícími silami v evropském i německém směru. Musí si rozumět, jen potom mohou uklidnit velké nebezpečí. Tak dlouho jak je srdce zdravé, existuje naděje pro život, a obě říše zastupují v Evropě místo srdce.*³³⁶

Výsledkem londýnského jednání byla konvence o Úžinách, kterou 15. července 1840 podepsali zástupci Rakouska, Velké Británie, Ruska, Pruska a Osmanské říše. Metternich Londýnskou konvenci přivítal, čeho se však obával, byla francouzské reakce, neboť její uzavření bylo záměrně zatajeno francouzským diplomatům. Podle jeho názoru nemohla být krize na Blízkém východě urovnána bez participace Francie. Podepsaný dokument považoval za provizorní kompromis, dokud nebude dosaženo obecné shody.³³⁷ Metternich se chtěl pokud možno vyhnout projednávání Východní krize ve Spolkovém sněmu, proto byla Londýnská konvence předána Německému spolku až po její ratifikaci velmocemi.³³⁸

Když se Thiers o konvenci dozvěděl, nedokázal skrýt své překvapení a rozrušení. Dne 27. července 1840 informoval o jejím podpisu francouzský tisk. Veřejnost byla pobouřena. Vyřazení Francie ze spoluúčasti na smlouvě bylo chápáno jako urážka. Ve francouzském tisku se začaly objevovat štvavé články a byla vzpomenu ta řeč vévody Paula de Noailles, pronesená v poslanecké sněmovně v únoru téhož roku, v níž vévoda vznesl požadavek, aby v případě dělení Osmanské říše získala Francie kompenzace nikoliv v Orientu, nýbrž v Porýní. Vlastenci proto nyní hovořili o invazi do Německa a o napravení dotčené francouzské pýchy zajištěním přirozených hranic na Rýně. Volalo se po mstě za Waterloo a po anulaci smluv z roku 1815, které Francii připravily o rýnskou hranici. Thiers ani král nemohli tyto nálady ignorovat. Dohodli se, že razantně vystoupí proti konvenci a dokonce pohrozí válkou, aby přiměli signatáře konvence k ústupkům. Francouzský předseda vlády dokázal využít bojovných

³³⁶ Metternich králi Fridrichu Vilémovi IV., Vídeň, 11. července 1840, METTERNICH-WINNEBURG, Richard (ed.), *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, Band VI, Wien 1881–1883, s. 441–442.

³³⁷ Na základě této konvence byl Alímu garantován Egypt jako dědičné území a jižní část Sýrie s pevností Akko po zbytek jeho života, avšak pod podmínkou, že přijme tuto nabídku ve lhůtě deseti dnů od doby, co mu bude prezentována. Pokud by odmítl, sultán měl vzít zpět nabídku jižní Sýrie. V případě, že by se ani po uplynutí dalších deseti dnů nepodvolil podmínkám této smlouvy, zůstal by místodržícím Egypta bez dědičných práv. Vlády signatářských států se zavázaly pro případ, že by Muhammad Alí neakceptoval předložené ultimátum, samy docílit jeho uplatnění silou. Podle Metternicha nemohla být krize na Blízkém východě urovnána bez participace Francie. Podepsaný dokument považoval za provizorní kompromis, dokud nebude dosažena obecná shoda. Do července roku 1841 proto bylo kancléřovým hlavním cílem obnovení spolupráce s Francií. LUTZ, s. 200–201; VANCHENA, s. 239; ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 70–71; SRBIK, *Metternich*, II, s. 71.

³³⁸ GRUNER, *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten*, s. 67.

nálad francouzského lidu a začal připravovat zemi na válku. Tímto svým počínáním sledoval dva cíle: chtěl vyhovět náladám veřejnosti a zastrašit obě německé velmoci. Své výhrůžky zaměřil především na Rakousko, neboť si byl vědom špatného stavu rakouských financí a věděl, že kdyby Vídeň ustoupila a odmítla čelit tlaku Francie, Prusko a zejména malé německé státy by se neodvážily provádět ráznou zahraniční politiku. Tím by se koalice čtyř velmocí rozpadla a Francie by mohla uzavřít blízkovýchodní krizi ve prospěch egyptského vládce. Ani Ludvík Filip na konci srpna 1840 nešetřil vůči velvyslancům Rakouska a Pruska hrozbami. V jádru si však přál mír. Chtěl pouze ukázat, že je jeho názor totožný s tím, který zastával jeho lid. Nechal proto Thierse provádět vojenské přípravy, i když ve skutečnosti o válce vůbec neuvažoval.³³⁹

Novinky o francouzském zápalu zastihly Metternicha na jeho zámku v Kynžvartu. Nenacházel rozumné důvody pro takto nenávislnou reakci a hájil uzavření konvence. Ostře odsoudil obvinění, že signatáři izolovali Francii. Podle jeho mínění to byla ona, kdo odmítl spolupracovat. Metternich, který nechoval k Thiersovi sympatie, se však zároveň nedomníval, že by předseda francouzského kabinetu skutečně chtěl jít v Napoleonových stopách.³⁴⁰ Prohlašoval: „*Jaký je to vlastně druh války, jež pan Thiers ohrožuje Evropu? Je dobře dostačující, že předseda rady si předsevzal, že chce oživit slávu Napoleona... Přijde den, kdy se budeme velmistra ptát, s kým chtěl vlastně vést válku.*“³⁴¹ Rovněž věděl, že Ludvík Filip nebyl hazardním hráčem a nikdy by nevyhlásil válku celé Evropě kvůli egyptskému místodržícímu.³⁴² Obával se však, že by Thiersovo úsilí získat popularitu nacionální agitací a zastrašovacími opatřeními mohlo zhoršit situaci a vést k válce, bez ohledu na to, jestli ji chtěl nebo ne. Kancléř byl toho názoru, že krize musí být posuzována jako evropská, a nikoli jako německo-francouzská. Jeho diplomatická činnost se proto zaměřila na Německý spolek, který měl zůstat nečinný. Krizi měla být podle něj urovnána na základě spolupráce evropských mocností. Od začátku viděl její příčinu ve vnitřní situaci Francie a v ustanoveních londýnské konvence. Domníval se, že je důležité posílit tvář a moc Ludvíka Filipa, protože jen

³³⁹ ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 54–53; VANCHENA, s. 240; ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, Plzeň 2013, s. 802–803; ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 72–73; GRUNER, *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten*, s. 65; LUTZ, s. 200–201; BROPHY, James M., *The Rhine Crisis of 1840 and German Nationalism. Chauvinism, Skepticism, and Regional Reception*. In: *The Journal of Modern History* 85, 2013, 1, s. 1; SRBIK, *Metternich*, II, s. 74; SKED, Alan, *Metternich and Austria. An Evaluation*, New York 2008, s. 95.

³⁴⁰ ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 74–75.

³⁴¹ SAUVIGNY, s. 485.

³⁴² ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 74–75.

v něm podle něj spočívala garance míru a stability rovnováhy stávajícího evropského pořádku. Královu pozici se snažil posílit prostřednictvím zahraničněpolitického úspěchu a Francii za pomoci ústupků mocností ve Východní otázce a jejím přijetím zpět do kruhu evropských mocností. To ale neznamenalo podrobení se Thiersovým hrozbám. Domníval se, že klíčem k vyřešení krize bylo dostat krále na rakouskou stranu a přesvědčit jej, aby Thierse odvolal.³⁴³

Válečná propaganda francouzského tisku a úmysl posunout hranici na Rýn vedly v německém veřejném mínění k pochopitelnému rozrušení. Francouzská hrozba sjednotila všechny státy Německého spolku, nezávisle na jejich politickém systému, k obraně Rýna proti západnímu sousedovi. Němci považovali Rýn za německou řeku, ale nikoli za německou hranici. Podle jejich mínění byl nejen nejdelší německou řekou, ale rovněž také tou „nejněmečtější“. Již od dob starověkého Říma tvořil hranici mezi germánskou a románskou civilizací a na jeho březích stojí mnoho památek připomínajících německou historii. Heinrich Heine, Porýňan žijící v Paříži, byl však jiného názoru, když namítal, že Rýn nepatří německým ani francouzským nacionalistům, ale pouze Porýňanům, kteří byli povoláni zaujmout zprostředkovatelské postavení mezi oběma národy. Sympatie, které si Francie získala po roce 1830 v kruzích německého liberálního měšťanstva, byly nyní z velké části ztraceny. Znovu došlo k oživení nenávisti vůči Francii a Arndt byl opět ve svém živlu. Připojila se k němu i řada liberálů v čele s Wirthem, jenž dával svůj odpor vůči Francii jasně najevo ze švýcarského exilu ve svých novinách *Německá síň lidu* (*Deutsche Volkshalle*). Stále agresivněji rovněž zaznívaly hlasy vzývající válku s Francií téměř jako nezbytnost. Jejich původci byli známí nacionalisté Arndt či Jahn. Znovu bylo také slyšet volání po německé anexe Alsaska a Lotrinska.³⁴⁴

Francouzský požadavek na rýnskou hranici vyvolal v Německu národní kampaň, která se přes kruh politicky uvědomělých měšťanů přenesla na všechny vrstvy obyvatelstva, a tím prokázala integrující sílu národní myšlenky.³⁴⁵ Nejúčinněji v tomto směru působilo takzvané hnutí zpěvů o Rýnu (*Rheinliedbewegung*).³⁴⁶ Tato kampaň, jež zvrátila veřejné mínění v Německu, vzešla z Porýní a následně ovládla bezmála celou zemi. Němečtí básníci, bojující za Rýn, zaplavovali německou veřejnost zpěvy o Rýnu (*Rheinlieder*), které odrážely nacionalistické cítění, jež dominovalo německému

³⁴³ VEIT-BRAUSE, s. 38–41; ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, s. 818.

³⁴⁴ ŘEZNÍK, s. 107; ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 152; HERRE, s. 191.

³⁴⁵ BOTZENHART, s. 140.

³⁴⁶ ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 112.

politickému klimatu na počátku 40. let, a pomáhaly vyvolávat nacionalismus. Tyto básně, včetně těch kritizujících hnutí rýnských zpěvů, fungovaly jako zprostředkovatelé veřejných debat o krizi s Francií, těšily se všeobecné popularitě mezi německou veřejností a staly se samy o sobě skutečným lidovým hnutím, formujícím německou národní identitu.³⁴⁷ Mezi nejslavnější z nich patřily: *Stráž na Rýně (Wacht am Rhein)* Maxe Schneckenburgera či *Porýnský zpěv (Rheinlandlied)* Nikolause Beckera, obsahující známý verš „*Nebudou ho mít, svobodný německý Rýn*“ (*Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein*).³⁴⁸ Beckerova píseň si získala oblibu nejen mezi širokou veřejností, ale také na dvorech německých panovníků, poněvadž ti v ní nespátkovali nic škodlivého. Becker brojil proti vnější hrozbě, působené Francií, a nikoliv vůči německým vládám nebo Německému spolku.³⁴⁹

Není rovněž náhodou, že pod vlivem vypjatého německého nacionalismu a vlasteneckého nadšení spojeného s Rýnskou krizí, složil August Heinrich Hoffmann von Fallersleben, profesor německého jazyka a literatury na univerzitě ve Vratislavi, svou *Německou píseň (Deutschlandlied)*, současnou státní hymnu Německa. Zkomponoval ji 26. srpna 1841 během svého letního pobytu na Helgolandu. Jeho píseň je snadno mylně vykládána a považována za šovinistickou a imperialistickou kvůli veršům „*Německo, Německo nade vše*“ (*Deutschlad, Deutschland über alles*), které jsou často interpretovány ve smyslu, že Německo vládne všem ostatním národům. Ve skutečnosti to znamená, že si Němci vážili své země nade vše ostatní. *Německá píseň* neztělesňovala mocensko-politický ani expanzivní program nacionalismu. Fallerslebenovi, stejně jako mnoha jeho současníkům, šlo spíše o větší státní jednotu. Žádal více konstitučních práv a svobod pro všechny Němce a chtěl překonat partikularismus. Oproti jiným, jako byli Arndt, Becker či Schneckenburger, nebyl protifrancouzsky zaměřen. Patřil spíše k oněm zástupcům politické lyriky, kteří se stavěli kriticky proti „epidemii písní o Rýnu“.³⁵⁰

Historici jako Hagen Schulze, Heinrich Lutz či Jörg Echternkamp se domnívají, že v době Rýnské krize z roku 1840 se německý nacionalismus stal masovým fenoménem, poprvé se projevil jako samostatná politická síla a národní idea jako legitimizující princip par excellence. Rok 1840 podle jejich názoru proto právem platí za rozhodující mezník v dějinách německého národního vědomí, neboť zde začal

³⁴⁷ VANCHENA, s. 241.

³⁴⁸ SCHULZE, *Stát a národ*, s. 194; VANCHENA, s. 239–241; POHLSANDER, s. 68–70; HONSELL, Johannes, *Bayern und die Rheinkrise von 1840*, diplomová práce, München 2002, s. 75.

³⁴⁹ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 156.

³⁵⁰ POHLSANDER, s. 63–66; GRUNER, *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten*, s. 51–52.

moderní německý nacionalismus.³⁵¹ Americký historik James M. Brophy však na druhou stranu uvádí, že Rýnská krize dala vzniknout šovinismu, jehož přítomnost a síla ve veřejném životě je dobře demonstrována soustředěním se na Beckerův *Porýnský zpěv*, prvně publikovaný v *Trevírských novinách* (*Trierer Zeitung*) 18. září 1840, poté v *Kolínských novinách* (*Kölnische Zeitung*) 8. října a přednesený v Kolíně 15. října v den korunovační slavnosti Fridricha Viléma IV. *Lipský deník* (*Leipziger Tageblatt*) dal této písni přezdívku *Colognaise* a německý tisk ji přijal jako národní hymnu. Heinrich von Gagern byl však jiného názoru a hovořil o *Rýnském zpěvu* jako o poeticko-patriotickém velebení, působícím zvedání žaludku. Brophy hovoří rovněž o existenci skepticismu k oficiálnímu rýnskému nacionalismu, který byl mimo jiné vyjádřen v karikaturách a kreslených vtipech. V Porýní se rovněž šířily parodie, nabízející inspiraci porýnským karnevalistům. Ti v Kolíně a Düsseldorfu předváděli inscenaci na téma *Nebude jejich, svobodný kolínský karneval* (*Sie sollen ihn nicht haben, den freien Kölner Karneval*), která odkazovala na pravdu, svobodu tisku, občanská práva a frankofilství, jež panovaly v karnevalovém politickém světě na Rýnu. Brophy upozorňuje také na fakt, že existoval rozdíl mezi tím, co se psalo v novinách a aktuální náladou lidu, která nebyla po celém Německu tak vypjatá, jak ji tisk prezentoval.³⁵²

Německá reakce na francouzské hrozby byla nejprve velmi umírněná. Kabinety vedoucích států Německého spolku jednaly pod vlivem Metternicha zcela v duchu Vídeňského kongresu a snažily se otázku rýnské hranice odnárodnit a nakládat s ní jako s evropskou záležitostí.³⁵³ Němečtí vládci nepovažovali vlnu vlastenectví, která se mezi jejich poddanými vzedmula v reakci na francouzské hrozby, za projev povstaleckého nacionalismu, nýbrž úctyhodného patriotismu. Kromě toho výbuch národního nadšení v průběhu krize nebyl revoluční povahy. Z tohoto důvodu německé státy včetně Pruska a Rakouska nebránily publikování německé vlastenecké lyriky a tolerovaly otevřené projevy o jednotě německého národa, které byly dříve cenzurou umlčovány. Tento pocit německé vzájemnosti byl důsledkem pocitu ohrožení. Pouze jednota totiž poskytovala naději k úspěšné obraně.³⁵⁴

Fridrich Vilém IV. reagoval na francouzské hrozby trváním na připojení dalšího protokolu k londýnské konvenci, v němž by se velmoci zřekly svého požadavku na

³⁵¹ LUTZ, s. 202; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 83; ECHTERKAMP, s. 498.

³⁵² BROPHY, s. 6–9, 12, 17 a 32.

³⁵³ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 80.

³⁵⁴ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 156–157.

pomoc Pruska proti Francii, neboť se obával zatlačení do konfliktu na Rýně kvůli sultánovým zájmům. Jen pod touto podmínkou byl připraven listinu ratifikovat. Proti takovému dokumentu se ostře postavil Metternich, který si byl vědom toho, že by byl Francií interpretován jako rozkol mezi spojenci. Obával se, že v takovém případě by Thiers, pod dojmem, že zastrašování přinutí velmoci k ústupkům, pouze zesílil výhrůžky a zbrojení Francie. Metternichova obava byla navíc umocněna faktem, že se doposud nesešel s novým pruským panovníkem a neměl možnost seznámit se s Fridrichem Vilémem IV. a jeho názory. Rozhodl se proto prodiskutovat záležitost s králem osobně. Dne 13. srpna 1840 se setkali v Drážďanech. Kancléři se podařilo přesvědčit krále, aby stáhl požadavek na dodatečný protokol. Ten však byl dva dny po setkání stejně podepsán, poněvadž rakouský diplomat Philipp Roger Franz svobodný pán von Neumann, reprezentující Rakousko v Londýně, nebyl s kancléřovým postojem seznámen a ostatní diplomaté jej přesvědčili, aby podepsal. Protokol dával Prusku v případě války právo zachovat si absolutní svobodu jednání a především zaujmout pozici striktní neutrality. Setkání však nelze považovat za úplný neúspěch, poněvadž v Drážďanech Metternich zjistil, že pruská zahraniční politika zůstává beze změny a že král považuje spolupráci s Rakouskem, stejně jako jeho otec, za pro Prusko nezbytnou.³⁵⁵

Muhammad Alí odmítl podmínky londýnské konvence, a proto došlo 10. září 1840 k vojenské intervenci spojenců v Sýrii. Sultán reagoval na neústupnost egyptského místodržícího jeho sesazením o čtyři dny později. Zprávy o těchto událostech dorazily do Francie 2. a 3. října a pouze posílily válečné nálady ve společnosti. Proválečné články v *Le National* a v jiných listech, odvolávající se na revoluci a vyzývající k pochodu na Rýn, jen umocnily bojovné nálady v Německu. Německý tisk odpověděl na výhrůžné a provokativní články ve francouzském tisku se srovnatelnou dychtivostí.³⁵⁶ Metternich zaznamenal vzednutí německého nacionalismu zvláště poté, co se Beckerova píseň začala zpívat na vídeňských ulicích. Podle jeho mínění dosáhlo nacionální citění v Německu stejné úrovně jako v letech 1813 a 1814. Během Rýnské krize hovořil o potřebě německé jednoty a o správném druhu nacionalismu velmi opatrně. V německé jednotě viděl prostředek pro zachování evropského míru a statu quo a za správný druh nacionalismu považoval nacionalismus jednotnosti (*Einigkeit*), nikoli jednoty (*Einheit*), to znamená nacionalismus chránící partikularismus. Kancléř oceňoval fakt, že se Němci byli schopni spojit za účelem

³⁵⁵ VEIT-BRAUSE, s. 41; ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, s. 805.

³⁵⁶ ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 55.

obranu proti společnému nepříteli. Ochota bránit Německý spolek zapůsobila na německé monarchy, kteří byli ovlivněni nejen strachem z francouzského útoku, ale také vlnou německého nacionalismu. Porýnské státy byly stále více naladěny pro válku. V celém Celním spolku byl vydán zákaz vývozu koní, jež nyní potřebovala armáda. K tomuto zákazu se připojilo i Rakousko. Metternich se obával, že tato německá činnost vyprovokuje Francii k válce, a proto 7. října 1840 navrhl svolání konference do jednoho z menších německých měst, pravděpodobně do Wiesbadenu, aby zabránil přeměně konfliktu ve válku v Evropě. Prusko tento návrh uvítalo. Narazil však na opozici Velké Británie a Ruska, jež trvaly na prosazení ustanovení londýnské konvence. Navíc následník Alexandra I. Mikuláš II. francouzského krále nenáviděl a než ústup, raději by zvolil válku, rovněž britský státník Henry Temple, 3. vikomt Palmerston se domníval, že není možné ustoupit.³⁵⁷

Dne 28. listopadu 1840 dorazila do Paříže zpráva o dobytí strategické pevnosti Akka spojenci 4. listopadu 1840. Egyptská armáda v Sýrii byla poražena a Muhammad Alí 27. listopadu 1840 kapituloval.³⁵⁸ Navzdory Metternichově tlaku na sultána a osmanské hodnostáře, aby urovnali egyptskou otázku a uznali Alímu dědičnou vládu v Egyptě, byla krize prodloužena až do poloviny léta 1841 kvůli průtahům v Konstantinopoli a nechuti tureckých hodnostářů usmířit se s Alím. Dne 13. července 1841 podepsaly Rakousko, Rusko, Prusko, Velká Británie, Francie a Turecko v Londýně druhou smlouvu o Úžinách, která měla uzavřít Bospor a Dardanely pro válečné lodě všech států s výjimkou Osmanské říše. Francie byla opět přijata do evropského koncertu.³⁵⁹

Přestože krize v Evropě byla zažehnána, musel se Metternich vypořádat ještě s dalšími problémy, které vyplývaly z přesvědčení politických orgánů v celém Německu, že krize mezi Německem a Francií musela být chápána jako zkouška vojenské a politické akceschopnosti Německého spolku. Před kancléřem tak vyvstaly dvě zásadní záležitosti, které musel vyřešit. Jednalo se o otázku obrany Německého spolku a odlišné názory Rakouska a Pruska na to, jak reformovat spolkovou vojenskou strukturu. Metternich se chtěl vyhnout provokaci Francie jejími německými sousedy. Činnost mu však ztěžovaly vášně rozdmýhávané ukvapenými apely na militantní

³⁵⁷ SAUVIGNY, s. 486; PALMER, s. 382; ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 112; ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 78–82; ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, s. 826; VEIT-BRAUSE, s. 46; SRBIK, *Metternich*, II, s. 78; BILLINGER, *They Sing the Best Songs Badly*, s. 95–97.

³⁵⁸ ŠEDIVÝ, *Francouzská červencová monarchie*, s. 56.

³⁵⁹ HERRE, s. 290; ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 113; ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 88–90; SRBIK, *Metternich*, II, s. 80.

německý nacionalismus. Přímo ohroženo se cítilo zejména jižní Německo, a proto považovalo nějaké plány na aktivní obranu za nezbytné.³⁶⁰ Například bádanský ministr Friedrich Landolin Karl svobodný pán von Blittersdorf přišel s myšlenkou vyhnout se válce na kontinentu skrze prohlášení neutrality všech malých evropských států – vedle německých států, také Belgie, Švýcarska, Nizozemska a italských států. Tento nápad však zůstal nevyslyšen.³⁶¹

Když se však francouzské ohrožení Rýna a Alp stávalo hlasitějším, jevila se pro Rakousko a Prusko stále naléhavější otázka, co proti tomu podnikne Německý spolek a obě vedoucí německé mocnosti. Metternich pokračoval ve zrazování od zbrojení a nabádal ke klidu, aby nedal Thiersovy záminku k agresi. Nepovažoval demonstrativní obranná opatření spolku za účelná. Byl si rovněž vědom nebezpečí, jež vycházelo z nálady mas a bránil se naléhání Pruska a většiny německých středních států na reformování spolkové válečné ústavy (*Bundeskriegsverfassung*).³⁶² Fridrich Vilém IV. s ním souhlasil v tom, že musí být učiněno vše, aby nedošlo k válce, ale na druhou stranu se klonil k učinění všech preventivních opatření. V odpovědi na Metternichův plán konference ve Wiesbadenu poukázal pruský král na naléhavou nutnost určit základní linii společného postupu v Německém spolku a zároveň navrhl okamžité nebo předběžné rozhovory ohledně operačního plánu, jež měl být sledován v případě války.³⁶³

Za tímto účelem poslal v polovině listopadu 1840 do Vídně generála Karla von Grolmanna a plukovníka Josepha Maria von Radowitz, aby se s rakouskými zástupci dohodli na podmínkách obrany Německého spolku v případě francouzské agrese. Metternich se přinejmenším pokusil kontrolovat pruský militarismus. Jeho zplnomocněncem v této záležitosti byl Ficquelmont. Rozhodnutí o zahájení vojenských rozhovorů mezi Rakouskem a Pruskem zdůvodnil Metternich ve svých oběžnících německým dvorům z 24. listopadu 1840, týkajících se spolkové obrany. Podrobně v nich interpretoval evropskou a zvláště německou situaci po uzavření londýnské konvence a ospravedlnil nečinnost Německého spolku. Chtěl se za všech okolností

³⁶⁰ VEIT-BRAUSE, s. 2; BILLINGER, *They Sing the Best Songs Badly*, s. 97.

³⁶¹ VEIT-BRAUSE, s. 43.

³⁶² ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 113–114 a 117; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 82.

³⁶³ VEIT-BRAUSE, s. 41 a 47.

vyhnout tomu, aby vojenské přípravy v jednotlivých spolkových státech byly vnímány jako zbrojení Německého spolku a působily provokativně na Francii.³⁶⁴

Dne 28. listopadu 1840 byla Ficquelmontem a Grolmannem podepsána dohoda. Za důrazného odvolávání se na obecné národní mínění se nakonec obě strany shodly na společném operačním plánu v případě války, podle kterého byly obě mocnosti zavázány bránit Německý spolek, zvláště Porýní, kam Rakousko slíbilo v případě francouzského útoku poslat jednotky. Pruský král se rovněž zavázal považovat izolovaný útok na Rakousko v Itálii za útok na celý Německý spolek. S pomocí Pruska byly dvory v Bavorsku, Württembersku, Hanoversku a Bádensku přesvědčeny, aby přistoupily ke smlouvě a slibu obrany rakouských domén na Apeninském poloostrově. Metternich dosáhl velkého vítězství, neboť získal vše, co chtěl. Tato smlouva představovala jeho velký úspěch, neboť významně posílila rakouskou bezpečnost.

Avšak již brzy po vojenském vyjednávání ve Vídni dospěl Fridrich Vilém IV. k rozhodnutí, že jeho popularita mezi německými státy by mu prostřednictvím reformy spolkové vojenské struktury umožnila získat vojenské vedení v Německém spolku. Plány na reformu spolkové vojenské ústavy byly rozvinuty v Radowitzově memorandu z 6. ledna 1841. Změny, které v něm byly navrženy, by významně přetvořily nejen charakter spolkové armády, ale také spolku samotného. Zvýšení pruského vlivu v Německém spolu, jež vyplývalo z navrhovaných reforem, by se uskutečnilo na úkor Rakouska, jehož pozice by tím zde byla značně oslabena. Následkem toho by rovněž došlo k narušení rovnováhy sil ve střední Evropě. To bylo něco, co Metternich přirozeně nemohl dovolit. Za účelem jednání o nevyjasněných bodech Radowitzova memoranda a konečné shodě ohledně prezidiální záležitosti jel rakouský polní maršál Heinrich Hermann Joseph svobodný pán von Heß 4. února 1841 do Berlína. Metternich byl plně odhodlán nepodvolit se nátlaku a nepřipustit diskusi o možných změnách charakteru spolkové armády.³⁶⁵ V depeši hraběti von Münch-Bellinghausen z 13. března 1841 psal: „*Král jde velice riskantní cestou ve všech směrech a jakékoli jeho činy mají pro mě hodnotu důkazu všech slov zesnulého Ancillona [učitel korunního prince]. Mladý*

³⁶⁴ VEIT-BRAUSE, s. 55.

³⁶⁵ ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 117; SAUVIGNY, s. 486; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 82; ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 86–87; ŠEDIVÝ, *Metternich. The Great Powers and the Eastern Question*, s. 829–832; LUTZ, s. 210; BILLINGER, *They Sing the Best Songs Badly*, s. 98; VEIT-BRAUSE, s. 54–55 a 59–60.

*pán je obdařen mnohým rozumem a znamenitou vůlí, jediným zlem je, že je podivín. Co dalšího se stane z chaosu, který král zosnoval, vědí Bohové!*³⁶⁶

S pokračující pacifikací Orientu se naléhání na válečné zbrojení v Německém spolku stávalo stále bezobsažnějším. Metternich dokázal pruského monarchu přesvědčit, aby se vzdal většiny svých idejí. Kancléř byl navíc podporován jihoněmeckými státy, které se obávaly snížení vlastní nezávislosti kvůli navrhovaným spolkovým reformám ze strany Pruska. Spor mezi Rakouskem a Pruskem byl nakonec vyřešen a opatření, která společně navrhly pro efektivnější vojenskou organizaci spolkových sil, byla v březnu 1841 ve Frankfurtu nad Mohanem přijata ostatními členy spolku. Tímto vítězstvím Metternich vyhrál duel s Fridrichem Vilémem IV., který se týkal nejen vojenského, ale také politického a federálního charakteru Německého spolku.³⁶⁷ Rýnská krize poskytla Metternichovi příležitost znovu demonstrovat výhody volně spojeného a čistě defenzivního Německého spolku pro suverenitu německých knížat a pro evropský mír. Pro Metternicha ležela síla Německa právě v jeho federálních svazcích, které Prusko v letech 1840–1841 ohrozilo svým agresivním militantním nacionalismem.³⁶⁸

³⁶⁶ Metternich Joachimu Eduardu hraběti von Münch-Bellinghausen, 13. března 1841, Vídeň, AT-OeStA, HHStA, Große Korrespondenz, Alphabetischer Nachtrag 6, Metternich, 1836–1853.

³⁶⁷ VEIT-BRAUSE, s. 59–60; ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz*, s. 117; SAUVIGNY, s. 486; SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 82; ŠEDIVÝ, *Metternich and the Rhine Crisis*, s. 86–87; ŠEDIVÝ, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, s. 829–832; LUTZ, s. 210; BILLINGER, *They Sing the Best Songs Badly*, s. 98; VEIT-BRAUSE, s. 54–55.

³⁶⁸ BILLINGER, *They Sing the Best Songs Badly*, s. 106 a 113.

9 METTERNICH A NĚMECKÝ NACIONALISMUS VE 40. LETECH

Ve 40. letech 19. století lze o nacionalismu již hovořit jako o masovém hnutí. Řady německých nacionalistů se rozšiřovaly před Rýnskou krizí i po ní z různorodých politických a socioekonomických důvodů. Pro demokraty a liberály byl nacionalismus prostředkem k zajištění politických změn. Pro jiné byl německý národní stát zárukou ochrany proti vnější hrozbě.³⁶⁹ V německém národním hnutí došlo pod vlivem událostí z let 1840–1841 k četným změnám a názorovým posunům. Na jeho levém křídle, které udávalo tón na Hambašské slavnosti, se objevila ostrá kritika německého šovinismu a emoční nenávisti k Francouzům, jež byly spojeny s hnutím zpěvů o Rýnu. Na druhé straně ztrácela stoupence fronta, převážně v emigraci žijících liberálních demokratů, jako byli Georg Herwegh, Karl Gutzkow nebo Robert Prutz, u nichž stála vnitropolitická svoboda Německa před národní jednotou, a kteří viděli vzor ve francouzské tradici svobody. Právě známí protagonisté levicového tábora, jako byl organizátor Hambašské slavnosti Wirth a v emigraci žijící novináři a básníci Jakob Venedey a August Ludwig von Rochau, se nyní vzdávali vroucích prohlášení solidarity s Francií.³⁷⁰

V roce 1842 se začalo po celém Německu opět rozvíjet turnerské hnutí a spolu s ním i Jahnova ideologie tělesné výchovy. Umožnila to liknavost oficiálních míst, jež měla dohlížet na jeho zákaz z roku 1819. Rozšiřovala se též členská základna pěveckých spolků. Ve 40. letech došlo rovněž k rozkvětu výstavby národních památníků, jednalo se například o památník Hermanna v Teutoburském lese, Walhallu u Řezna nebo Halu osvobození u Kelheimu. Asi nejvýznamnějším počinem v tomto směru bylo ustanovení *Kolínského ústředního spolku pro dostavbu katedrály (Kölner Zentral-Dombauverein)*. Dostavba této největší německé sakrální stavby byla započata v září 1842, kdy byl za přítomnosti pruského krále položen základní kámen. Fridrich Vilém IV. využil tohoto slavnostního okamžiku k demonstraci usmíření katolické církve a pruského státu ve znamení ideje národní jednoty a k manifestaci spojení Hohenzollernů a pruského Porýní. Metternich naslouchal projevu pruského monarchy se značným skepticismem. Nacionalisté považovali tuto událost za německou národní slavnost. Určitým vrcholem změn v národním hnutí pak bylo založení

³⁶⁹ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 165.

³⁷⁰ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 83–84

Německých novin (Deutsche Zeitung) v roce 1847 jakožto šířitele národních, stejně jako konstitučních požadavků měšťanského liberalismu.³⁷¹

Velké naděje a očekávání německého národního hnutí a liberálů se pojily především s nástupem nového pruského monarchy v roce 1840. Fridrich Vilém IV. však byl idealistou, který se zajímal více o umění a filozofii než o potřeby státní správy, romantikem tíhnoucím k velkolepé německé minulosti, přesvědčeným o vlastní tvůrčí genialitě. Nicméně se zdálo, že tyto naděje a očekávání byly částečně naplněny, když nový monarcha vyhlásil politickou amnestii a rehabilitoval mnoho do té doby nežádoucích osob, schválil akta umožňující návrat politických emigrantů do země, zmírnil omezení občanských svobod a schválil jmenování profesorů, známých pro své pokrokové myšlení, na univerzitní posty. Arndt opět mohl působit jako profesor na univerzitě v Bonnu a Jahn přestal být hlídán policií a dokonce mu byl Fridrichem Vilémem IV. propůjčen železný kříž za statečnost v osvobozovací válce. Svého úřadu byl naopak zbaven policejní velitel von Kamptz, jenž se podílel na pronásledování demagogů a který spolu s Wittgensteinem potlačoval politický odpor po roce 1815. Kvůli svým romantickým představám se Fridrich Vilém IV. přikláněl k činění ústupků lidovému a nacionálnímu citění, což Prusko činilo méně spolehlivým spojencem Rakouska proti revoluci, než jím bylo ve 30. letech.³⁷²

Německé měšťanstvo vstoupilo ve 40. letech do realistického období, které zaměřilo politické myšlení a snahy středního stavu na konkrétní a reálné cíle. Jakožto hlavní nositel duchovní kultury a hospodářského rozvoje se obrátilo proti národní prázdnotě Německého spolku, proti tvrdým zákazům a pronásledování. Řešením se měla stát národní jednota a svoboda země.³⁷³ Ve druhé polovině 40. let se v jihozápadním Německu a Sasku začal opět formovat demokratický radikalismus, který se oddělil od liberalismu a žádal demokratickou republiku. Především v Bádensku a ve Falci našlo toto směřování významnou podporu u měšťanů a venkovanů. Jeho zástupci se shromáždili 12. srpna 1847 v Offenburgu, kde předložili návrhy na reformu Německého spolku, jejichž realizace by vedla k vytvoření německé republiky, což se za dané politické konstelace rovnalo výzvě k revoluci. Vůdčí představitelé liberalismu se

³⁷¹ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 83–84; BOTZENHART, s. 141; POHLSANDER, s. 37; SRBIK, *Metternich*, II, s. 92; ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 167.

³⁷² MAY, s. 75–76; BRIDGE, s. 40; HOHLWEIN, s. 230; BAUMGART, Winfried, *Europäisches Konzert und nationale Bewegung. 1830–1878*, Schöningh 1999, s. 249; CLARK, s. 371; SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 89; PALMER, s. 389; ANGELOW, *Geräuschlosigkeit als Prinzip*, s. 162; GRÜNER, *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten*, s. 54.

³⁷³ SRBIK, *Metternich*, II, s. 96–97.

setkali v Heppenheimu 10. října 1847, kde se vyslovili pro spolkovou reformu ve spolupráci s monarchy a zemskými vládami. Jejich cílem byla transformace Německého spolku v národní spolkový stát přijetím ústavy a vytvořením národního parlamentu a centrální vlády. Obě uskupení, demokraty i liberály, však spojoval požadavek německého národního státu.³⁷⁴

Ve 40. letech se rovněž začaly množit publicistické útoky proti Metternichovi, jehož jméno se stalo symbolem zpátečnictví, a Rakousku, jež se stalo hlavním objektem liberální a demokratické nenávisti. Proti Rakousku a jeho kancléři se obrátili zejména klasický filolog Friedrich Gottlieb Welcker a profesor historie na univerzitě v Dijonu Alexandre Thomas. Welcker uveřejnil ve svém díle *Důležité listiny pro právní stav německého národa* (*Wichtige Urkunden für den Rechtszustand der deutschen Nation*, 1844) protokoly Karlovarské konference z roku 1819 a Vídeňské konference z roku 1834.³⁷⁵ Thomas začal v roce 1846 psát dlouhou sérii příspěvků pro *Revue dvou světů* (*Revue des deux Mondes*), týkající se mezinárodních záležitostí zejména soudobého Německa, jež byla založena na cestách, které v poslední době absolvoval. K této sérii zformuloval úvod, jímž byl otevřený dopis Metternichovi s názvem *Sbohem Metternichově Evropě*, ohlašující konec kancléřova režimu v Německu, a tím i v Evropě. V tomto dopise psal: „*Jako nepozorovaný cestovatel sbíral jsem během své cesty první znaky tohoto nového života; nyní Vám je oznámím. Nenechte se tím zmýlit, již to nejsou školáci, nebo snílci, kdo Vám vyhlašuje válku... Nejsou více čestnými Teutony, kteří uvažovali nad smrtí králů a zničení trůnů kvůli obnovení pravěkých skvostů Svaté říše římské. Spiknutí již neprobíhá na univerzitách, v pivních sklípčích za zvuku zvonění skla a řinčení mečů, je to spiknutí za bílého dne, kníže, a Vy s tím nemůžete nic udělat. Konspirují v redingotu a v klobouku, bez pitoreskních kostýmů a bez romantických představ.*“³⁷⁶ Metternich však ani v této chvíli nepřestával považovat úsilí o jednotný a silný německý národní stát za nepřirozené poblouznění. Byl ochotný bránit požadavkům jednoty a svobody prostřednictvím poukazování na jejich možné důsledky a snažil se uklidňovat vypjatou situaci v Německém spolku, ale již nebyl s to německému národnímu hnutí úspěšně čelit, jako to dokázal v minulých letech.³⁷⁷

³⁷⁴ SCHULZE, *Der Weg zum Nationalstaat*, s. 84–86; SRBIK, *Metternich*, II, s. 114; ŠEDIVÝ, *Zrod nacionalismu*, s. 173.

³⁷⁵ SRBIK, *Metternich*, II, s. 101.

³⁷⁶ WALKER, s. 326.

³⁷⁷ SRBIK, *Metternich*, II, s. 116.

9.1 Neklid v Lipsku

V létě 1845 byl Metternich konfrontován s událostmi, které se udály v Lipsku. Dne 12. srpna 1845 zde došlo před hostincem hotelu De Prusse ke sročení komunální gardy a k provolávání hesla „*Pryč s jezuitu, at' žije Ronge*“.³⁷⁸ Dav se pokusil vypáčit dveře a proniknout do hostince, přivolaní vojáci začali střílet na výtržníky a sedm osob bylo zabito. Vzápětí povstalo celé město, které si zvolilo za svého vůdce a řečníka divadelního pokladníka Roberta Bluma. Metternich napsal o této události 22. srpna 1845 arcivévodu Karlovi: „*Lipské události mají značný význam... Jsou nevyhnutelným produktem jedovaté látky, která se v Saském království za roky nashromáždila. Událo se to v Lipsku, protože na tomto místě je tato látka koncentrována ve velkém množství. Ona látka ... se vyskytuje v Lipsku ve své nejčistší síle skrze tisk a nespoutanost.*“³⁷⁹

Metternich informoval arcivévodu Karla také o tom, že si pruský král přeje mluvit s prezidiálním vyslancem Spolkového sněmu o spolkových záležitostech. Přáním Fridricha Viléma IV. bylo, aby samotný Německý spolek učinil krok k zachování klidu v Německu. V této souvislosti se však Metternich domníval: „*Německá knížata se obrátí na mne, já sám [jim] ale nebudu moci pomoci, budou si muset pomoci sami. Považuji svou přítomnost zde, ve středu hnutí a mezi knížaty, i vedle Spolkového sněmu, za šťastné řízení osudu. Pokud by má přítomnost zde neměla mít žádný jiný účinek než vzbuzovat důvěru německých vlád (a bez důvěry neexistuje síla), byla by to již sama o sobě výhoda.*“³⁸⁰ Rakouský kancléř rovněž viděl určitou výhodu v tom, že k lipským událostem došlo v době, kdy na německém území pobývala britská královna Viktorie společně s britským státníkem Georgem Hamiltonem-Gordonem, lordem Aberdeenem: „*Lord Aberdeen patří k pomyslným Angličanům, kteří myslí jen na obušek, když dojde na výprask. Všechny rány, které padnou v Lipsku nebo na saské území, učiní hluboký dojem na královnu, neboť ta zůstala v srdci rodačkou ze Saska.*“³⁸¹

9.2 Šlesvicko a Holštýnsko

Dalším impulsem pro německý nacionalismus, pravděpodobně ještě silnějším než byla Rýnská krize, se stala otázka Šlesvicka a Holštýnska. Obě vévodství byla spojena personální unií s Dánskem, pouze Holštýnsko však náleželo k Německému spolku. Již

³⁷⁸ Johannes Ronge, německý katolický kněz, zakladatel německého katolicismu.

³⁷⁹ METTERNICH-WINNEBURG, Richard (ed.), *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, Band VII, Wien 1881–1883, s. 134.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 136–137.

³⁸¹ Tamtéž, s. 137.

v roce 1460 bylo oběma vévodstvím zaručeno listinou, že navždy zůstanou nedělitelně spojená. Obyvatelstvo Šlesvicka, které bylo součástí Dánska, se cítilo z části být Dány a částečně Němci, což situaci značně komplikovalo. Již bezprostředně po roce 1815 se v Holštýnsku zformovala opozice proti dánskému centralismu. Ve 30. letech pak vzniklo ve Šlesvicku německé i dánské národní hnutí – obě žádala celé Šlesvicko pro sebe. Ačkoli se ve Šlesvicku nacházela značná dánská menšina, převládal zde ve veřejném životě německý jazyk. Dánská menšina ve Šlesvicku se proto začala domáhat svých přirozených jazykových práv na sněmu, u soudů i ve školách, narážela však na neústupnost německé šlechty i měšťanstva. Národně-liberální strana v Kodani žádala, aby za účelem ochrany dánské menšiny před hrozící germanizací bylo celé Šlesvicko až k pohraniční říčce Eider připojeno k Jutsku a přerušen jeho dosavadní svazek s Holštýnskem. Dánský král Kristián VIII. však tuto ideu neschvaloval, poněvadž se obával, že by se tím pouze zesílily odstředivé tendence německého Holštýnska i Lauenburka a usnadnilo jejich případné odtržení od personální unie s dánskou korunou. Proto se raději snažil podporovat převahu dánské menšiny ve Šlesvicku správním řádem, který by spojil všechny dánské državy v pevnější celek, a pomýšlel na zřízení jednotného výboru stavovských sněmů pro celou říši v Kodani.³⁸²

Pro německé zájmy v obou vévodstvích bylo nebezpečné, jak odtržení Šlesvicka od Holštýnska, tak i centralismus s dánskou převahou. Z toho důvodu rozvinula německá šlechta ve vévodstvích i německá univerzita v Kielu značnou agitaci pro zřízení společného holštýnsko-šlesvického sněmu. Jejich zápas nalezl silnou ozvěnu téměř v celém Německém spolku. Důležitou roli sehrála rovněž nástupnická otázka. Kristián VIII. měl jediného syna Fridricha, který byl bez vlastních potomků. Proto nejbližší nárok měla králova sestra Charlotta a její děti. V Holštýnsku a Šlesvicku německá strana popřela možnost ženské posloupnosti a tvrdila, že v obou vévodstvích přejde dědické právo po Fridrichově smrti na nejstarší boční větev královského rodu, tedy na sonderbursko-augustenburskou. Národní strana v Kodani naléhala na krále, aby včas předešel ztrátě vévodství závazným projevem. V červenci 1846 proto Kristián VIII. uveřejnil takzvaný Otevřený list, v němž prohlásil, že právo ženské posloupnosti je nesporné jak v Jutsku, tak také ve Šlesvicku i Lauenbursku. Jen v některých částech Holštýnska jsou prý v tomto ohledu pochybnosti. Jeho usilovnou

³⁸² ŠUSTA, II 1. část, s. 36–7; BOTZENHART, s. 141–142.

snahou však bude zachovat neporušenost celé říše a zabránit odtržení kterékoliv její části.³⁸³

Tento projev vzbudil výslovný protest bočních větví, augustenburské i glücksburské, a vedl stejně jako při Rýnské krizi k velkému vzepětí německého národního hnutí, které nyní přijalo otázku Šlesvicka a Holštýnska za vlastní a získalo další důvod požadovat silný národní stát schopný chránit všechny Němce. Německé vlády a spolkové sněmy, univerzity a vědecká shromáždění, svobodná měšťanská sdružení i političtí publicisté podporovali německé hnutí v Šlesvicku a požadovali přijetí celého vévodství do Německého spolku.³⁸⁴

Dánský nacionalismus, který utlačoval němectví ve Šlesvicku a usiloval o rozpuštění právně neoddelitelného spojení obou vévodství, sledoval Metternich se znepokojením. Sice nesl nelibě, že tyto dánské tendence byly demokratické povahy a usilovaly o zničení stávajících legálních vztahů, nemohl však riskovat, že by odloučením Šlesvicka od Dánska došlo k posílení pruské moci.³⁸⁵ Dne 27. srpna 1846 napsal hraběti von Münch-Bellinghausen, že není možné nechat bezostyšnou agitaci, která se zmocnila holštýnské následnické otázky v Německém spolku, aby se dál klidně rozmáhala a vyvíjela, nýbrž je nutné se jí postavit dříve, než naruší základy společenského a právního stavu v celém Německu.³⁸⁶ V dalším dopise pak psal: „*Nepodcenili jsme a víme velmi dobře, co je na tomto chaosu umělého, vykonstruovaného a samo o sobě revolučního ... nikoli pouze německý lid, nýbrž také část německých knížat se podílí na obecném napětí.*“³⁸⁷ Kancléř si však neuvědomoval, že se jednalo o skutečné lidové hnutí. Nakonec nebyl ochoten podřídit se německým právním nárokům ani politickým zájmům Dánska a přáním Kristiána VII. S jeho souhlasem vyslovil Spolkový sněm 17. září 1846 důvěrné očekávání, že dánský král při konečném určení nástupnictví ve Šlesvicku bude respektovat práva všech zúčastněných.³⁸⁸

³⁸³ ŠUSTA, II 1. část, s. 37–38.

³⁸⁴ ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 163.

³⁸⁵ SRBIK, *Metternich*, II, s. 109–112.

³⁸⁶ Metternich hraběti von Münch-Bellinghausen, Kynžvart, 27. srpna 1846, *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, VII, s. 262.

³⁸⁷ Metternich hraběti von Münch-Bellinghausen, Praha, 13. září 1846, tamtéž, s. 263–264.

³⁸⁸ BOTZENHART, s. 141–142; SRBIK, *Metternich*, II, s. 109 a 112; ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, s. 163.

9.3 Pruský ústavní slib

Fridrich Vilém III. ve své politické závěti zavázal svého nástupce, aby nevydával ústavu, která by mohla omezit panovnickou moc.³⁸⁹ Když Fridrich Vilém IV. oznámil, že rozhodně nechová úmysl vyjít vstříc žádosti o celonárodní shromáždění, vyvolal tím značné zklamání a nelibost u liberálů i nacionalistů.³⁹⁰ Proti pruskému monarchovi se následně začala utvářet politická opozice, při jejímž formování hrála významnou roli mimo jiné také písně. V Porýní se zpívaly zakázané „písně o svobodě“, včetně bezpočtu variací na Marseillaisu. Písně o svobodě líčily život a skutky Karla Sanda, opěvovaly boj Řeků proti osmanské tyranii a Poláků proti té ruské a připomínaly různá národní povstání.³⁹¹

Fridrich Vilém IV. měl v úmyslu svolat všech osm provinčních zemských sněmů.³⁹² Protože mu však záleželo na názoru Metternicha, chtěl si vyslechnout jeho mínění. Příležitost k tomu se naskytla v létě 1845, kdy britská královna Viktorie podnikla cestu po Rýnu, na které ji doprovázel pruský král. Ten požádal Metternicha, aby se k nim připojil. Setkání s pruským monarchou, Viktorií Anglickou, jejím chotěm princem Albertem a belgickým královským párem proběhlo v srpnu 1845 ve Stolzenfelsu.³⁹³ Kancléř nabádal pruského monarchu, aby se omezil na existenci provinčních stavů a nedovolil ve své zemi ustanovení celonárodního zastoupení.³⁹⁴ Fridrich Vilém IV. zdvořile naslouchal Metternichovým radám, ale nezdálo se, že by některou z nich přijal.³⁹⁵

V roce 1847 se událo to, před čím Metternich často varoval: Fridrich Vilém IV. svolal jednotný zemský sněm za účelem schválení půjčky na financování výstavby pruské železnice. Dne 3. února 1847 pozval všechny členy provinčních zemských sněmů do Berlína na jednotný sněm, kterému propůjčil právo povolovat nové daně a schvalovat státní půjčky. Žádné nové ústavní těleso však vzniknout nemělo, provinční zemské sněmy se měly pouze sloučit do jednoho společného.³⁹⁶ Kancléř správně předvídal, že jednotné shromáždění jenom posílí požadavky stavů.³⁹⁷ Pokusil se alespoň

³⁸⁹ BAUMGART, s. 249.

³⁹⁰ CLARK, s. 371.

³⁹¹ Tamtéž, s. 376–377.

³⁹² BOTZENHART, s. 143.

³⁹³ SRBIK, *Metternich*, II, s. 95.

³⁹⁴ *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, VII, s. 130.

³⁹⁵ PALMER, s. 389–390.

³⁹⁶ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 89; HOHLWEIN, s. 238–239; CLARK, s. 386.

³⁹⁷ SRBIK, *Metternich*, II, s. 92.

dosáhnout toho, aby byl zachován zasedací pořádek stavovských zástupců podle provincií, čímž se chtěl vyhnout vytvoření stejnorodého tělesa. Rovněž se chtěl vyvarovat ustanovení řečnických tribun. Neustále nabádal ke klidu a odolnosti vůči snahám o celostátní zastoupení.³⁹⁸ Snažil se rovněž zamezit pruské rozpínavosti a posílit federativní princip v Německém spolku.³⁹⁹ Jeho cílem bylo vyhnout se přeměně Spolkového sněmu v centrální národní shromáždění. Domníval se, že dalším krokem by totiž bylo odstranění suverenity jednotlivých německých států. Proto apeloval na morální pomoc Ruska a Francie. V roce 1847 se obrátil na Guizota, jemuž vyjádřil své obavy z posunu Pruska k německému vůdcovství. Apponyi Guizotovi vylíčil rozsah nebezpečí a vysvětlil mu, že to není pruský monacha, nýbrž jiné elementy v Prusku, které se snažily revoluční cestou a s pomocí národního cítění vyplnit a rozšířit teritoriálně nehomogenní pruský stát. Dle Metternicha se nikdo v Německu nechtěl stát Prusem. Kdyby se však Prusko chopilo moci v Německém spolku, mohlo by dojít k centralizaci pod jeho nadvládou. To bylo největší nebezpečí pro Německo a jeho sousedy, a zde ležel společný zájem Rakouska a Francie. Francie proto nesměla poskytnout centralistickým a liberálním německým elementům žádnou podporu, nýbrž naopak stát na straně Rakouska.⁴⁰⁰

Jednání jednotného zemského sněmu bylo pruským králem zahájeno 11. dubna 1847. Již na jeho počátku dal pruský monarcha jasně na srozuměnou, že v Prusku vše zůstane při starém, neboť liberální ústavu ve své zemi nikdy nestrpí.⁴⁰¹ Prohlásil: „*Není na zemi moc, které by se podařilo přimět mě, abych změnil přirozený poměr mezi panovníkem a lidem ... na konvenční ústavní pořádek, a já nikdy nedovolím, aby mezi našeho Pána na nebesích a tuto zemi pronikl popsany list ... aby nám vládnul svými paragrafy a nahradil starou a posvátnou loajalitu.*“⁴⁰² Svůj projev ukončil připomenutím, že tento sněm není žádným zákonodárným parlamentem, nýbrž byl svolán za konkrétním účelem – schválit nové daně a státní půjčku, a že jeho budoucnost závisí na králově vůli. Nehledě na to zahájili pruští liberálové kampaň za přeměnu sněmu v zákonodárný sbor. Nyní se rozvinul v jednotném zemském sněmu první velký parlamentní boj německých dějin, neboť poprvé stavy celého Pruska vystoupily proti

³⁹⁸ SRBIK, *Metternich*, II, s. 112.

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 113.

⁴⁰¹ SIEMANN, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, s. 89; HOHLWEIN, s. 238–239; CLARK, s. 386.

⁴⁰² MAY, s. 77.

absolutismu koruny. Dne 26. června 1847 byl jednotný zemský sněm odročen. Poslanci sice nic nezískali, ale poprvé čelili jako samostatná síla králi.⁴⁰³

Metternich sledoval vývoj v Prusku velmi pozorně. V roce 1840, když se válka v Evropě zdála být nevyhnutelná, vyslovil zvláštní proroctví: „*Ne, mír nebude tentokrát zničen, vše se uklidní. Ale 1847 vše půjde k čertu.*“⁴⁰⁴ V dopise Canitzovi z 11. července 1847 psal, že „*mezi postavením koruny před 3. únorem [1847] a oním po skončení zemského sněmu existuje rozdíl*“, a že „*to, co král chtěl, stejně jako to, co nechtěl, dnes sněmu řekl*“ a „*stejně tak sněm ví, co většina jeho zástupců chce a čeho se snaží dosáhnout*“.⁴⁰⁵ Prusko se vymanilo z Metternichova systému a vydalo se na novou cestu zcela nezávislou na Metternichově vůli. Rakouský kancléř si uvědomil, že je bezmocný a neschopen zajistit, aby konzervativní principy v Prusku opět získaly navrch.⁴⁰⁶

Dne 9. října 1847 se svěřil jednomu pruskému diplomatovi se svou myšlenkou politického zániku, který hrozí Evropě v blízké budoucnosti kvůli stále většímu rozšiřování radikálních idejí, proti kterým byly všechny pokusy o potlačení marné. Prohlásil: „*Nejsem žádný prorok a nevím, co bude, jsem starý lékař a umím rozlišovat přechodné od smrtelných chorob; v té se nyní nacházíme. Udržíme se zde, tak dlouho, jak můžeme, ale zoufám si nad výsledky.*“⁴⁰⁷ Schylovalo se k revoluci, která v březnu 1848 přinutila rakouského kancléře rezignovat.

⁴⁰³ CLARK, s. 387; HOHLWEIN, s. 241.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 242.

⁴⁰⁵ Metternich Canitzovi, Vídeň, 11. července 1847, *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, VII, s. 375.

⁴⁰⁶ SRBIK, *Metternich*, II, s. 96.

⁴⁰⁷ HOHLWEIN, s. 243.

10 ZÁVĚR

Po mnoho let se Metternich snažil zachovat stabilitu a mír, poněvadž se domníval, že revoluční násilí by bylo smrtelnou hrozbou pro evropský řád. Z tohoto důvodu se stal nesmiřitelným nepřítelem všech hnutí směřujících k národnímu sjednocení. Celý život vedl kampaň proti velkým nacionálním, liberálním a demokratickým hnutím, hájil monarchistický princip před republikanismem, potlačoval všechny pokusy o revoluci a bránil sjednocení Německa a Itálie. Vší silou rovněž oponoval zavedení liberálních ústav a parlamentních vlád v rakouských sférách vlivu. Kvůli své podpoře silně konzervativních režimů v zahraničí a tolerování policejních metod k potlačení opozice doma se pro některé stal „arcipadouchem“ své doby, pro jiné naopak státníkem hodným dát své jméno jedné epoše.

Jaký byl tedy postoj Metternicha k německému nacionalismu? Pro tohoto muže byly nacionalismus a jakobinismus téměř identickou záležitostí a stejně neblahé pro mnohonárodnostní rakouskou říši. Proto bojoval nejen proti německým nacionalistům usilujícím o svržení stávající společenského řádu a ustanovení jednotného národního státu, ale také proti ryzím liberálům a bojechtivým předchůdcům nacismu. Rovněž je zde nutné upozornit na skutečnost, že vůdčí osobnosti německého nacionalismu jako byli Jahn, Arndt či Kleist byli navíc i antisemité. Heine v nich předvídal „*démonské síly, brutální německé potěšení v boji, šílenou zuřivost Berserků*“⁴⁰⁸ a domníval se, že výsledkem jejich netolerantního nacionalismu by byla militantně-nacionalistická diktatura, potlačující občanské svobody. Proti těmto radikálním německým nacionalistům, kteří neváhali využít k prosazení svých cílů i násilí, Metternich tvrdě zasahoval. Ovšem nikoli stejnou měrou, nýbrž využitím relativně mírné, ale efektivní cenzury, policie a tajné zpravodajské služby. Tím si však vysloužil onu nechvalnou reputaci.

Domnívám se tedy, že odpověď na danou otázku je zcela zřejmá: jeho postoj k německému nacionalismu, zejména tomu radikálnímu, byl negativní. Je však nutné mít na paměti fakt, že o tom nelze hovořit jako o dogmatu, poněvadž v době Rýnské krize byl pro Metternicha německý nacionalismus naopak přijatelný, dokonce žádoucí, pokud podpíral evropský mír a status quo. Za správný druh nacionalismu v oné době považoval nacionalismus jednotnosti (*Einigkeit*), nikoli jednoty (*Einheit*), to znamená nacionalismus chránící partikularismus. Rakouský kancléř rovněž oceňoval fakt, že se Němci byli schopni spojit za účelem obrany své vlasti proti společnému nepříteli.

⁴⁰⁸ VIERECK, *Bulwark Against Potential Fascism*, s. 91.

Nicméně i v době Rýnské krize se objevil německý nacionalismus, kterého se Metternich obával, a to nacionalismus militantní, vůči kterému aktivně vystupoval.

Další otázka, kterou považuji za nutné zde položit, zní: Proč Metternich bránil vytvoření jednotného německého národního státu a do jaké míry v tom byl úspěšný? Rakouský kancléř kladl větší důraz na rasu než na národnost. Rozlišoval v Evropě germánskou, románskou a slovanskou rasu.⁴⁰⁹ Domníval se, že každá z nich měla své speciální charakteristické rysy a národy byly větvemi těchto tří ras. Dle jeho názoru si zasloužily být nazývané „národy“ pouze ty, které historicky demonstrovaly svou touhu a ambici žít pohromadě v politické jednotě bez ohledu na jazyk, tradice nebo původ. Plánované spojení přirozeně a historicky oddělených lidí bylo podle něj jen mylnou představou a zneužitím ideje přirozených práv. Přestože vnímal národnost jako živou historickou sílu a podporoval ji, odmítal používat kategorii národnosti jako strukturní pojem pro utváření státu. Rakouský kancléř tvrdil, že nikdo až na nesnáze působící střední třídu nikdy nepomýšlel na sjednocení, poněvadž masy byly zcela lhostejné k národní jednotě, neboť se zabývaly pouze zajištěním živobytí. Nepřály si žádnou změnu do té doby, dokud byly ekonomicky zajištěny. Mohly však být lehce svedeny fanatiky a požadovat věci, které ve skutečnosti nechtěly. Z tohoto důvodu musel stát dohlížet na intelektuály a chránit lid před vlivem agitace.

Za ideální vládní formu pro státy složené z více územních celků považoval federalismus, neboť věřil, že neomezená rozmanitost institucí byla nejsilnější garancí proti zavedení revolučních novot. Každý stát, který byl tvořen z různých částí, musel být federalizován, aby mohly být zablokovány plány narušitelů míru, kteří agitovali za sjednocení. Vznik sjednoceného Německa by podle Metternicha připravil Rakousko o zdroje jeho historické síly, poněvadž jako mnohonárodnostní stát se nemohlo stát součástí žádného uspořádání, jež by se legitimizovalo na základě nacionalismu. Sjednocující řešení bez zahrnutí německé části Rakouska do jednotného německého státu bylo pro Metternicha rovněž nemyslitelné a stejně tak existence velkého množství středních a malých suverénních německých států ve střední Evropě bez nějaké zastřešující politické struktury. Kromě toho chtěla podle jeho názoru každá část Německa zůstat tím, čím byla: odlišnou od těch ostatních a každý, kdo se domníval, že mohl sjednotit tyto lidi, špatně odhadl německý charakter, který se stavěl nelibě k vyrovnávání a monotónnosti. Neustále rovněž tvrdil, že žádný Bavor nechtěl být

⁴⁰⁹ LANGSAM, s. 187.

Rakušanem, žádný Rakušan Prusem, žádný Prus Bavorem, žádný Bavor Württemberčanem a nikdo ve všech německých zemích nechtěl být Prusem, pakliže jím už není.

Jak již bylo uvedeno výše, Metternich považoval za ideální vládní formu federalismus, a právě proto inicioval na Vídeňském kongresu vznik Německého spolku – svazu států bez národních institucí. Tím se mu podařilo zabránit vzniku jednotného národního státu. Pomohl mu v tom však také fakt, že nacionalistů bylo v roce 1815 jen poskromnu a němečtí panovníci nebyli připraveni vzdát se své vlastní suverenity. Tímto svým činem však proti sobě popudil německé nacionalisty, mimo jiné studenty a turnery, a radikály usilující o ustanovení německé republiky na národnostním principu. Studenti však byli dle rakouského státníka příliš naivní, než aby představovali vážnou hrozbu. Přesto pověřil své agenty, aby sledovali dění na německých univerzitách, neboť se domníval, že je zde vychovávána celá generace revolucionářů. Za největší zlo považoval tisk, a proto usiloval o jeho kontrolu. Z výše uvedených důvodů inicioval přijetí Karlovarských dekretů, které nacionální i liberální opozici na čas umlčely. Požadavek německého národního státu znovuoživily politické otřesy roku 1830. Řečníci na Hambašské slavnosti opět veřejně požadovali ve svých projevech svobodné a sjednocené Německo a netajili se tím, že lid je rozhodnut provést sjednocení sám. Metternich jim v tom opět zabránil. Využil k tomu pokus o převrat ve Frankfurtu nad Mohanem z jara 1833. Podařilo se mu obnovit solidaritu východních mocností a přimět německé státy, aby přijaly opatření proti revolučním hnutím. Hlasy volající po sjednocení Německa se pak znovu začaly ozývat ve 40. letech, kdy již Metternichův vliv v Německém spolku slábnul. Přesto byl ochotný bránit požadavkům jednoty a svobody prostřednictvím poukazování na jejich možné důsledky.

Na tomto místě shledávám zapotřebí položit si otázku, zda Metternich využil strach z revoluce k tomu, aby v Německu konsolidoval rakouskou moc, nebo ji naopak použil k tomu, aby odvrátil revoluci v Německu. V tomto směru se názory historiků rozcházejí. Henry Kissinger viděl v Karlovarských dekretech spíše než záležitost Metternichovy protirevoluční ideologie diplomatický manévr za účelem ustanovení rakouské dominance v Německém spolku. Robert D. Billinger Jr. naopak zastává názor, že Metternichova německá politika nebyla založena pouze na zájmech Rakouska. Rakouský kancléř byl dle jeho názoru přesvědčen o tom, že jeho úsilí bylo v nejlepším zájmu všech německých knížat a že ukončení monarchistické moci, buď prostřednictvím války či pouličního násilí, nebo legislativní evolucí, by znamenalo

chaos. Primárně se sice zajímal o mír a bezpečnost Rakouska, ale zároveň cítil, že jeho ideje měly obecnou platnost. Vnímal totiž habsburskou říši jako evropský mikrosvět a díky jejímu umístění uprostřed evropského kontinentu rovněž jako těžiště rovnováhy sil. Z tohoto důvodu pro něj byly zájmy Rakouska identické s těmi evropskými. Osobně se přiklání k názoru Roberta D. Billingera Jr., avšak musím zde upozornit na skutečnost, že se Metternich snažil využít protirevoluční hysterie v Německu po zavraždění Kotzebueho k urovnání otázek týkajících se liberálních ústav. Obával se totiž reprezentativního principu, který zahrnovaly, neboť ten předpokládal suverenitu lidu a rovnost občanů a tím pádem vazbu na národ, což pro habsburskou monarchii znamenalo na národnost. Navíc Metternich zásadně pochyboval o schopnosti národa vůbec usuzovat.

Otázka, do jaké míry byl německý nacionalismus v době Karlovarských dekretů skutečně revoluční a nebezpečný, je často diskutována. Proti starému liberálnímu názoru, že v Německu v oné době neexistovalo žádné nebezpečí vzpoury ani spiknutí, pouze „hon na čarodějnice“, vymyšlený Metternichem za účelem potlačování svobody, který zastával například Heinrich von Treitschke, však lze namítnout, že zde opravdu existovala skupina takzvaných Bezpodmínečných. Ti byli vedeni Karlem Follenem a jejich cílem bylo založení demokratické německé republiky prostřednictvím politizaci mas, která by vedla k povstání a ke konečnému zhroucení stávajícího systému. Metternich byl přesvědčen o tom, že napříč Německem existují propojená spiknutí, zaměřená na zrušení monarchistické formy vlády, plánující svržení všech německých vlád a odstranění všech jednadvaceti německých knížat a vedoucích státníků. Rovněž věřil, že většina nejvyšších státních úředníků a několik vůdců stavů v různých německých státech byla zapletena do tohoto spiknutí, které mělo svá centra na univerzitách, především v Jeně, Heidelbergu, Giessenu a Freiburgu. Domníval se, že součástí tohoto spiknutí byli turneři, studenti a jejich vůdci, zejména Arndt a Jahn. V jeho přesvědčení jej navíc utvrzovaly zprávy tajných agentů a vyšetřovací spisy z Berlína, Karlsruhe, Darmstadtu a Nasavska. Metternich si byl v případě Sanda jist, že nejednal z vlastního popudu, když se vydal zavraždit Kotzebueho, nýbrž v důsledku tajné ligy.

Kancléřovým cílem bylo zachránit Německo před diktaturou mužů, jako byl Jahn a Arndt. Spojence našel v pruském králi, jehož obava z revoluce byla již dlouho podněcována reakčními skupinami na dvoře, a který v souvislosti s Kotzebueho vraždou vyhlásil tvrdá nařízení proti údajnému rozsáhlému spiknutí. Veřejné mínění Německého

spolku se však k tezi o existenci velkého spiknutí stavělo převážně skepticky, neboť se vědělo, že Sand byl samotář, a také útok na Ibella nemohl být vykládán jako příznak velké konspirace. Metternichovi se však podařilo v Cáchách přesvědčit Fridricha Viléma IV., že spiknutí má pramen a sídlo v Prusku. Poté, co se pruský král dozvěděl o demagogických plánech, které byly prozrazeny při posledním domácím vyšetřování, dal Metternichovi za pravdu a postavil se po jeho bok v potlačování revoluční činnosti v Německém spolku. Metternich dokázal využít strachu německých vládců ze spiknutí k tomu, aby na konferencích v Karlových Varech roku 1819 a ve Vídni v letech 1820 a 1834 prosadil protirevoluční opatření, která značně stěžovala činnost německým nacionalistům i liberálům. Tímto způsobem dokázal ovlivňovat dění v Německém spolku až do počátku 40. let, kdy se z německého nacionalismu stalo masové hnutí, jež se vymklo jeho kontrole. Důvodem bylo oslabení kancléřova vlivu na německé státy a to, že se Prusko, hlavní spojenec Rakouska v protirevoluční politice, vydalo díky novému monarchovi Fridrichu Vilémovi IV. vlastní cestou.

11 POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

11.1 Nevydané prameny

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viedeň

Große Korrespondenz, Alphabetischer Nachtrag 6, Metternich, 1836–1853.

11.2 Vydané prameny

ADLER, Hans (ed.), *Literarische Geheimberichte. Protokolle der Metternich-Agenten, Band I. 1840–1843*, Köln 1977.

DROß, Elisabeth (ed.), *Quellen zur Ära Metternich*, Darmstadt 1999.

METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von, LANGENDORF, Jean-Jacques (ed.), *Ordnung und Gleichgewicht. Ausgewählte Schriften*, Wien 1995.

METTERNICH, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von, BRANDT, Otto H. (ed.) *Denkwürdigkeiten*, München 1921.

METTERNICH, Prince Clemens von, *The Autobiography. 1773–1815*, Welwyn Garden City 2004.

METTERNICH-WINNEBURG, Richard (ed.), *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, Bände III, V–VII, Wien 1881–1883.

WEECH, Friedrich von (ed.), *Correspondenzen und Actenstücke zur Geschichte der Ministerconferenzen von Carlsbad und Wien in den Jahren 1819, 1820 und 1834*, Leipzig 1865.

11.3 Literatura

ANGELOW, Jürgen, *Geräuschlosigkeit als Prinzip. Preußens Außenpolitik im europäischen Mächtekoncert zwischen 1815 und 1848*. In: PYTA, Wolfram (ed.), *Das europäische Mächtekoncert. Friedens- und Sicherheitspolitik vom Wiener Kongreß 1815 bis zum Krimkrieg 1853*, Köln, Weimar, Wien 2009, s. 155–174.

ANGELOW, Jürgen, *Von Wien nach Königgrätz. Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815–1866)*, München 1996.

BAUER, Joachim, *Studentische Festerwartungen. Das Wartburgfest 1817*. In: BÜNZ, Enno (ed.), *Der Tag X in der Geschichte*, Stuttgart 1997, s. 145–168.

BAUMGART, Winfried, *Europäisches Konzert und nationale Bewegung. 1830–1878*, Schöningh 1999.

BARTMUß, Hans-Joachim, KUNZE Eberhard, ULFKOTTE, Josef, „Turnvater“ Jahn und sein patriotisches Umfeld. *Briefe und Dokumente 1806–1812*, Köln, Wien 2008.

BARTMUß, Hans-Joachim, ULFKOTTE, Josef, *Nach dem Turnverbot. „Turnvater“ Jahn zwischen 1819 und 1852*, Köln, Wien 2011.

BERGLAR, Peter, *Metternich. Kutscher Europas. Arzt der Revolutionen*, Göttingen 1973.

BILLINGER, Robert D. Jr., *Good and True Germans. The Nationalism of the Rheinbund Princes. 1806–1814*. In: DUCHHARDT, Heinz (ed.), *Reich oder Nation? Mitteleuropa 1780–1815*, Stuttgart 1998, s. 105–139.

BILLINGER, Robert D. Jr., *They Sing the Best Songs Badly. Metternich, Frederick William IV, and the German Confederation during the War Scare of 1840–1841*. In: RUMPLER, Helmut (ed.), *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815–1866*, München 1990, s. 94–113.

BILLINGER, Robert D. Jr., *Metternich and the German Question. States' Rights and Federal Duties. 1820–1834*, Hardcover 1991.

BOTZENHART, Manfred, *Reform, Restauration, Krise. Deutschland 1789–1847*, Frankfurt am Main 1985.

BÖNING, Holger, *Das Volk im Patriotismus der deutschen Aufklärung*. In: DANN, Otto, HROCH, Miroslav, KOLL Johannes, *Patriotismus und Nationsbildung am Ende des Heiligen Römischen Reiches*, Köln 2003, s. 63–98.

BREUILLY, John, *The Response to Napoleon and German Nationalism*. In: FORREST Alan, WILSON, H. Peter (ed.), *The Bee and the Eagle. Napoleonic France and the End of the Holy Roman Empire. War, Culture and Society. 1750–1850*, Basingstoke 2008, s. 256–283.

BREUILLY, John, *Nation and Nationalism in Modern German History*. In: *The Historical Journal*, 33, 1990, 3, s. 659–675.

BRIDGE, Francis Roy, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers 1815–1918*, New York, Oxford, Munich 1990.

BROPHY, James M., *The Rhine Crisis of 1840 and German Nationalism. Chauvinism, Skepticism, and Regional Reception*. In: *The Journal of Modern History* 85, 2013, 1, s. 1–35.

BURG, Peter, *Der Wiener Kongreß. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem*, München 1984.

CECIL, Algernon, *Metternich 1773–1859. A Study of His Period and Personality*, London 1938.

CLARK, Christopher, *Prusko. Vzestup a pád železného království*, Praha 2008.

DESMOND, Seward, *Metternich. Der erste Europäer. Eine Biographie*, Zürich 1993.

DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, *Die Deutsche Frage und das Europäische Staatensystem 1815–1871*, München 2001.

ECHTERNKAMP, Jörg, *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus (1770–1840)*, Frankfurt, New York 1998.

FESSER, Gerd, *Von der Napoleonzeit zum Bismarckreich*, Bremen 2001.

GEBHARDT, Armin, *Staatskanzler Metternich. Eine Studie*, Marburg 2009.

GREEN, Abigail, *Fatherlands, State-building and Nationhood in Nineteenth-century Germany*, Cambridge 2001.

GRIMM, Dieter, *Deutsche Verfassungsgeschichte. 1776–1866. Vom Beginn des modernen Verfassungsstaats bis zur Auflösung des Deutschen Bundes*, Frankfurt am Main 1988.

GRUNER, Wolf D., *Der deutsche Bund, die deutschen Verfassungstaaten und die Rheinkrise von 1840*. In: *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 53, 1990, 1, s. 51–78.

GRUNER, Wolf D., *Die deutsche Frage. Ein Problem der europäischen Geschichte seit 1800*, München 1985.

HARTAU, Friedrich, *Clemens Fürst von Metternich*, Reinbek bei Hamburg 1991.

HERRE, Franz, *Metternich*, Praha 1996.

HOHLWEIN, Hans, *Aufbruch in die neue Zeit. Von Metternich bis Marx*, Stuttgart 1969.

HOLBORN, Hajo, *Deutsche Geschichte in der Neuzeit*, Band II, München 1970.

HONSELL, Johannes, *Bayern und die Rheinkrise von 1840*, diplomová práce, München 2002.

HROCH, Miroslav, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.

KAEDING, Peter, *August von Kotzebue. Auch ein deutsches Dichterleben*, Berlin 1985.

KAUPP, Peter, ULFKOTTE, Josef, *Die Jahn-Friesensche Burschenordnung von 1811/12*. In: CERWINKA, Günter (ed.), *200 Jahre burschenschaftliche Geschichte. Von Friedrich Ludwig Jahn zum Linzer Burschenschafterturm*, Heidelberg 2008, s. 1–81.

KISSINGER, Henry, *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822*, Praha 2009.

KOHN, Hans, *Napoleon and the Age of Nationalism*. In: *The Journal of Modern History* 22, 1950, 1, s. 21–37.

KRAUß, Jutta, *Das Wartburgfest der deutschen Burschenschaft*, Regensburg 2011.

KRAEHE, Enno E., *Metternich's German Policy, Volume II. The Congress of Vienna. 1814–1815*, Princeton 1983.

KRAEHE, Enno E. (ed.), *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971.

LANGSAM, Walter Consuelo, *The Napoleonic Wars and German Nationalism in Austria*, New York 1930.

LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*, Berlin 1998.

MALETTKE, Klaus, *Zur Politischen Bedeutung des Wartburgfestes im Frühliberalismus*. In: MALETTKE, Klaus (ed.), *175 Jahre Wartburgfest. 18. Oktober 1817 – 18. Oktober 1992. Studien zur politischen Bedeutung und zum Zeithintergrund der Wartburgfeier*, Heidelberg 1992, s. 9–30.

MALETTKE, Klaus, *Das Wartburgfest in den Berichten Französischer und Britischer Diplomaten*. In: MALETTKE, Klaus (ed.), *175 Jahre Wartburgfest. 18. Oktober 1817 – 18. Oktober 1992. Studien zur politischen Bedeutung und zum Zeithintergrund der Wartburgfeier*, Heidelberg 1992, s. 153–167.

MAY, Arthur J., *The Age of Metternich 1814–1848*, New York 1967.

MOSSE, George L., *Die Nationalisierung der Massen. Politische Symbolik und Massenbewegungen von den Befreiungskriegen bis zum Dritten Reich*, Frankfurt am Main 1993.

MÜLLER, Helmut, KRIEGER, Karl Friedrich, VOLLRATH, Hanna, a kol., *Dějiny Německa*, Praha 1995.

NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800–1866. Bürgerwelt und starker Staat*, München 1998.

OERGEL, Maïke, *Revolutionaries, Traditionalists, Terrorists? The Burschenschaften and the German Counter-Cultural Tradition*. In: GILES, Steve (ed.), *Counter-cultures in Germany and Central Europe*, Oxford, Wien 2003, s. 61–86.

PALMER, Alan, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1972

POHLSANDER, Hans A., *National Monuments and Nationalism in 19th Century Germany*, Bern, Wien 2009.

POLIŠENSKÝ, Josef, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, Ostrava 1962.

RIEBEN, Hans, *Prinzipiengrundlage und Diplomatie in Metternichs Europapolitik 1815–1848*, Aarau 1942.

ŘEZNÍK, Miloš, *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století*, Praha 2003.

SAUVIGNY, Guillaume de Bertier, *Metternich. Staatsmann und Diplomat für Österreich und den Frieden*, Gernsbach 1988.

SHEEHAN, James J., *Liberalism and Society in Germany. 1815–48*. In: *The Journal of Modern History* 45, 1973, 4, s. 583–604.

SCHÄFER, Gerhard, *Die frühe Burschenschaftsbewegung*. In: HEITHER, Dietrich (ed.), *Blut und Paukboden. Eine Geschichte der Burschenschaften*, Frankfurt am Main 1997, s. 14–53.

SCHOEPS, Hans-Joachim, *Dějiny Pruska*, Praha 2004.

SCHROEDER, Paul W., *Metternich's Diplomacy at its Zenith 1820–1823*, Austin, Texas 1962.

SCHROEDER, Paul W., *Austria and Prussia. 1813–1848. Pause in the Rivalry or Shift in the Paradigm?* In: DUCHHARDT, Heinz (ed.), *Reich oder Nation?* Stuttgart 1998, s. 87–104.

SCHULZE, Hagen, *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003.

SCHULZE, Hagen, *Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgründung*, München 1997.

SCHULZ, Matthias, *Normen und Praxis. Das Europäische Konzert der Großmächte als Sicherheitsrat. 1815–1860. Studien zur internationalen Geschichte* 21, München 2009.

SIEMANN, Wolfram, *Der preußische Staatsgedanke im Horizont der Politik Metternichs. Einsichten und Perspektiven*. In: *Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte* 9, 2011, 3, s. 176–189.

SIEMANN, Wolfram, *Metternich ‚Hierzulande‘ und die Bedeutung der Nationalitäten in seiner politischen Weltsicht*. In: BUDIL, Ivo, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Metternich a jeho doba. Sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009*, Plzeň 2009, s. 45–50.

SIEMANN, Wolfram, *Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*, München 2010.

SLADKOVSKÁ, Eva, *Kongresy Svaté aliance*. In: *Historický obzor* 9, 1998, 11/12, s. 242–249.

SKED, Alan, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995.

SKED, Alan, *Metternich and Austria. An Evaluation*, New York 2008.

SNYDER, Louis Leo, *German Nationalism. The Tragedy of a People. Extremism Contra Liberalism in Modern German History*, Harrisburg 1952.

SRBIK, Heinrich Ritter von, *Honest Leader Against Revolution*. In: KRAEHE, Enno E. (ed.), *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971, s. 82–88.

SRBIK, Heinrich Ritter von, *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*, München 1925.

ŠAMALÍK, František, *Německo humanistů a romantiků*, Praha 1991.

ŠEDIVÝ, Jaroslav, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1998.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, Plzeň 2013.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich a idea konference ve Vídni v roce 1839*. In: *Historický obzor* 17, 2006, 3/4, s. 80–87.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Francouzská červencová monarchie v kritickém roce 1840*. In: *Historický obzor* 18, 2007, 3/4, s. 50–56.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternich and the Rhine Crisis (1840)*. In: *Prague Papers on the History of International Relations* 10, 2006, s. 65–92.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Krvavá odyssea. Řecký boj za nezávislost 1821–1832*, Praha 2011.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *Metternichovo pojetí mezinárodních vztahů. Systém vídeňského kongresu*. In: SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, TAUCHEN, Jaromír, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Stát a právo v době Metternichově*, Ostrava 2009. s. 61–71.

ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy. V letech 1812–1870, I*, Praha 1922.

ŠUSTA, Josef, *Dějiny Evropy. V letech 1812–1870, II 1. část*, Praha 1923.

THIESSOVÁ, Anne-Marie, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*, Brno 2007.

TICHÝ, Vítězslav, *Literatura německého boje za osvobození (1806–1813)*, Praha 1939.

TREITSCHKE, Heinrich von, *Reactionary Exploiter of Germany*. In: KRAEHE, Enno E. (ed.), *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971, s. 73–81.

TÜMMLER, Hans, *Die Folgen des Wartburgfestes für den Herren der Burg, Großherzog Carl August von Sachsen-Weimar, Seinen Staat und die Universität Jena*. In: MALETTKE, Klaus (ed.), *175 Jahre Wartburgfest. 18. Oktober 1817 – 18. Oktober 1992. Studien zur politischen Bedeutung und zum Zeithintergrund der Wartburgfeier*, Heidelberg 1992, s. 169–194.

VALENTIN, Veit, *Metternich Guilty*. In: KRAEHE, Enno E. (ed.), *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971, s. 125–128.

VANCHENA, Lorie A., *The Rhine Crisis of 1840. Rheinlieder, German Nationalism and the Masses*. In: VAZSONYI, Nicholas (ed.), *Searching for Common Ground*, Köln 2000, s. 239–251.

VEIT-BRAUSE, Irmeline, *Die deutsch-französische Krise von 1840. Studien zur deutschen Einheitsbewegung*, Köln 1967.

VIERECK, Peter, *Lessons for Moderns*. In: SCHWARZ, Henry F. (ed.), *Metternich, the "Coachman of Europe". Statesman or Evil Genius?*, Boston 1962, s. 77–92.

VIERECK, Peter, *Bulwark Against Potential Fascism*. In: KRAEHE, Enno E., *The Metternich Controversy*, New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney 1971, s. 89–93.

WALKER, Mack, *Metternich's Europe*, London 1968.

WILLIAMSON, George S., *What Killed August von Kotzebue? The Temptation of Virtue and The Political Theology of German Nationalism. 1789–1819*. In: *The Journal of Modern History*, 72, 2000, 4, s. 890–943.

12 RESUMÉ

The aim of this Master's thesis is to analyze Austrian Chancellor Metternich's attitude to the German nationalism and to reassess the traditional black-and-white perception of his policy towards the German national movement. According to latest findings by foreign scholars, such a perception is unsustainable. The thesis is mainly focused on Metternich's attitude to individual expressions of German nationalism during the Vormärz period (between 1815–1848).

Following Napoleon's rule over central Europe, the German national movement became far more politicized, eventually giving birth to the German nationalism. Metternich regarded all national movements, and especially the German one, only as a stadium of a democratic movement on its way to anarchy. In his opinion, nationalism did not reflect the revolution and could easily lead to a downfall of states composed of multiple nations, such as the Habsburg Empire. He was aware of the fact that to maintain the integrity of the Habsburg multinational empire, it is necessary to prevent political innovations in bordering countries and to suppress the national aspirations, especially among the Germans and the Italians. All his life he led a campaign against the big national, liberal and democratic movements, defended the royal principle from the republican one, suppressed all revolution attempts and opposed the unification of Germany and Italy. He also opposed the implement of liberal constitutions and parliamentary government in the Austrian spheres of influence.

As early as during the War of Liberation against Napoleon and even more during the Congress of Vienna, the German nationalists called for the foundation of the united national German state. Metternich opposed this. He assumed that the constitution of a united Germany would have deprived Austria of its historical power sources, because as a multinational state, Austria could not be a part of any arrangement on the basis of nationalism. That was why Metternich initiated the foundation of the German Confederation – a Union of states without national institutions. However, this act turned the German nationalists against him, especially students, members of the Gymnastic movement and radicals aspiring to found a German republic on a national basis.

The Austrian Chancellor considered the German students too naive to represent a serious menace. Nevertheless, he ordered his secret agents to observe the events at German universities as he assumed that an entire generation of revolutionaries was being educated here. The holding of the Wartburg fest confirmed his belief, as the

students were shouting slogans about fulfilling the promise to grant a constitution, burning books considered as non-German and reactionary and especially the death of German dramatist August von Kotzebue by a member of the Burschenschaften fraction. For this reasons, Metternich initiated the acceptance of the so called Carlsbad Decrees, which silenced both the national and liberal opposition for some time.

The demand for a national German state was revived during the politically unstable period in 1830. During the Hambacher Fest in 1832, many speakers openly demanded free and unified Germany and made clear that the people are ready to unify the country themselves. Once again, Metternich managed to prevent it. He took the advantage from the coup attempt in Frankfurt am Main in the spring of 1833. He managed to restore the solidarity of the eastern powers and to make German states take action against the revolutionary movements. Voices calling for united Germany began to be heard again in the 1840s, when Metternich's influence in the German Confederation was already weakening. However, he was still willing to defend against the demands for unity and freedom through pointing out its possible consequences.